

T.C.
SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**MEKKÎ SÛRELERDEKİ EDEBİ ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ
MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet BEKTAŞ

SIVAS
Eylül 2018

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**MEKKÎ SÛRELERDEKİ EDEBİ ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ
MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet BEKTAŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Süleyman KOÇAK

SİVAS

Eylül 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili ve Belagati
Tezin Başlığı : Mekki Surelerdeki Edebi Üslup Özellikleri Meryem Suresi Örneği
Savunma Tarihi : 04.09.2018
Danışmanı : Doç. Dr. Süleyman KOÇAK

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

Üye : Doç. Dr. Süleyman KOÇAK

Üye : Doç. Dr. Ali YILMAZ

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Ahmet Bektaş tarafından hazırlanan Mekki Surelerdeki Edebi Üslup Özellikleri Meryem Suresi Örneği başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

10.09/2018

Ahmet BEKTAŞ

ÖNSÖZ

Dil, Allah teâlanın insanoğluna verdiği en büyük nimetlerden birisidir. Var olmak yaratıcının bahşettiği birinci armağansa, beyan (konuşma, düşünüp ifade etme) hemen ardından gelen bir diğer armağandır. Böylece iletişim aracı dil ortaya çıkmış, ilahi kelam Kur'ân'a muhatap olma durumu da ancak bu sayede mümkün olmuştur. Allah teâla, insanoğlunun Kur'ân'a muhatap olmasını, yaratılma ve beyan nimetleriyle beraber zikrederek buna işaret etmiştir: “Rahman, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.” (er-Rahmân 55/1-4)

Kur'ân, nazil olduğu ilk dönemlerde sorunsuz bir şekilde anlaşılmış, dili ve üslûbu hüsnü kabul görmüş, karşıtları tarafından bile hayranlıkla hakkı teslim edilmiş ilahi bir kitaptır. İlâhi vahyin nazil olduğu dönem ortamından uzaklaşıldıkça Kur'ân'ı anlamak ve üslûbunun inceliklerine vakıf olmak hususunda bir takım zorluklarla karşılaşmış, bu zorlukları ortadan kaldırmak için yapılan ilmi çalışmalar sonucunda ortaya birçok Kur'ân ilmi çıkmıştır. Tefsir, tefsir usulü, i'râbü'l-Kur'ân, i'câzü'l-Kur'ân bu ilimlerden bir kaçıdır. İlk dönem eserlerinde Kur'ân'ın üslûbu konusuna tefsir kitaplarında yeri geldikçe âyet ve sûrelerde değinilmiş olsa da müstakil bir konu başlığı olarak i'câzü'l-Kur'ân kitaplarında yer verilmiştir.

Kur'ân üslûbu deyince ilk akla gelen konulardan birisi de Mekkî ve Medenî ayrımıdır. Çünkü muhatap kitlenin değişmesi ile konular ve üslûp değişmiş böylece Kur'ân sûrelerinde mekkî üslûp ve medenî üslûp diye bilinen üslûp farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde özellikle Arap dili alanında bir bütün olarak sûre üslûbuna ilişkin müstakil bir çalışma yok denecek kadar azdır. Celaleddin Divleki'nin *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi (Fatıha Sûresi Örnekleme)* adlı doktora çalışması, müstakil bir sûre üslûbu ile ilgili yapılan çalışmalardandır. Bunun dışında sûrelerde yapılan üslûp çalışmaları, üslûp inceleme araçlarından yalnızca bir veya bir kaç ile ilgili yapılan sınırlı çalışmalardır. Saliha Ayyıldız (Bayraktar)'ın *Haber ve İnşa Üslûbunun Yusuf Sûresindeki Anlam Yansımaları* ile Fetullah

Yener'in *Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımı* adlı yüksek lisans çalışmaları buna örnek olarak verilebilir.

Her ne kadar Tefsir alanında olsa da Bilal Gökçır'ın *Meryem Sûresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi* adlı eseri, Meryem sûresinin üslûp özelliklerini ele alması bakımından konumuzla ilgili güzel bir çalışmadır.

Tefsir alanında yapılan çalışmalarda Mekkî ve Medenî sûrelerdeki üslûp özelliklerine değinilmiş olsa da¹ Arap dili alanında bu iki üslûba ilişkin yapılan müstakil bir çalışmaya muttali olamadık. Bu çalışmamızın bu alandaki boşluğu doldurmaya yönelik yapılan çalışmalara katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Mekkî Sûrelerdeki Edebi Üslûp Özellikleri Meryem Sûresi Örneği başlıklı bu çalışmamızda kısaca üslûp ve üslûbun çeşitlerine değindikten sonra genel olarak Kur'ân üslûbunun özelliklerini ele aldık. Kur'ân üslûbu, şimdiye kadar söylenmiş veya yazılmış hiçbir kitaba, yazıya, şiire benzemeyen, kendine özgü bir tarzı olan, hüküm koyan ama aynı zamanda gönüllere ve kalplere hitap eden, taklit edilemeyen bir ifade tarzına sahip eşsiz bir üslûptur.

Ardından Mekkî sûrelerdeki edebî üslûp özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Mekkî sûreler Kur'ân'ın büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu açıdan Kur'ân üslûbuna dair birçok özellik barındırmaktadır. Ayrıca hem lafız hem de içerik olarak Medenî sûrelerden ayrılan bir takım üslûp özellikleri vardır.

En son olarak, Mekkî sûrelerin üslûp özelliklerinin birçoğunu içermesi bakımından iyi bir örnek olduğu için Meryem sûresinin üslûp özelliklerini hem lafız hem de anlam açısından ortaya koymaya gayret ettik.

Bu tezin konusunun ortaya çıkışında ve sonraki aşamalarda değerli katkılarından istifade ettiğim danışman hocam Doç. Dr. Süleyman KOÇAK, Prof. Dr. Yusuf DOĞAN, Prof. Dr. M. Ali ŞİMŞEK ve Doç. Dr. Ali YILMAZ'a, tezin son halini almasında çok değerli katkılar gerçekleştiren sevgili kardeşim Doç. Dr. Ömer MENEKŞE'ye, ağabeyim Abdullah BEKTAŞ'a samimi teşekkürlerimi arz ederim.

¹ Bkz. Abdülkerim Çömçe, *Mekki ve Medeni Sûrelerin Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992).

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
ÜSLÛP VE KUR'ÂN'IN EDEBÎ ÜSLÛBU	1
1. ÜSLÛP	1
1.1. Üslûbun Tanımı	2
1.2. Üslûbun Çeşitleri	4
1.2.1. Muhteva-konu merkezli sınıflandırma.....	4
1.2.2. Yazar merkezli sınıflandırma.....	7
1.2.3. Alan merkezli sınıflandırma	8
2. KUR'ÂN'IN ÜSLÛBU	12
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	12
2.2. Kur'an Üslûbunun Özellikleri	18
2.2.1. Bilinen Bütün Edebî Türlerden Farklı Olması.....	19
2.2.2. Ses ve Musiki Özelliği.....	19
2.2.3. Kur'ân'ın Her Seviyeden İnsana Hitap Etmesi.....	22
2.2.4. Akla ve Duyguya Hitap Edişi	23
2.2.5. Lafız Mana Uyumunu	24
BİRİNCİ BÖLÜM	29
MEKKÎ SÛRELERDE EDEBÎ ÜSLÛP	29
1. LAFZÎ ÜSLÛP	30
1.1. Ses ve Musiki	31
1.2. Âyetlerin Kısalığı	32
1.3. Hitabın Umumiliği.....	34
1.4. Kıssaların Yoğunluğu	37
1.5. Cedel Üslûbunun Kullanılması.....	39
1.6. Secde Âyetlerinin Geçmesi	42
1.7. Tekrar Üslûbunun Çokluğu	44

1.8. Fâsıla Uyumunu	52
1.9. Kellâ Lafzının Kullanımı	54
1.10. Temsil (Mesellerle Anlatım) Üslûbunun Çokluğu.....	56
1.11. Hurûf-1 Mukattaa Kullanılması	58
2. MUHTEVA ÜSLÛBU	62
İKİNCİ BÖLÜM	67
MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ.....	67
1. LAFZÎ ÜSLÛP	67
1.1. Ses ve Musiki	67
1.2. Ses-Anlam İlişkisi	69
1.3. Fâsıla	70
1.4. Tekrar	73
1.5. Hurûf-1 Mukattaa	79
1.6. Secde Âyeti.....	81
1.7. Kıssa	82
1.8. Cedel.....	84
1.9. Kellâ	86
1.10. Hitap.....	87
1.11. Kısa Âyetler.....	89
2. MUHTEVA ÜSLÛBU	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	95
ÖZ GEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	bin, ibn
Bk. / bk.	bakınız
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed./ed.	Editör
Enst.	Enstitüsü
Erişim	Erişim Tarihi
Fak.	Fakültesi
Haz. / haz.	Hazırlayan
MÜİFD	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	neşreden
ö.	Ölümü, vefat tarihi
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	tahkik
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc/trc.	tercüme eden
ts.	tarihsiz
Üniv.	Üniversitesi

ÖZET

Kur'an dilinin Arapça olduğu, ancak kullandığı üslûbun Arap dilinde kullanılan şiir ve nesir gibi bilinen üslûplardan farklı olduğu konusu Arap dili ile ilgilenenler tarafından genel kabul gören bir konudur. Muhataplarının değişmesine bağlı olarak Kur'an'ın kendine has bu üslûbu da iki şekilde karşımıza çıkar: Mekkî ve Medenî.

İlahî çağrıya ilk muhatap olan insanların hem kulaklarına hem de gönüllerine hitap etmesi bakımından Mekke'de inen Kurân, Medine'de inen Kur'an'dan üslûp bakımından daha güçlü, daha dikkat çekicidir. Biz bu araşturmamızın giriş kısmında üslûp ve Kur'an'ın üslûbu, birinci bölümünde Mekkî sûrelerde Medenî sûrelerden farklı olarak öne çıkan edebî üslûp özelliklerini incelemeye çalıştık. Bu özelliklerin hemen hemen hepsini barındıran Meryem sûresi, konumuza güzel bir örnek olduğu için tezimizin ikinci bölümünü Meryem sûresi örneğine ayırdık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an üslûbu, Mekkî sûreler, edebî üslûp, Meryem sûresi, belagat.

ABSTRACT

The fact that Qur'anic language is Arabic, but the style it uses is different from known styles such as those of poetry and prose which are used in Arabic tongue is generally accepted by those interested in the Arabic language. Depending on the change of the addressing peoples, this unique style of the Qur'an also comes in two forms such as of Mecca and of Medina.

The Quran descended in Mecca is stronger and more striking than the Qur'an descending in Medina in terms of appealing to both the ears and the hearts of those who are first to the divine call. We tried to examine the features of the style and the Qur'an in the introduction of this research, and the features of the literary style in the first chapter, which differed from the civilized surahs in the Makkî surahs. We have distinguished the second part of my thesis to the example of the Chapter of Mary, because this Chapter on Mary contains almost all of these features as a good example for our subject- matter.

Key Words: The Qur'anic Style, Meccan Chapters, Literary Style, Chapter of Mary, Eloquence

GİRİŞ

ÜSLÛP VE KUR'ÂN'IN EDEBÎ ÜSLÛBU

1. ÜSLÛP

Üslûp gündelik dilde sıkça kullandığımız bir kelimedir. Güncel kullanımda tarz, tavır anlamlarına gelen üslûp, özellikle edebiyatta metin incelemesinde başvurulan anahtar bir terimdir.

Üslûp, hatip veya yazarın kendi his ve düşüncelerini ifade etme tarzı, dili kullanma biçimidir. Bu bakımdan üslûp biliminin ilgi alanı, dilin kullanımında dilbilim kurallarının, belâgat esaslarının tatbikinde ortaya konulan kişisel özellikleri incelemektir. Üslûp incelemesi edebî tenkidin verilerine dayanarak yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı, terkip ve cümleleri oluşturma biçimi, belâgat türlerinde ortaya koyduğu kişisel özellikleri ele alır.¹

Kullanıldığı alan itibari ile üslûbun birçok şekli olduğunu görürüz. Üslûp; kişiye has bir ifadedir (Necip Fazıl'ın üslûbu), bir grubun anlatım özelliğidir (Osmanlı üslûbu), bir ifade yönteminin vafıdır (medh üslûbu). Bu örnekler artırılabilir; ancak, bunların hiçbiri tek başına, üslûp teriminin tarifini karşılayamaz.²

Üslûp ile ilgili bilgiler Arap edebiyatında dağınık biçimde ele alınmış, kaynaklarda genelde sanat kelimesi ile (el-fennü fi'l-üslûb, et-tefennün fi'l-üslûb) yanyana kullanılmıştır. İbn Kuteybe (ö. 276/889), Kur'ân'ın üstünlüğünü ancak feraseti keskin, ilmi çok olan ve Arapların üslûp sanatlarını kavrayan kişinin anlayabileceğini belirtir.³ Bu konuda ilk görüş beyan edenlerden Abdülkahir el-Cürcânî (ö. 471/1078) *Delâilü'l-i'câz* kitabında, üslûbun değerini makama uygun

¹ İsmail Durmuş, "Üslûp", *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42:383.

² Mehmet Önal, "Edebî Dil ve Üslûp", *Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enst. Dergisi* 36 (2008): 32.

³ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vilü'l-müşkilü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 17.

kelime seçiminde görür. Aynı kelime bir şairin, bir yazarın eserinde güzel dururken bir başka şair veya yazarın eserinde aynı derecede güzel durmayabilir.⁴

Son dönem üslûp araştırmalarında daha çok Kur'ân ve hadislerdeki üslûp özelliklerine ilişkin eserler telif edilmiştir. Üslûp kelimesi, Kur'ân'ın mucizeliğini anlatan i'câzü'l-Kur'ân kitaplarında, Kur'ân'ın ifade tarzı ile Arapların kullandığı ifade tarzlarının karşılaştırmasında önemli bir yere sahiptir.

Kur'ân üslûbundan bahsetmeden önce üslûbun tanımına ve çeşitlerine dair kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

1.1. Üslûbun Tanımı

Arapça (س ل ب) kökünden gelen üslûp kelimesi sözlükte “yol, yüz, mezhep, sanat, konuşmada takip edilen metod” gibi manalara⁵ gelse de İbn Düreyd'in (ö.321/933) sözlüğünde dikkat çektiği gibi lugattaki asıl manası (أخذ) “çekip almak, tutmak”tır. Akranlarından uzun adama (رجل سلب) denilir. Âdetin dışına çıkıp farklı bir yol tutmak, kendine mahsus bir tarza sahip olmak bu anlamdan kaynaklanmaktadır. (أساليب) şeklinde çoğul yapılır.⁶

Üslûp; “tavır”, “edâ”, “söyleyiş”, “kişinin veya bir grubun ifade özelliği”, “bir edebî türün söyleniş hususiyeti”, “kelimeleri kullanış”, “bir edebî eserin dil ve ifade yönüyle incelenmesi” gibi anlamlarla izah edilmiş ancak bütün terimler gibi üslûp kelimesinin tanımı için de bazı çerçeveler çizilmeye çalışılmıştır.⁷

Edebî bir terim olarak üslûp için birçok tanım yapılmıştır. Zürkânî (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-İrfân fi- 'ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu tanımları birbirine yakın şu üç tanım içerisinde özetlemiştir: “Üslûp; konuşmacının, lafızların seçiminde ve kelamı oluşturmada takip ettiği yol veya anlamları ifade ederken, sözün maksadını yerine

⁴ Ebûbekir Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, (Kahire: Matbaatü'l-medenî, 1992), 1: 469; bk. Durmuş, “Üslûp”, 383.

⁵ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn el-Ensârî (ö.711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1994), 1: 473.

⁶ İbn Düreyd, Ebû Bekr, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, *Cemheretü'l-luga*, (Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1987) 1: 340.

⁷ Önal, “Edebî Dil ve Üslûp”, 32.

getirirken kullandığı kendine özgü konuşma tarzı veya konuşmacının başkalarından ayrıldığı söz sanatıdır.”⁸

Bunun yanında Türkçe kaynaklarda üslûp için; “yazarın duygu, düşünce ve heyecanlarına verebildiği en güzel söz biçimi”⁹ “yerine ve zamanına göre yapılan değişik konuşma şekilleri”¹⁰ “dil ve edebî türün hazırladığı imkânlardan bir seçim yapma”¹¹ şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.

Bu tanımlar içerisinde en kapsamlı olanlardan biri de Ahmet Çoban’ın *Edebiyatta Üslûp Üzerine* kitabında üslûba dair tanımların özeti olarak verdiği tanımdır:

“Üslûp, belli bir duygu, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ile seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür.”¹²

Bu konuda Arap âleminde yazılmış en ciddi eserlerden birisi kabul edilen *el-Üslûb* kitabının yazarı Ahmed eş-Şâyib, üslûba şöyle bir tanım getirir:

“Üslûp, hikâye, diyalog, teşbih, kinâye, rapor, hikmet veya mesel hangisi olursa olsun her türlü söz sanatıdır. Böylece üslûp, edebiyatçının ikna ve etki için araç olarak kullandığı edebî sanatın tümünü içerir. Bu edebî üslûbun tanımıdır. Bütün bilim ve sanat dallarını kapsayacak bir üslûp tanımı yapacak olursak o zaman ‘ifade yöntemidir’ diyebiliriz. Çünkü diğer bütün alanlarda da sanatçıların ve bilim adamlarının kendilerini ifade etmek için kullandıkları kendilerine özel yöntem ve tarzları vardır.”¹³

Yeni yazılan eserlerden biri olan ve birçok ülkede ders kitabı olarak okutulan *el-Belâgatü'l-Vâdîha* adlı eserin müellifleri Ali el-Cârim ve Mustafa Emin de kitabın mukaddimesinde fesâhat ve belâgatten sonra üslûbu ele almış ve şu şekilde tanımlama yapmışlardır: “Üslûp, söz ile hedeflenen maksada en yakın ve dinleyici üzerinde en etkileyici olacak bir biçimde oluşturulmuş lafızlarla söz söyleme tarzıdır.”¹⁴

⁸ Muhammed Abdülazîm ez- Zürkânî, (ö.1367/1948), *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, (Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1943) II, 303.

⁹ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, (İstanbul: Türkiye Eğitim Vakfı Yayınları,1994), 1: 82.

¹⁰ Nusreddin Bolelli, *Belagat: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı (İFAV) Yayınları, 2015, 30.

¹¹ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine* (Ankara: Akçağ Yayınları,1985), 106.

¹² Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 16.

¹³ Ahmed eş-Şâyib, *el-Üslûb*, (Kahire: Mektebetü'n-nahda'l-mısriyye, 2003), 41-44.

¹⁴ Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdîha*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 12.

Bütün bu tanımların bulunduğu ortak nokta, üslûbun, bir konuşmanın veya yazının meramını ifade ederken takip ettiği ifade tarzı olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın veya bir sûrenin üslûbundan bahsederken belki ilk önce Kur'ân'ın dil dokusu akla gelebilir. Ancak üslûp incelemesi bundan daha geniş bir alanı kapsar. Çünkü Kur'ân, sadece edebî eser bir değildir, aynı zamanda toplumları dönüştürmüş ve ilelebet dönüştürme potansiyeli olan ilahî bir kitaptır. Kur'ân'ın hedeflerini yerine getirirken kullandığı farklı metotlar da bir üslûp çerçevesinde gerçekleşmiş ve bu birçok araştırma ve esere konu başlığı olmuştur. Kur'ân'ın eğitim üslûbu, Kur'ân'ın bir şeyi emrederken veya yasaklarken kullandığı tadrîcilik üslûbu vb. gibi. Bu yüzden Kur'ân'ın üslûp incelemesi yalnızca dilin elemanları bazında değil daha geniş kapsamlı ve çok yönlü bir araştırma alanıdır.

1.2. Üslûbun Çeşitleri

Edebiyat ile ilgili kaynaklarda farklı yaklaşımlarla üslûbun birçok kısımlandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir. Biçim, düzey, ekol, tür, devir, metin, yazar ve benzeri bakış açılarına göre bu tasnifler değişiklik göstermektedir. Biz de üslûp kavramını, muhteva-konu merkezli, alan merkezli ve yazar merkezli olmak üzere üç şekilde sınıflandırarak incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Muhteva-konu merkezli sınıflandırma

Edebiyatçılar muhtevaya bağlı olarak değişiklik gösteren üslûbu âlî, süslü/mecazlı ve sade üslûp şeklinde üç kısma ayırmışlardır.¹⁵

1.2.1.1. Âlî üslûp

Âlî üslûba yüce üslûp da denilir. Daha ziyade naat, münacât, mersiye, hutbe, tarihi metinler için geçerli olan bir üslûp çeşididir. Bu üslûpta düşünce ve duyguların asillik ve yüceliğine, anlatım sağlamlığına önem verilir. Kuvvet, heybet, haşmet ve manevî açıdan ulvilik bu üslûbun vasıflarındandır.¹⁶

¹⁵ Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, s. 128; Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Varlık Yayınları,1980), 299.

¹⁶ Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 128; Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 299.

Âlî üslûpta temel hedef çerçevesinde duygulara canlılık katılır, anlam ve bağlama göre kelimeler güzelleştirilir. Âlî üslûbun zirvesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Zira Kur'ân'ın anlatımında güçlü ifade ve manevî yücelik en öne çıkan özelliklerdir.¹⁷

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وِزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَسْحَبَتْ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرِيهَ مُضْفَرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْأَجْرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿20﴾ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿21﴾

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap ve Allah'ın mağfret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldatici bir geçimlikten başka bir şey değildir.” (el-Hadîd 57/20-21)

Görüldüğü gibi âyetlerde, dünya ve ahiret hayatına dair yüce hakiketler, duyguları harekete geçirecek güçlü ifadelerle âlî bir üslûp ile serdedilmektedir.

1.2.1.2. Müzeyyen üslûp

Müzeyyen üslûp, teşbih, mecâz ve seci' gibi söz sanatlarının ağırlıkta olduğu süslü anlatım tarzıdır. Sade ve âli üslûp arasında bulunması hasebiyle buna mutedil üslûp da denilir. Müzeyyen üslûbun amacı parlak ve süslü bir ifade tarzı ile duygu ve akla birlikte hitap etmektir. Nükteli sözler, ahenkli ifadeler ve canlı tasvirler bu üslûbun genel niteliklerindedir.¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de, özellikle de Mekkî sûrelerdeki âyetlerde edebîlik bakımından bu üslûbun hâkim olduğu söylenebilir.¹⁹

وَالشَّمْسُ وَضُحًىيَا ۙ ﴿1﴾ وَالْقَمَرَ إِذَا تَلِيَا ۙ ﴿2﴾ وَالنَّهَارَ إِذَا جَلِيَا ۙ ﴿3﴾ وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشِيَا ۙ ﴿4﴾ وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنِيَا ۙ ﴿5﴾ وَالْأَرْضَ وَمَا طَحِيَا ۙ ﴿6﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَا ۙ ﴿7﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَا ۙ ﴿8﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّيَا ۙ ﴿9﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّيَا ۙ ﴿10﴾

“Güneş'e ve onun aydınlığına andolsun. Onu izlediğinde Ay'a andolsun. Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun. Onu bürüdüğünde geceye andolsun. Göğe ve onu bina edene andolsun. Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun. Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin

¹⁷ Hasan Çevikoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Üslûp*, (Doktora Tezi, Harran Üniv. 2000), 11.

¹⁸ Kazım Yetiş, *Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996), 203-222.

¹⁹ Ramazan Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005), 49.

arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.” (eş-Şems 91/1-10)

Bu âyette birbirini takip eden yeminler, kâinat ile ilgili dikkat çekici ifadeler, fâsılalarda öne çıkan nağmelerle bezenmiş bir müzeyyen üslûp göze çarpmaktadır.

1.2.1.3. Sade üslûp

Tekellüften ve tesannu’dan uzak, doğal ve öz bir üslûptur.²⁰ Bu üslûpta duyguları ve heyecanları harekete geçirmek ve telkin yerine, talim hedeflendiğinden uzun edebî cümlelerden, teşbih, istiâre ve şaşalı anlatım tarzından uzak durulur. En büyük özelliğı doğallıktır. Sade üslûpta edebî sanatlar tamamen ihmal edilmez. Doğallığı etkilemeyecek şekilde, bu tür sanatlara da başvurulması mümkündür. Fıkralar, mektuplar ve ilmî eserlerde öne çıkan üslûp çeşididir.²¹

Kur’ân’ın Medenî âyetlerinin ahkâma dair bazı bölümleri için sade üslûp özellikleri barındırmaktadır denilebilir. Ancak Kur’ân’ın tümünde ortak gayeler güdüldüğü için güçlü ifade ve etkili söz sanatının bütün âyetlerde kendisini gösterdiği bir gerçektir.

وَأْتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِآةٍ أَدَّىٰ مِنْ رَأْسِهِ فِدْيَةً مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿196﴾

“Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidiye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah’a karşı gelmekten sakının ve Allah’ın cezasının çetin olduğunu bilin.” (el-Bakara 2/196)

Medenî olan bu âyette Kur’ân’ın kendine has güçlü ve seçkin üslûbunun yanında özellikle Mekkî olan âyetlere nisbeten daha sade bir üslûp kullanıldığı görülmektedir.

²⁰ Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 299.

²¹ Yetiş, *Tâlim-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı*, 224-225.

1.2.2. Yazar merkezli sınıflandırma

1.2.2.1. Devir üslûbu

Belli bir asırda yaşayanların arasında yaygın olan ve o döneme ait karakteristik özellikleri taşıyan üslûba devir/dönem üslûbu denir. Devir üslûbu, her sanatçının ferdî üslûbu yanında dönemin bütün sanatçılarının ortak olduğu bir üslûptur.

“Ortak üslûp, bir dehânın dili olmaktan ziyade, belli bir devirdeki dilin dehâsının gerçekleştirilmesidir.”²²

Herhangi bir edîp, ilk önce yaşadığı dönemin edebî birikimine, dilsel altyapısına uygun ürün ortaya koymak durumundadır. Bu ürünü şekillendirirken kendine has bireysel üslûp ortaya çıkar. Ahmet Şâyib’in dediği gibi edebî şahsiyet sadece bireysel olmaz aynı zamanda toplumsal da olur. Her devir, kendi döneminde yaşayan edîplerde yaygın olan ve o dönemin edebî şahsiyetini oluşturan edebî üslûp özelliklerine sahiptir. Cahiliye Dönemi üslûbu gibi. Bu üslûp, bedevîlik özellikleri taşıyan sert, zeki, bilimden uzak ve daha çok hisse dayalı bir üslûptur.²³

Kur’an sadece indiği döneme değil kıyamete kadar tüm dönemlere hitap eden bir ilâhî hitaptır. Ancak indiği dönem Araplarının edebî üslûbuna uygun nazil olduğu için dönem üslûbuna dair örnekler barındırmaktadır. Celaleddin Divlekci, Salih Akdemir’in “Kur’an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslûp Özelliği Üzerine” adlı çalışmasında, Kur’an’daki çoğul birinci şahıs emirlerin, çoğul üçüncü şahısla müşterek olarak kullanılmasına dair tesbitinin dönem üslûbuna dair bir özellik olarak zikredilebileceğini belirtmektedir.²⁴

1.2.2.2. Ferdî üslûp

Her bir yazarın yaşadığı devrin genel dil üslûbunu kullandığı bir hakikat olmakla birlikte o yazarın ürünlerini diğer yazarlardan ayırt eden nevi şahsına ait karakteristik özellikleri olması tabiidir. Ferdî üslûbun kendine ait özellikleri olduğundan sahibinin ölümü ile son bulur, tekrarlanması mümkün olmaz. Her hangi bir dilde biraz uzmanlığı olan kişiler, o dilde yazılan edebî bir ürünün kime ait

²² Çoban, *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, 22.

²³ Şâyib, *el-Üslûb*, 123.

²⁴ Celalettin Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur’ân’ın Üslûp Analizi: Fâtiha Sûresi Örnekleme*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009),70.

olduğunu farkedebilirler. Buradan hareketle Arap dili ve edebiyatına vâkıf olan kimselerin, okudukları bir şiirin veya yazının hangi yazarın eseri olduğunu, hatta ilk defa işittikleri bir ayetin Kur'an'a ait olduğunu anlamaları da gayet doğaldır.²⁵

Zaman, mekân ve bulunduğu çevre sanatçıyı etkiler. Sanatçının irsî özellikleri yanında sonradan çevreden kazandıklarının da üslûbunun oluşumu ve şekillenmesinde rolü vardır.²⁶

Yazarların üslûp farklılıkları hem dönemden etkilenme sonucunda hem de kişinin kendi tabiatının ve aklının farklılığından kaynaklanır. Söz, kişinin fikrî aynasıdır. Herhangi bir yazı, sanatkârın yaşadığı dönemin takip ettiği kurallar bütünü olarak düşünülecek olursa o yazının içeriğinin büründüğü format, kaynağını yazarından alan ferdî üslûptur.²⁷

Kur'an'ın üslûbunu incelerken kendi devrine ait üslûp özelliklerini barındırmakla beraber asıl kendine özgü özellikleri olan ferdî üslûbunu incelemiş olacağız.

1.2.3. Alan merkezli sınıflandırma

1.2.3.1. İlmî üslûp

Üslûp farklılıklarının ortaya çıkışının ilk adımını, ilmî ve edebî üslûbun farklılığı oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni de duygu ve hayallerin ortaya konan ürüne yansıyor yansımaması ile ilgilidir. İlmî üslûpta yazar, bir konuda yazmak istediği zaman duruma en uygun yalın ifadeleri seçer, akla dayalı bir bilgi aktarma gayreti içinde olur. Edebî üslûpta ise düşüncelerini aktarma ile birlikte duygularını da ifade gayreti vardır.²⁸

İlmî üslûp, en sakin üslûp olmasının yanında doğru bir mantık temeline oturtulmaya ve şiirsel hayalden uzak tutulmaya en fazla gereksinim duyan üslûptur. Çünkü bu üslûp, akla hitap ederek ilmî hakikatleri açıklar. Bu yüzden kapalıktan uzak ifadeler seçilmeli, mecaz ve diğer bedîî sanatlardan uzak durulmalıdır. Elbette bu üslûp güzellik ve güçlü olma özelliklerini taşımalıdır. Ancak ilmî üslûbun

²⁵ Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslûp Analizi*, 79.

²⁶ Çoban, *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, 23.

²⁷ Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*, 58.

²⁸ Şâyib, *el-Üslûb*, 59.

güzelliği, ibarelerinin kolaylığı, kelime seçimlerindeki edebî zevk ve en kestirme yoldan meseleleri zihinlere yerleştirme maharetinde, gücü ise delillerinin sağlamlığı ve kanıtların açık seçikliğinde aranmalıdır.²⁹

Konuları izah etmek için serdedilen ve edebî tasvir gayesi taşımayan örnekleme kabilinden teşbihler bu üslûba uygun düşer. Lafız-anlam dengesine sahip, duygusallıktan, îcâzdan ve gereksiz uzatmalardan arındırılmış, fikir ve olaylar mantık ölçülerine göre dizilmiş, abartısız ve yalın bir anlatım ilmî üslûbun en bariz vasıflarındandır.³⁰

Bilimsel ve akademik çalışmalarda, ders kitaplarında, makalelerde ve tarafsız bir şekilde bilginin işlenmesi gereken alanlarda görülen üslûp, ilmî üslûptur. İlmî üslûp kullanmaktaki amaç, öğretim, bilgiye hizmet, akılları aydınlatmak iken edebî üslûbun amacı okurda heyecan yaratmaktır. Bu ise yazarın gerçekleri, gördüğü ve algıladığı gibi sunması şeklinde olur.³¹

1.2.3.2. Edebî üslûp

Edeb kelimesi, “bir toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılan bir terim”³² olup, “davet etmek, zarif olmak, güzel olmak” anlamlarına gelen mastar bir kelimedir. “Âdâb” şeklinde çoğul yapılıdır.³³

Kâtip Çelebî (1068/1658) edeb kavramı için şöyle bir tanım getirir: “Söz ve yazıda hataya düşmekten korunmak kendisiyle mümkün olan ilimdir.”³⁴ Tâha Hüseyin de Edeb, “Sözün nazım ve nesir olarak nakledilmesidir.” der.³⁵

Edebî eserlerde kullanılan üslûbun doğası sanat ve estetikdir. Bu estetik ondaki ışıltılı hayal, ustaca betimleme, eşyalar arasındaki uzak benzerlik yönlerini keşfetmekle somutu soyut, soyutu somut şeklinde ortaya koymak gibi etkenlerden

²⁹ Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâziha*, 12.

³⁰ Durmuş, “Üslûp”, 383.

³¹ Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslûp Analizi*, 78.

³² Mustafa Çağrı, “Edep”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 412.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1:206, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005) 1: 58.

³⁴ Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, (İstanbul: Maârif Vekâleti, 1941) 1:44.

³⁵ Tâha Hüseyin, *Min tarîhi'l-edebi'l-'Arab*, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1981) 1: 32, Bk. Kazan, *Edebi Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, 52.

kaynaklanır. “Yazarın psikolojik durumunu yansıtan sübjektif, duygusal ve abartılı anlatım, özellikle olayların gerçek sebeplerini görmezlikten gelip onları bağlama uygun edebî sebeplere dayandırma sanatı (hüs-n-i ta‘lîl), teşbih, mecaz, istiare, cinas, seci, tezat, tevriye gibi beyan ve bedî‘ sanatlarıyla örülmüş süslü ama kapalı, çoğu zaman sembolik bir anlatım şekli edebî üslûbun öne çıkan özellikleridir.”³⁶

Edebî üslûbun nesir, şiir ve hitap şeklinde ortaya çıkan üç şekli vardır. Bunları müstakil başlıklar altında ele alalım.

1.2.3.2.1. Nesir

Nesir sözlükte “saçmak, sözü çoğaltmak” anlamlarında mastar veya bir edebî tür ismi olarak şiirin karşıtı olarak kullanılan isimdir.³⁷ Bir terim olarak nesir; duygu ve düşüncelerin şiirdeki biçimsel kurallara bağlı kalmadan vezinsiz ve kafiyesiz serbest bir şekilde ifade edilmesidir. Karşıtı nazım ve şiirdir.

Nesir sözlükte dağıtmak, nazım ise dizmek-sıraya koymak anlamlarındadır. Nesirde her ne kadar nazımdaki kafiyeli diziliş olmasa da edebî yönünü ortaya çıkaracak dizim kuralları geçerlidir. Buradan hareketle günlük hayatta kullanılan sıradan söz ve yazılarla bilim alanlarında kullanılan yazılar edebî anlamda nesir kabul edilmez.³⁸

Kaynaklarda edebî nesrin İslam’dan sonra başladığına ve cahiliye dönemi Araplarda edebî nesrin bulunmadığına kâni olanlar varsa da Kur’ân’ın o dönemin yaygın diline uygun olarak indiği gerçeğinden hareketle Kur’ân’ın en güzel nesir örneklerini sergilediğini, dolayısıyla nesrin o dönemde mevcut olduğunu söyleyenler de vardır.

Nesir sanatında dayanak akıl, şiir sanatında ise duygular ve hayaldir. Bu yüzden şiirde abartı ve tasvir hâkimken nesirde gerçeklik esastır. Kur’ân, Mekke döneminde tevhid, kulluk ve hesap günü şuurunu yüreklere yerleştirme amacıyla muhataplarının his ve heyecanlarına hitap eden ve şiir üslûbunu andıran ancak şiirin kurallarını aşan bir üslûp kullanmıştır. Medine döneminde ise ibadet, ahlak ve muamelatı talim sadedinde akla hitap eden ve nesir üslûbunu andıran ancak bilinen

³⁶ Durmuş, “Üslûp”, 383.

³⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 1: 479.

³⁸ İsmail Durmuş, “Nesir”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 6.

nesir türünü aşan bir üslûp kullanmıştır. Edip ve yazarların birçoğu, Kur'ân'ın üslûbunun şiire de nesre de benzemeyip kendine özgü olduğunu söylese de gerçekte Kur'ân Arap edebiyatında yazıya geçirilmiş ilk edebî nesir ürünü kabul edilmiş, İslâm öncesi dönemin dil ve üslûp özelliklerini yansıtmamasıyla bu devrede edebî nesrin bulunduğu kanıtı sayılmıştır.³⁹

1.2.3.2.2. Şiir

Sözlükte bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, hissederek vakıf olmak, uyumlu, ölçülü ve ahenkli söz anlamlarına gelen şiir, istilahta engin his, hayal ve ilham kaynaklı sanatkârane biçimde söylenmiş vezinli-kafiyeli sözdür.⁴⁰

Bir şiirin şiir olması için his, hayal ve ilhama dayanması, lafızlar ile anlam arasındaki uyum, vezin-kafiye gibi özelliklerinin yanı sıra sahibinin kastı ve niyeti de önemlidir. Şiir yazma kastı ve niyeti olmadan vezinli ve kafiyeli söylenmiş sözler şiir sayılmaz. Bu sebeple bazı âyet ve hadislerin bir kısım aruz vezinlerine uygun veya kafiyeli olarak gelmesi onların şiir sayılmasını gerektirmez. Şiirde manalar lafızların peşinden giderken âyet ve hadislerde lafızlar manaların peşinden gitmektedir. Kur'ân'ın indiği dönemde bir takım inkârcıların Kur'ân'ı şiir, Hz. Peygamberi de şair diye nitelermeleri gerçeği yansıtmayan bir iddia ve bir inatlaşmanın sonucudur. Çünkü onlar Kur'ân'a şiir nitelmesi yaptıkları gibi sihir, kehanet ve eskilerin efsaneleri gibi nitelermelerde de bulunmuşlardır.⁴¹

1.2.3.2.3. Hitabet

Hitabet kelimesi, Arapça “hatabe” kelimesinden alınmış olup güzel söz söylemek, hutbe okumak, öğüt vermek gibi anlamlara gelir.⁴²

Terim olarak; bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma veya güzel konuşma sanatı anlamında kullanılır.⁴³

³⁹ Durmuş, “Nesir”, 33: 6.

⁴⁰ İsmail Durmuş, “Şiir”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 144.

⁴¹ Durmuş, “Şiir”, 39: 144.

⁴² İbn Manzûr, *Lisaniü'l-'Arab*, 1: 361. Bk. Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad: Güzel Konuşma ve İnsanları Etkileme Yolları*, (Bursa: Aksa Yayınları, 1998), 19.

⁴³ Mahmut Kaya, “Hitabet”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 156. Bk. Çetin, *Hitabet ve İrşad*, 19.

Hitabet, Arap edebiyatında belagatle ilgili kabul edilerek edebî ilimler arasında değerlendirilmiştir. İslam kültür tarihinde ilk defa Kindî retorik kelimesinin karşılığının belagat olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁴ Hitabeti; bir ikna sanatı olması bakımından mantık ilimlerinden bir ilim olarak değerlendirenler olduğu gibi, insan ve toplumla ilgisini göz önüne alarak psikoloji ve sosyoloji gibi dallarla ilgilendirenler de bulunmaktadır.⁴⁵

Genel olarak Kur'an'ın özel olarak da Mekkî sûrelerin üslûbu ile ilgili bu çalışmamın temelini Kur'an'ın edebî üslûbu oluşturmaktadır.

2. KUR'ÂN'IN ÜSLÛBU

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kelimelerin seçimi ve kelamın telifi hususunda kendine özgü anlatım tarzına “Üslûbü'l-Kur'ân” Kur'ân'ın üslûbu denir.⁴⁶

Her peygamber, davasını desteklemek için kendi döneminin en çok önem verilen konularında mucizeler getirmişlerdir. Hz. Musa, kavminin arasında yaygın olan sihre karşı mucize getirmiş, sihirbazlar karşılık vermekten aciz kalarak iman etmişlerdir.⁴⁷ Hz. İsa, döneminde meşhur olan tıp ilmine uygun mucizeler getirmiş, körleri, cüzzamlıları iyileştirip ölüleri dirilterek peygamberliğini ispatlamıştır.⁴⁸

Kur'ân, edebiyat ve belagatin zirvede olduğu, edebî zevkin en üst seviyeye ulaştığı bir ortamda inmiştir. Böyle bir ortamda Kur'ân, Araplarda görülen sözlü ya da yazılı anlatım üslûplarından farklılığı ve edebî türlerden hiçbirine benzememesiyle dikkat çekmiştir.⁴⁹ Önceki peygamberlerin mucizeleri dönemsel oldukları için hissî nitelikteki mucizelerdi. Ancak Allah, son peygamberine, kıyamete kadar gelecek tüm insanlara hitap edecek bir mucize olarak Kur'ân'ı verdi.⁵⁰

⁴⁴ Mahmut Kaya, “Hitabet”, 156. Bk. Çetin, *Hitabet ve İrşad*, 20.

⁴⁵ Çetin, *Hitabet ve İrşad*, 20.

⁴⁶ Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 303.

⁴⁷ Tâhâ 20/65-70.

⁴⁸ Âli İmrân 3/48-49.

⁴⁹ Mehmet Suat Mertoğlu, “Üslûbü'l-Kur'ân”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 382.

⁵⁰ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, (Kahire: el-Hey'etü'l-mısriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1974), 4: 3.

Kur’ân, son peygamber Hz. Muhammed’in (s.a.v.) en büyük mucizesidir. Kur’ân, geçmiş peygamberlerden işittikleri alışlagelmiş hissî mucizeler isteyen Mekkelilere şöyle cevap vermiştir:

﴿50﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٍ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿50﴾

﴿51﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿51﴾

“Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.” (el-Ankebût 29/50-51)

İslam âlimleri, Kur’ân’ın Hz. Peygamber’i tasdik eden bir mucize olduğu, dolayısıyla i’câzü’l-Kur’ân meselesinin varlığı hususunda ittifak etmiş, fakat bu i’câzın nereden kaynaklandığı tartışma konusu olmuştur. İlk dönem tefsir ve ulûmü’l-Kur’ân kitaplarında i’câzü’l-Kur’ân üst başlığı altında ele alınan bu konunun alt başlıklarında zamanla Kur’ân’ın dil yönünden incelenmesi, “üslûbü’l-Kur’ân” adı ile de yer almaya başlamıştır. Sözlükte “güç yetirememek, aciz kalmak” manalarına gelen acz kökünden türetilen i’câz kelimesi “aciz bırakmak” anlamındadır. Terim olarak Kur’ân’ın bir benzerinin getirilememesi olarak tarif edilir. Kur’ân, i’câzü’l-Kur’ân teribini kullanmamıştır ancak Kur’ân’ın, beşer sözü olmadığını, insanların bir benzerini getiremeyecekleri ilahî bir kelam olduğunu ısrarla belirtmiştir.⁵¹

Kur’ân, muhaliflerine açıkça “tehaddî” meydan okumada bulunmuş, ilahî vahiyden bir şüpheleri varsa gerek fert fert gerekse toplanıp birleşerek Kur’ân’ın bir benzerini getirmeleri çağrısında bulunmuştur.

Bu tehaddî üç aşamada gerçekleşmiştir. Önce herhangi bir sınırlama koymadan Kur’ân’ın bir benzerini getirmeleri istenmiştir.

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

“Eğer doğru söylüyorlarsa, haydi onun gibi bir söz getirsinler!” (et-Tûr 52/34)

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki: *Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.*” (el-İsrâ 17/88)

Tümünü getiremiyorlarsa on sûrenin benzerini getirmeleri istenmiştir.

⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 403.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلُوبًا فَآتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa ‘onu (Kur’ân’ı) uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.” (Hûd 11/13)

Nihayetinde bir sûrenin benzerini getirmeleri istenmiştir.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلُوبًا فَآتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? Deki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.” (Yûnus 10/38)

İslam’ın ilk yıllarında Müslümanlar Kur’ân’ın amel yönüne eğilmiş, teori kısmına çok fazla ihtiyaç duymamışlardır. İlerleyen yıllarda İslam toplumunun genişlemesi ve Müslümanların sayısının artmasıyla birlikte Kur’ân’ın teori kısmına da ihtiyaç hâsıl olmuştur.⁵²

İslam coğrafyasının ilmî, kültürel ve sosyal yapısındaki değişim ve gelişime bağlı olarak özellikle Kur’ân’ın i’câz vasfı taşımadığını öne sürenlerin ortaya çıkmasıyla, hicrî üçüncü yüzyılın başlarından itibaren i’câzü’l-Kur’ân üzerinde önemle durulmaya başlanmıştır. İ’câzü’l-Kur’ân hususunda ilk farklı görüş, Mu’tezile âlimleri tarafından geliştirildiği söylenen “sarfe” teorisi olmuştur.⁵³ Sözlük anlamı “geri çevirmek, engel olmak”, terim anlamı Kur’ân’ın benzerini meydana getirme gücünün aklî olarak bulunduğu halde Allah tarafından engellendiği anlamına gelen “sarfe” teorisi genellikle Mu’tezile âlimleri tarafından kabul görmüştür.

Sarfe fikrini ilk ortaya atan kişi olarak kabul edilen Ebû İshak İbrahim b. Seyyar en-Nazzâm (ö.230/845), onu şöyle açıklar:

“Kur’ân’ın i’câzı sarfe ile gerçekleşir. Allah imkânları olduğu halde akıllarını selbederek, Kur’ân’ın dışından, harici bir sebep ile onun bir benzerini getirmekten alıkoymuştur.”⁵⁴

Bu teorinin sahiplerine göre Mekkeli müşriklerin karşı koymaya ve cevap vermeye en çok ihtiyaç duydukları zamanlarda Kur’ân’ın bir sûresinin bile benzerini getirememiş olmaları, Kur’ân’ın lafızlarının değil, Zekeriyya’nın (a.s.) konuşamaması gibi Allah’ın bir mucizesidir.

⁵² Enver Arpa, “İ’câzü’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, AÜİFD, 43/1: 82.

⁵³ Kur’ân-ı Kerîm’in erişilmez üstünlüğünü kanıtlamayı amaçlayan bir i’câzü’l-Kur’ân teorisi. Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Sarfe”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36:140-141.

⁵⁴ Arpa, “İ’câzü’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, 1:82.

Sarfe teorisi başta Vâsıl b. Atâ ve Nazzâm olmak üzere Hişâm b. Amr, Câhiz ve Rummânî gibi umumiyetle Mu'tezile'ye mensup kelâmclar tarafından benimsenmekle birlikte Ebû Mansûr el-Eyyûbî, İbn Hazm, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî gibi Sünnî ve İbni Sinân el-Hafâcî, Yahyâ b. Hamza el-Alevî gibi Şîî âlimlerce de kabul görmüştür.⁵⁵

Sarfe teorisi başta Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkillânî (ö.403/1013) olmak üzere Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Allah'ın insanların iradelerini ellerinden alıp sonra Kur'an'ın bir benzerini getirin diye meydan okuması mantıkla bağdaşmamaktadır. Kur'an'ın bizzat kendisinin mucize olduğunda icma' vardır. Kur'an'a bir benzer getirilememesi Kur'an kaynaklı değil de Allah'ın engellemesi ile olduğu iddiası Kur'an'ın mucizeliğine ters düşmektedir.⁵⁶

Kur'an'ın i'câzına konu olan konulardan biri de ondaki gaybî haberlerdir. Kur'an'ın gaybî haberleri, önceki ümmetlerin kıssaları gibi geçmiş ile ilgili veya Rumların galib geleceği (er-Rûm 30/2-5), Müslümanların Mescidi Haram'a güvenle gireceği (el-Fetih 48/27), Kur'an'ın tahrif edilemeyeceği (el-Hicr 15/9) gibi gelecek ile ilgilidir.

Kur'an'da geçmiş ümmetlerin haberleri hakkında şöyle buyurulmaktadır:

ذٰلِكَ مِنْ اٰتِآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَتِيَهُمْ يَكْتُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ

“(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin.” (Âli İmrân 3/44)

Bir başka âyette Nûh'un (a.s.) kıssası şöyle bitmektedir:

تِلْكَ مِنْ اٰتِآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهَا اِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا ۗ

“İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin...” (Hûd 11/49)

Ümmî bir insan vasıtasıyla, geçmiş olayları kimi zaman en ince detaylarına kadar haber vermesinin veya geleceğe dair verdiği bilgilerin gerçekleşmesinin Kur'an'ın mucizelerinden olduğunda şüphe yoktur. Ancak bunun Kur'an'ın

⁵⁵ Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'an”, 403.

⁵⁶ Bedreddin b. Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî (ö.794/1392), *el-Burhan fî 'ulûmî'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, (Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1958), 2: 94.

tehad sine konu teşkil edip etmediği tartiŐmalıdır. K dfi Abd lcebb r gibi bazı âlimler bu tür haberlerin her s rede mevcut olmadığını, hâlbuki Kur'ân muhataplarından herhangi bir s renin benzerini getirmelerini istediğini, dolayısıyla meydan okuma alanının her s re için geçerli başka bir mesele olması gerektiğini belirtmiŐlerdir.⁵⁷

Kur'ân'da insanın yaratılıŐı, yeryüzü, gökyüzü, gece ve gündüzün deĐiŐimi, denizler, nehirler, bitkiler, hayvanlar gibi konular çokça zikredilmekte ve insana aklını kullanması, ibret alması telkin edilmektedir.

Özellikle bilim ve teknolojinin geliŐtiĐi çağımızda bilimin vardığı sonuçlarla Kur'ân'da sözü edilen tabiat ilimleri alanındaki bilgilerin uyumluluğu Kur'ân'ın ilm  i'câzının daha çok gündeme gelmesini saĐlamıŐtır.

Dünyanın bir yörüngede hareket etmesi, bütün canlıların erkekli dişili yaratılması, denizde tatlı su ile tuzlu su arasına bir engelin konulması, bitkilerin tozlaŐması gibi modern bilimin keŐfettiĐi konulara Kur'ân'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmesi güncel i'c z örnekleri arasında zikredilebilir.⁵⁸

İlm  i'câzın Kur'ân'ın mucizelerinden biri olduğu tartiŐılmaz bir gerçektir. Ancak dönemin müşriklerini Kur'ân'ın en k  k s resine benzer bir süre getirmekten aciz bırakan Őeyin Kur'ân'ın haber verdiği ilimler olduğu tartiŐmalıdır.  nk  Kur'ân'ın indiği dönemde bu ilimler bilinmiyordu. Bilmedikleri bir konuda insanlara meydan okunması ve bilmedikleri bir Őeyin onlardan istenmesi makul gözükmemektedir.⁵⁹

Kur'an'ın mucizliği bakımından ele alınan bir diğer başlık da Kur'an'ın muhteca i'câzıdır. Bu konuyu iki yönden ele almak mümkündür: Muhtevanın geniŐliĐine rağmen birbiriyle çeliŐmemesi ve muhtevanın bizzat kendisi. Kur'ân'ın sosyal ve bireysel hayat ile ilgili içeriği, putperestliği reddederek insan ruhu ve bedeniyle son derece uyumlu inanç, ahlak ve ibadet yasaları, her türlü beŐer  nizamın fevkinde adil bir sistem içeren muhtevası onun i'c z yönlerinden birisi olarak kabul edilmiştir.

⁵⁷ Arpa, "İ'c z' l-Kur' n Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 93.

⁵⁸ Yavuz, "İ'c z' l-Kur' n", 405.

⁵⁹ Arpa, "İ'c z' l-Kur' n Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 93.

Yirmi üç yılda peyderpey inmesine ve inen âyetler farklı sûrelere ait olmasına rağmen neticede Kur'ân, birbiriyle hem ses hem lafız hem de muhteva yönüyle son derece uyumlu bir bütün oluşturmaktadır. İnsanların dünya hayatındaki yaşamlarına, ölüm ve ötesine, kâinatın işleyişine ve daha birçok konuya dair bilgilerin bulunduğu bu kitap, bir insana ait olsaydı böyle bir bütünlük ortaya çıkmaz, mutlaka onda bir uyumsuzluk, bir çelişki olurdu.

Kur'ân kendisinin bu özelliğini şu ifadelerle ortaya koymakta ve bu hususu tefekküre çağırılmaktadır;

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Hâlâ Kur'ân'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.” (en-Nisa 4/82)

Muhammed Ebu Zehra (ö.1394/1974), i'câz çeşitlerini ele aldıktan sonra bütün bu i'câz yönlerini iki başlıkta özetler: Birincisi dilleri Arapça olması hasebiyle ilk Arapların karşı karşıya kaldıkları beyân i'câzıdır. Diğeri ise geçmişe ve geleceğe dair haberler, içerdiği kevnî ilimler, koyduğu kanunlarla kıyamete kadar gelecek nesiller için mucize niteliği taşıyan muhteva i'câzıdır.⁶⁰

Kur'ân'ın i'câz yönleri içerisinde üzerinde en çok görüş birliği edilen husus Kur'ân'ın dil ve üslûp i'câzıdır. Çünkü Kur'ân, iman etsin etmesin ilk muhatapları olan Arapları dil ve üslûbu ile büyülemiştir. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ilk iman edenlerden eşi Hz. Hatice, yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir, amcaoğlu Hz. Ali gibi yakınlarının dışında İslam'ı kabul edenlerin imanında rol oynayan en büyük sebep Kur'ân'ın bu yönüdür.⁶¹

Kur'ân'ı dinledikten sonra ondan etkilenerek iman edenlerin başında Hz. Ömer gelmektedir. Onun Hz. Muhammed'i (s.a.v.) öldürmek niyetiyle gittiği sırada Kur'ân dinlediği ve “Bu ne güzel, ne üstün bir söz” diyerek Müslüman olduğu rivâyeti meşhurdur.⁶²

Kur'ân'ı duyup etkilenen ve onun şiir ve diğere edebî türlerden hiçbirine benzemediğini itiraf etmek zorunda kalan müşriklerle ilgili haberler konumuzun en

⁶⁰ Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-Kübrâ: el-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-fikri'l-'arabî, ts.), 90-96.

⁶¹ Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, trc. Süleyman Ateş, 2. Baskı (Ankara: Hilal Matbaası, ts.), 1.

⁶² Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 2.

çarpıcı delillerindedir. Arap edebiyatını en iyi bilen ve müşriklerin ileri gelenlerinden olan Velid b. Muğire'nin Kur'ân dinledikten sonra şöyle dediği kaynaklarda yer almıştır: “*Vallahi hiçbiriniz ne şiiri, recezini kasidesini ve ne de cin şiirlerini benden iyi bilirsiniz. Vallahi onun söyledikleri bunların hiçbirine benzemiyor. Vallahi sözünde bir tatlılık var, bir güzellik var! O, diğer bütün sözleri geride bırakır ve yükselir, onun üstünde bir söz olamaz.*” Bu sözleri söyledikten sonra kavminin ısrarlarına karşı onun, olsa olsa adamla karısının, kölelerinin arasını açan bir sihir olabileceği savını ortaya atar.⁶³

Kur'ân'ın ilk muhataplarının Kur'ân'dan bu şekilde etkilenmelerini anlatan birçok tarihi vesika mevcuttur. Hâlbuki vahyin bu döneminde henüz Kur'ân'ın ne muhkem bir teşriini ne gaybî haberler gibi özelliklerini görebiliyoruz. İbni Muğire gibilerinin söylediği sihir Kur'ân'ın yalnız haber verdiği konularda değil, bizzat onun üslûbundadır. Burada İslam akidesinin mahiyetindeki kuvvet ve cazibeyi bir kenara itmeden bu üslûbun güzel, tesirli, ibret verici ve tasvir edici ifadelerin arasından tecelli ettiği görülmektedir.⁶⁴

Uslûbü'l-Kur'ân ile ilgili çalışmalar dönem dönem hakettiği ilgiye mazhar olamamışsa da bu ilim dalı Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyan önemli bir ilimdir. Zerkeşî (ö.794/1391), *el-Burhân* adlı eserinde Kur'ân üslûbu hakkında özetle şunları söylemiştir:

*“Bu kitabın en önemli konusu Kur'ân üslûbudur. Bil ki bu ilmin şerefi büyüktür, talep edeni azdır, dostu pek yoktur. O, şiirden daha ince, denizden daha şiddetli, sihirden daha büyüleyicidir. Nasıl olmasın ki? O, insanları Kur'ân'ın sırlarına muttali kılar. Üslûp, kelime ve terkiplerinin en güzel tarzda dizildiğini, onların tatlılığın ve tazeliğin zirvesinde olduğunu tespit ederek Kur'ân'ın i'câzını ortaya koyar.”*⁶⁵

2.2. Kur'an Üslûbunun Özellikleri

Kur'ân'ın i'câzının en belirgin yönü onun dili ve üslûbu olduğunu belirtmiştik. Kur'ân'ın dili ve üslûbu ile ilgili en önemli özellikleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

⁶³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 2: 111.

⁶⁴ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 25.

⁶⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 2: 382.

2.2.1. Bilinen Bütün Edebî Türlerden Farklı Olması

Kur'ân-ı Kerim üslûbu, birçok âlimin fikir birliği yaptığı gibi kendine özgü, tam olarak manzum veya mensur denilemeyen olağanüstü bir üslûptur.⁶⁶ Kur'ân-ı Kerim'in her cümlesinde, kelimesinde, harfinden ve bunların kendi aralarındaki ilişkilerinde bu özgünlük ortaya çıkmaktadır.⁶⁷ Hatta Mısırlı Taha Hüseyin'e göre Arapça kelimeler üç kısma bölünür: Nazım, nesir ve Kur'ân.⁶⁸

Kur'ân'ın indiği dönemlerde nazım ve nesir olmak üzere Araplarda bilinen iki edebî tür vardır. Nazım şiir ve recez, nesir ise secili veya mursel (serbest) kısımlarına ayrılır. Âlimlerin çoğunluğuna göre Kur'ân bu türlerin hiçbirine tam olarak benzememektedir. Velid b. Muğirenin "*Arap şiirini, kasidesini, recezini benden daha iyi bilen yoktur. Muhammed'in söylediği Kur'ân bunlardan hiçbirine benzemiyor*" sözü de bunu desteklemektedir.⁶⁹

Kur'ân nazım ve nesirden ayrı bambaşka bir üslûptadır. Nazım ve nesir kaidelerine tabi değildir. Âyetler ve kelimelerin tertibinde hususi bir musiki vardır. Nazım değildir zira kafiye ölçülerine tam olarak uymaz, nesir değildir zira âyetler tam olarak cümle değildir. Cümlelerin kelimeleri bazen öbür âyette kalır. O Allah kelamıdır. Ne geçmişte ne de gelecekte bir benzeri yoktur. Bir üstattan öğrenilmediği gibi bir talebe tarafından da taklit edilememiştir.⁷⁰

Seyyid Kutub'un ifadesiyle Kur'ân'ın büyüleyiciliğini, onun hem şiirin hem nesrin meziyetlerini bir araya toplayan emsalsiz üslûbu teşkil eder.⁷¹

2.2.2. Ses ve Musiki Özelliği

Arap dilinde lafızları oluşturan harfler ve o harflerin mahreçleri ve sıfatları ses araştırmalarının konusu olmuş, bu araştırmalarda Kur'ân'ın lafzı, nutku ve kıraati de kendine önemli bir yer bulmuştur. Kur'ân'ın ses yönünden i'câzını ve onun

⁶⁶ Divleki, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi*, 305.

⁶⁷ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 2. Baskı. (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 316.

⁶⁸ Osman Keskiöğlü, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 182.

⁶⁹ Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 38.

⁷⁰ Keskiöğlü, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, 182.

⁷¹ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 156.

özündeki içsel musikiyi tabarüz ettiren etkenlerden biri de, onun teleffuz unsurları arasındaki mevcut ses uyumudur.⁷²

Kur'ân'ın kıraatini muhafaza etmek amacıyla Arap dilindeki harflerin sıfatları ve her harfin karakteristik ses yapısı ortaya konulup tarif edilmeye gayret edilmiştir. Bunun sonucunda hems, cehr, şiddet, tevassut, rehavet, isti'lâ ya da safır, kalkale, lîn, tekrar ve tefeşşî gibi belli harflerde müşterek yahut müstakil olan bir takım sıfatlar tespit edilmiştir. Harflere ait bu ses niteliklerinin, anlam düzeyinde eşdeğer ya da yakın anlamlı kelimeler arasında ses düzeyinde tercih yapmak gerektiğinde belirleyici olmaktadır. Harflerin yapısını oluşturdukları kelimelerin anlamları ile de bağlantılı olduğu ileri sürülmüştür. Râ harfi tekrara, kâf harfi kuvvete, ğayn harfi gizlenmeye, fâ harfi ayırma ve yarmaya, dâl harfi şiddete, şîn harfi yayılmaya delalet eder.⁷³

es-Suyûtî, *Müzhir* adlı eserinde konuyla ilgili olarak şunları kaydeder: “Araplar harflerden en zayıf, en yumuşak olanları fiil ya da ses bakımından daha düşük, daha az, daha hafif manalara delalet eden lafızlarda; daha güçlü, daha şiddetli ve daha cehrî olan harfleri de fiil bakımından daha güçlü, ya da his bakımından daha büyük anlamları gösteren kelimelerde toplamışlardır. Mesela bir hasta yahut bir felaketzedenin çıkardıkları ince sese (رئین), gizledikleri sese (هئین), ızhar ettikleri sese (حنین), daha ziyade bir kuvvetle çıkarttıkları sese (أنین), yükselttikleri avaza ise (خنین) derler.”⁷⁴

Kur'ân'ı oluşturan öğelerin en küçüğü harflerdir. Bu yüzden kelamın güzelliği, cümleleri kurarken seçilen kelimelerin ve o kelimeleri telaffuza döken harflerin güzelliği ile ilgilidir. Aynı anlamı ifade eden iki farklı kelimenin harfleri arasında dahi yumuşaklık, sertlik, incelik gibi farklı sıfatlar bulunabilir. Bunları seçen konuşmacı ve yazar, ürünündeki musikiyi oluşturacak altyapıyı da seçmiş olur.

Yeryüzünde mevcut olan diller, o dilleri oluşturan harfleri yerli yerinde telaffuz etmeye bağlıdır. Harflere ait sesler ise, kelamın musikisi konumundadır. Bu

⁷² Necdet Çağıl, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'ân'ın Belagat ve Fonetik Yapısı*, (Ankara: İlahiyat, 2005), 271.

⁷³ Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi*, 188.

⁷⁴ Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi*, 189.

sebeple dilsel ürünün harflerinin uyumlu bir şekilde dizilmesi ve kulağa güzel gelecek seviyede olması dilin nazım ve nağme değerini belirler.⁷⁵

Kur'ân'ı Kerim'deki âyet sonlarına fâsıla, âyetin bittiği kelimenin son harfine ise fâsıla harfi denir. Bu fâsılalara dikkat ettiğimizde bunların, musiki cümlelerinin son bulunduğu aralıklar için tam bir karar mahalli olduğunu görürüz. Fâsıla harflerinin çoğu nûn ve mîm harfleridir. Bu iki harf ğunne sıfatı sebebiyle tabii bir musikiyi ihtiva etmektedir. Bu iki harften sonra en çok kullanılan fâsıla ise medlerdir ki, bunlarda da aynı sıfat söz konusudur.⁷⁶

İmam Sibeveyh (ö.180/796), Arapların terennüm edecekleri zaman elif, yâ ve nûn harflerini getirdiklerini, terennüm etmezlerse bunu terk ettiklerini, Kur'ân'da çok kolay vakıf ve tatlı bitişlerin geldiğini söyler.⁷⁷

Kur'ân'da kullanılan kelimelerden bazıları tabii kök ve terkîp itibarı ile ağır ve uzun olabilirler. Sıradan bir Arap keliminde, telaffuz zorluğu sebebiyle, zaafi te'lîf sayılabilecek bu durum, Kur'ân için bir noksanlık değil tam aksine kelimada bulunduğu yer ve siyak sibak içerisindeki telaffuz bakımından güzel ve latîf bir şekilde tecelli eder.

Meselâ, وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ kelimesi on harften oluşmuş uzun ve tek bir kelime olmasına rağmen, mahreçlerindeki birbirine yakınlık ve hareketlerin dağılımı sebebiyle tatlılığı ve güzelliği kendini hemen göstermektedir.⁷⁸

Kur'ân'da en güzel bir şekilde ve yerli yerinde kullanılan bu Arapça kelimeler, kökleri itibarıyla üç harfli (sülâsî) veya dört harfli (rubâî) olan kelimelere ait özelliklerdir. Beş harfli (hümasî) olan kelimeler ise Kur'ân'da mevcut değildir. Ancak aslı Arapça olmayan İbrahim, İsmail... gibi Arapçalaşmış (müsta'rab) kelimeler kök ve harf sayısı itibarı ile farklı olmakla beraber medler, bu kelimeleri

⁷⁵ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 320.

⁷⁶ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 321.

⁷⁷ Mustafa Sadık er-Râfiî, *İ'câzü'l- Qur'ân ve'l- belâğâtü'n-nebeviyye*, (Kahire: el-Mektebetü't-ticaretî'l-kübra, 1961/1381), 246.

⁷⁸ en-Nûr 24/55, bk. Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 325.

güzelleştirmiş ve aslı Arapça olan kelimeler gibi tatlı bir fonetik ve telâffuz tarzı kazandırmıştır.⁷⁹

Kur'ân'ı Kerim, lafzındaki bu ses güzelliği, uyumu ve zenginliği dolayısıyla onu anlayan ve anlamayan herkese etki etmiştir. Bu onun mucizevî bir yönüdür. Onun âyetleri, cümleleri, kelimeleri ve harfleri, birbirleriyle olan uyumları ve harikulade dizilişleri sebebiyle erişilmez bir üstünlüktedir. Onun değil bir kelimesi, bir kelimesinden bir harf çıkarılacak veya değiştirilecek olsa, açık bir düzensizlik veya nağmesinin sesinde veya vezninin dizisinde belirgin bir zaaf olarak ortaya çıkmakta, dinlemede, telaffuzda, insicamında ve ahenginde bir düşüklük oluşmaktadır.⁸⁰

2.2.3. Kur'ân'ın Her Seviyeden İnsana Hitap Etmesi

Kur'ân hitabı, muhataplarının idrak ve kültür seviyelerine, muhtelif zaman ve coğrafi konumlarına, ilim ve keşiflerine uygun düşecek bir tarzda tezahür eder. Kur'ân âyetlerinin her seviyede insan tarafından kendine uygun anlayışla idrak edilmesi, onun mazmunundaki bir çelişkiden kaynaklanmamaktadır.⁸¹ Bilakis bu, Kur'ân'ın üslûbunun tazammun ettiği sathî ve derin mefhumlar dolayısıyladır. İlk bakışta anlaşılan genel anlamları aynı kalmakla birlikte ilahî hitaba muhatap olan her bir insan, onu kendi seviyesine göre idrak etmeye muvaffak olur.⁸²

Kur'ân, her çağın insanını tatmin edici unsurlarla doludur.⁸³ O, mesajını her yaşta her düzeyde, bütün zamanlarda ve mekânlardaki insanlara ulaştırmaktadır.⁸⁴ Bunu gerçekleştirmek için; muhatapların seviyesine göre, her kesimin idrakine uygun, çok anlamlı müteşabihat, geniş anlamlı, yorumu muhataba bırakılmış mübhemat gibi birçok üslûp özelliği zikredilebilir.

لِنَّ اللَّهَ لَا يُسْتَعْتَبُ أَنْ يُضْرَبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا

“Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.” (el-Bakara 2/26)

⁷⁹ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 325.

⁸⁰ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 323, Keskioglu, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, 199.

⁸¹ en-Nisâ 4/82.

⁸² Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 340.

⁸³ *age*, 340.

⁸⁴ Muhammed Hamîdullah (ö. 2002), *Kur'an-ı Kerim Tarihi: Özellikleri, Tedvini, Türkçe ve Batı Dillerine Yapılan Tercümeleleri*, trc. Salih Tuğ, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993), 26.

Bu âyeti kerimede Allah, kullarının seviyesine inerek hitap etmiş ve bu tenezzüle de özellikle vurgu yapmıştır.

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا

“Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir.” (el-Furkân 25/61)

Bu âyeti okuyan kimseler, ilim ve kültür seviyelerine göre sathî ve derin anlamları idrak edebilirler. Halktan birisi güneş ve ayı dünyayı aydınlatan iki nesne olarak anlar. Astronomi ilmi uzmanları ise bu anlayışın ötesinde âyetin mefhumundan güneşin ışık kaynağı, ayın ise ışığı yansıttığını kavrar.⁸⁵

“Kim iyilikle gelirse...” وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ “Kim de kötülükle gelirse...”

(el-Kasas 28/84)

Bu âyetlerde iyilik ve kötülük kavramları tek tek açıklanmamış, iyilikler ve kötülükler birer birer sıralanmamıştır. Kıyamete kadar bütün insanlar kendi seviye ve imkânları ölçüsünde iyiliğe yönelme ve kötülükten sakınma hususunda uyarılmışlardır.

2.2.4. Akla ve Duyguya Hitap Edişi

Kur’ân’ın en önemli üslûp özelliklerinden birisi de akla ve duyguya aynı anda hitap edebilmesidir. Hâlbuki insanoğlunun ifade gücü akıl ve his arasında sürekli olarak bu dengeyi kuramaz. İnanç, muamelat, kıssa, hukuki veya ahlaki meselelerin izah edilmişinde Kur’ân’ın bir yandan öğretici bir yandan da kalbe işleyen seslenişi bütün âyetlerinde süreklilik arz eder.⁸⁶

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الْأَبْيَ أَخْيَاهَا لَمُخِي الْمَوْثِقِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah’ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru yağdırdığımız zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.” (Fussilet 41/39)

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا زُرُوعًا وَنَبَاتًا وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ تَبْصِرَةً وَذِكْرًا لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ وَنَزَّلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَبَابًا وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مِثْلَ كُنُوزِ الْأَرْضِ وَنَحْنُ الْعَالِمِينَ

⁸⁵ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur’ân*, 341.

⁸⁶ M. Abdullah Draz, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru*, trc. Salih Akdemir. (İstanbul: Mim Yayınları, 1983), 117.

“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur. Yeryüzünü de yaydık ve orada sabit dağlar yerleştirdik. Orada her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik. Bütün bunlar, içtenlikle Allah’a yönelen her kulun gönül gözünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir. Gökten de bereketli yağmur yağdırıp onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.” (Kâf 50/6-11)

Görüldüğü üzere Kur’ân üslûbuyla akli ve duyguları etkisi altına alır. Akla ve kalbe aynı anda hitap eder. Hakikat ve estetik aynı anda yüksek bir anlatımla serdedilir.

2.2.5. Lafız Mana Uyumu

Kur’ân’ın üslûbu ile ilgili konulardan birisi de lafız mana uyumudur. Zira Kur’ân’daki lafızların seçimi insanüstü bir güzellik ve uyum arz eder. Bir insanın Arap dilindeki bütün isimleri, fiilleri, zarfları ve edebî sanatları ezberlemesi ve onları aynı anda en üst seviyede kusursuz olarak kullanması mümkün değildir. Hâlbuki Kur’ân kelime seçimini o kadar güzel yapmıştır ki, ondaki kelimeler hedeflenen manayı eksiksiz, fazlasız tastamam îfa eder. Özlü anlatım gerekli olduğunda manada bir eksiklik söz konusu olmadığı gibi ayrıntılı anlatımda da gereksiz ve fazladan sözcüklere yer verilmez. Öyle ki, Kur’ânî mana, lafzında ancak kendisinin dupduru aynasını ve kusursuz sûretini bulurken; lafzı da, manasında ancak kendisinin güvenli vatanını ve sağlam karargâhını bulur.⁸⁷

Kur’ân âyetlerinde seçilen kelimelerin luğavî yapıları, cümlelerdeki dizilişleri, ses ve mahreç özellikleri bu sözcüklerin manaya delaleti ile de uyum içerisindedir.

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ “Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek karnında taşımıştır.” (Lokman 31/14) Bu âyetteki وَهْنٍ kelimesinin, hamile bir kadının inilti sesini andıran bir ses yapısı vardır.

وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler” (el-Bakara 2/3)

⁸⁷ M. Abdullah, Draz, *en-Nebe’ü'l-‘azîm: nazâratun cedîde fi'l-Kur’an*, ts. 92.

Bu âyet lafız anlam uyumu açısından konumuza güzel bir örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki; *مما* ifadesindeki *ba'ziyyet cüz'iyet* ifade eden *مِنْ* harfi cerri, malın tamamının değil bir kısmının verileceğini, böylece sadakaya muhtaç hale gelinecek kadarının verilmemesi, servetin saçılıp savrulmaması lüzumunu bildirir. *رَزَقْنَاهُمْ* ifadesinde “kendilerine rızık olarak verdiğimiz” kısmı, başkasınınkinden değil, kendi malından verilmesi gerektiğini bildirir. Rızıklandırdığımız kelimesi aslında bağışlayanın ve verenin Allah olduğunu, kulun ise buna sadece bir vasıta kılındığını gösterir. *يَتَفَقَّهُونَ* İnfak kelimesi kök itibari ile ihtiyaç gidermek için vermek, dolayısıyla infakın kabulü için hayır yoluna sarf etmek anlamı taşır. İnfak, sadece mal ile değil, ilim ve fikirle, bedenen yardım etmekle de olabilir. Bu umumî manaya ise, *وَمَا* ifadesindeki “şeyler” anlamına gelen “mâ” ismi mevsulu delalet eder.⁸⁸

Şeytanın fısıltı ve vesvesesinden Allah'a sığınmayı ifade eden Nâs Sûresi, içinde bolca tekrarlanan "s" sesiyle fısıltı ve vesvese atmosferini zihinlerde canlandırmaktadır.⁸⁹

Kur'ân'da geçen her bir lafzın manada bir karşılığı vardır. Öyle ki Kur'ân lafızları içerisinden değil bir kelime, bir harfin bile çıkarılması âyetlerin lafız-mana dengesini bozar.⁹⁰

Bu lafız ve mana dengesini ifade eden *îcâz*, *itnâb* ve *müsavât* sanatları Kur'ân'da en üstün seviyelerde kullanılmıştır. İyi bir hatip veya yazar, bir konuyu ifade etmek istediği zaman muhatapların durumlarını göz önünde bulundurarak kelamın kurgulanması ile ilgili seçimlerini yapar. Muhatapların durumuna muktezây-ı hâl denilirken, konuşmacının seçtiği lafızlara ise kısa ve öz olduğunda *îcâz*, meramını tamı tamına anlatacak lafızları seçtiğinde *müsâvât*, daha fazla izah getirerek uzattığında ise *itnâb* denilir. Mütakellimin, seçimlerini muktezây-ı hâl'e uygun yapması, kelamın istenilen etkiyi göstermesi ve belagete uygun düşmesi bakımından bir zorunluluktur. Zira kısa ve öz bir konuşma ortamında sözü uzatmak,

⁸⁸ Sadık Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003), 52.

⁸⁹ Mustafa Yıldırım, “Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”. *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 16 (2010):164.

⁹⁰ Draz, *en-Nebe'u'l-'azîm*, 113.

sıkıcı ve dikkati dağıtıcı olduğu gibi izah gerektiren bir ortamda gereğinden fazla kısaltmakta konunun anlaşılmasına sebep olabilir.⁹¹

Îcâz, sözü kısa tutmak anlamında bir kelimedir. Terim olarak ise, meramı en kısa ve öz ifadelerle anlatmaktır. Meânî ilminin bir konusu olan îcâz, belagat kitaplarında iki şekilde ele alınmıştır:

Îcâz-ı Hazf: Kelamdan eksiltme yolu ile yapılan îcâzdır. Eksiltelen kelimeler anlama zarar vermediği gibi anlamın genişlemesine sebep olur. Necm sûresindeki şu âyet buna örnektir:

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى ﴿43﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿44﴾

“Gerçek şu: güldüren de, ağlatan da O’dur, Hakikat şu: öldüren de, dirilten de O’dur.” (en-Necm 53/43, 44)

Görüldüğü üzere âyette geçen fiillerin mefulleri hafzedilmiştir. Hazf yoluyla yapılan bu îcâz, muhataba geniş bir fikir sahası, derin bir düşünce ufku açmaktadır.

Îcâz-ı Kısâr: Kelamdan herhangi bir eksiltmeye gitmeden yapılan, engin manaları, az lafızla ve maksada uygun bir şekilde ifade etmek sûretiyle ortaya çıkan îcâzdır. Bakara sûresinin 179. âyeti bu tür îcâz için güzel bir örnektir:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ “Kısasta sizin için hayat vardır...”

Bu âyetin indiği dönemde Arapların, vecizliği ile övündükleri الْقَتْلُ نَفَى لِلْقَتْلِ “Öldürmenin çaresi öldürmektir” şeklinde meşhur bir sözleri vardı. Belagat âlimleri, âyetin bu sözle karşılaştırmasını yaparak âyetin birçok yönden üstün olduğunu kanıtlamışlardır. Kelime sayısı bakımından birbirlerine denk olmalarına rağmen âyetin sınırlı kelimelerle ifade ettiği mana çok daha geniştir.⁹²

İtnâb, “konunun etraflıca işlenmesinin uygun olacağı ortamlarda çok söz kullanarak, manayı genişçe ifade etmek” şeklinde tanımlanmıştır.⁹³ Kelamda îcâza da itnâba da gereksinim olabileceği gibi îcâzın gerekli olduğu yerde itnâb, itnâbın gerekli olduğu yerde îcâz üslûbu kullanmak kelamı edebî olmaktan çıkarır. Yararsız ve amaçsız olarak uzatılmış söze de tatvîl denir.⁹⁴

⁹¹ Cârîm, Ali- Emîn, Mustafa, *el-Belâgatü'l-vâzihâ*, 239.

⁹² M.A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 21: 392.

⁹³ Çağıl, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur’ân’ın Belagat ve Fonetik Yapısı*, 188.

⁹⁴ İsmail Durmuş, “İtnâb”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 215.

Kimi edebiyatçılar ise itnâbı iki kısma ayırarak, bir fayda mülâhaza edilerek lafızda yapılan uzatmaya itnâb-ı makbul, herhangi bir fayda mülâhaza edilmeksizin, gereksiz yere yapılan uzatmaya ise itnâb-ı mümill adını vermişlerdir.⁹⁵ Kur’ân’da yapılan itnâblar ise, birçok faydalara binaen yapılmış olduğundan itnâb-ı makbul kısmına girmektedir. Aşağıdaki âyet buna örnek teşkil etmektedir.

﴿97﴾ أَوَامِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿98﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يُؤْمِنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿99﴾

“Memleketlerin halkları, geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?

Ya da, o memleketlerin halkları, kuşluk vakti gülüp oynarken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?

Yoksa Allah’ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.” (el-A’râf 7/97, 98, 99)

Edebî bir üslûp olan itnâbın birçok yapılış şekli vardır. Parantez cümleleri gibi ara cümleler eklenerek yapılan itnâb, kapalı bir ifadenin ardından açıklama getirilerek yapılan itnâb, genelin içine girdiği halde bir maksattan dolayı özelin ayrıca zikredilmesi yoluyla yapılan itnâb gibi...

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ

“Eğer, yapamazsanız - ki hiçbir zaman yapamayacaksınız - o halde ateşten sakının...” (el-Bakara 2/24)

Görüldüğü gibi âyette, bir parantez cümlesi eklenerek itnâb yapılmış ve konunun imkânsızlığı edebî bir üslûp ile ifade edilmiştir.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

“Namazlara ve orta namaza (müfessirlerin çoğunluğuna göre ikinci namazına) devam edin...” (el-Bakara 2/238)

Bu âyette ise, namazlar ifadesi tüm namazları kapsamına rağmen, orta namazın önemine işaret ederek onun müstakil olarak tekrar zikredilmesi şeklinde bir itnâb üslûbuna başvurulmuştur.

Müsâvât, eşitlik ve denklik anlamlarına gelen bir kelimedir. İstilah anlamı ise “kastedilen manaya eşit lafızlarla meramın ifade edilmesi” anlamındadır. Aksini gerektiren bir durum söz konusu olmadığı sürece kelimada asıl olan müsâvâttir.

⁹⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat: Eski ve Yeni Harflerle*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 1989), 476.

Kur'ân'ı Kerim maksud olan manayı muktezây-ı hâl'e göre müsâvât üslûbu ile ifade eder.⁹⁶

... وَلَا يَجِيءُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ...

“Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.” (el-Fâtır 35/43)

Görüldüğü gibi âyeti kerimede lafızlar, kastedilen manaya müsâvî bir şekilde sıralanmış, ne eksik ne de fazla bir lafız kullanılmıştır.

⁹⁶ Cârim Ali-Emîn Mustafa, *el-Belâgatü 'l-vâzihâ*, 239.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SÛRELERDE EDEBÎ ÜSLÛP

Kur'ân, miladi 610 yılında Mekke'de nazil olmaya başlamış ve tedrici bir şekilde devam eden bu durum 632 yılında Medine tamamlanmıştır. İlk dönemden başlayarak günümüze kadar Müslümanlar, Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek üzere nüzul sürecindeki tarih meselesini göz önünde bulundurmıştır. Kur'ân ilimleri kaynaklarında yer alan Mekkî-Medenî konusu bu gayretlerin bir tezahürüdür.⁹⁷

Âlimler Mekkî ve Medenî ayrımı yaparken bir takım kıstasları esas almışlardır. Bir kısmı, mekânı ölçü alarak Mekke'de inen âyetleri Mekkî, Medine'de inenleri Medenî saymışlardır. Diğer bir kısmı zamanı esas almıştır. Onlara göre hicretten önce inenler Mekkî, hicretten sonra inenler Medenîdir. Üçüncü bir değerlendirme ise muhatap kitleyi esas almıştır. Mekkelilere hitap eden âyetler Mekkî, Medinelilere hitap eden âyetler Medenîdir. Yaygın olan görüş, zamanı esas alarak hicret öncesi ve sonrasını kriter kabul eden görüştür. Çünkü olaylar tarihleri ile bağlantılıdır ve onları değerlendirirken tarihi bağlamlarından uzak değerlendirmek mümkün değildir.⁹⁸

Kur'ân, hitap ettiği toplum ve çevrenin karakteristik özelliklerine uygun bir üslûp tarzı ortaya koymuştur. Kur'ân'ın birçok yerinde yakın anlamlarla tekrarlanan “*Biz onu apaçık bir Arapça ile indirdik*” ve Ra'd sûresinde geçen “*Biz onu (Kur'ân'ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik.*”⁹⁹ âyetleri ile işaret edilen, yalnızca bir dil unsuru olmaktan öte, vahye muhatap olan o günün Arap toplumlarının dil birikimi, kültür, akıl ve düşünce gibi birçok özelliğidir. Buradan hareketle ilahî vahyin hitap ettiği muhatapların değişmesiyle muhteva değişmiş, muhtevanın değişmesiyle de kullanılan dil ve üslûp değişmiştir. Böylece Mekkî ve Medenî üslûp ortaya çıkmıştır.

⁹⁷ Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, Doktora Tezi, Çukurova Üniv. 2014), 50.

⁹⁸ Abdülhamit Birişik, “Sûre”, DİA. (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37:538. Ayrıca bk. Çömçe, *Mekki ve Medeni Sûrelerin Özellikleri*, 17-20.

⁹⁹ Ra'd 13/37.

Arap edebiyatının ilk yazılı edebî metni kabul edilebilecek Kur'ân'ın, Mekke dönemi sûrelerinde muhataplarının duygu dünyalarına, his ve heyecanlarına hitap eden şiir-seci üslûbu hâkimdir. Bu sûreler, insanın Allah'tan başkasına kulluk etmeme ilkesini amaçlayan tevhid inancı ile ahirette Allah'ın huzurunda hesap verme şuurunu takrir etme hedefini esas almaktadır. Medine dönemi sûrelerinde ise genellikle akla hitap eden sakin bir üslûp hâkimdir. Çünkü konuları ibadet, ahlak ve insanlar arası ilişkilere yöneliktir.¹⁰⁰

Ebu İshak eş-Şâtibî'nin Mekke ile Medine'de nazil olan âyetlerin muhtevası arasındaki mahiyet farkına ilişkin görüşleri önem arz etmektedir. “Mekke döneminde teşrî kılınan hükümler genellikle mutlak olup herhangi bir kayıt ve şarta bağlı değildir. Bu hükümler, selim fitrat ve akliselim sahibi insanlarca yapılagelen ve üstün ahlak ilkelerinin muktezası olan amellerle ilgilidir. Medine devrindeki hükümlere gelince, bu hükümler genellikle bir takım olaylar ve arızî durumlar üzerine nazil olmuştur. İnsanlar arasında tartışma ve anlaşmazlıklara yol açacak hususlarda bir takım ruhsatlar ve hafifletici hükümler vaz etme, bazı suçlarla ilgili cezalar koyma ve muamelat, evlilik, boşanma ve benzeri konularda düzenlemeler yapma gibi bu hükümler cüz'iyat kabilindedir. Küllî hükümler ise Mekke döneminde nazil olmuş ve sabitleşmiştir. Kısaca Mekkî hükümler azîmet, Medenî hükümler ruhsat niteliğindedir.”¹⁰¹

1. LAFZÎ ÜSLÛP

Mekkî sûrelerin üslûp özelliklerini incelerken konuyu şekil ve içerik olarak iki açıdan ele alacağız. Şekil yönünden incelediğimiz bölüme Lafzî Üslûp, içerik yönünden ele aldığımız bölüme de Muhteva Üslûbu başlığını vereceğiz.

Kur'ân-ı Kerim Arapların dili üzere nazil olduğu için Arap dilinin edebî sanatlarının en üstün zirvelerini barındırmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın, Hak Dini Kur'ân Dili kitabının mukaddimesinde ifade ettiği gibi zaten Kur'ân-ı Kerim'in kendisi de, insanlara bir benzerini getiremeyecekleri konusunda meydan okurken lafzî yönünü ön plana çıkarmaktadır. Zira Kur'ân'ın birçok ismi olmasına karşın en çok kullanılan ve en meşhur ismi olan “Kur'ân” kelimesi kıraat edilen anlamındadır.

¹⁰⁰ Durmuş, “Nesir”, 33: 7.

¹⁰¹ Bk. Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ eş-Şâtibî, el-Muvâfakât, Beyrut 1997, 4: 585; Geniş bilgi için ayrıca bk. Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 51.

Kur'ân metlûvü'dür denilmesi de bu yüzdendir. Ve bundan dolayı Kur'ân arabîdir. Arapça olan da lafızdır, nazımdır. İşte bu arabî nazımın muadilini yapmak mümkün değildir. “*Haydi, bunun Allah'tan indirildiğinde şüpheniz varsa Allah'tan başka bütün güvendiklerinizi çağırarak ve hatta ins-ü cin bir araya gelerek bunun, hatta bir sûresinin mislini yapın, fakat imkânı yok, yapamazsınız*” diye bütün cihana meydan okumuştur.¹⁰²

1.1. Ses ve Musiki

Kur'ân'daki sesler arası doğal uyum ile ortaya çıkan edebî üslûp onun i'câzının bir çeşididir. Bunu Mustafa Sadık er-Râfiî, Kur'ân'ın musiki nazım i'câzı olarak nitelendirmektedir. Buna gerekçe olarak, Kur'ân'daki harflerin, seslerine, mahreçlerine ve gizlilik, açıklık, şiddet, rehavet, incelik, kalınlık, tefeşî ve tekrar gibi sıfatlardaki uyumluluklarına göre tertip edilmesini göstermiştir.¹⁰³

Edebî metin incelemelerinde ses konusu önemli bir yer tutar. Bir metindeki sesin tahlili o metnin tabiatını ve psikolojik arka planını anlamlandırmamıza yardımcı olur.¹⁰⁴ Çünkü ses, psikolojik etkileşimin bir göstergesidir. Sesteki sertlik, yumuşaklık, yükselme, alçalma ve titreme gibi çeşitlilikler bu etkinin doğal bir sonucudur.¹⁰⁵

Seyyid Kutub, Kur'ân'ın musiki vurgu yönünün açık olduğunu, lafızların ifade ettiği konulara göre musikisinin değiştiğini ve her konuda bu musiki üslûbunun ehemmiyetli bir vazife gördüğünü ancak kadim âlimler tarafından bu hususun derinlemesine bir araştırmaya konu edilmediğini söyler.¹⁰⁶

Bu ses farklılıklarının muhtevanın değişmesine bağlı olarak Mekkî ve Medenî Kur'ân üslûbuna yansımaları doğaldır. Munâ Muhammed Arif Âbid'in Bakara ve Şuarâ sûreleri üzerinden Mekkî ve Medenî sûrelerin karşılaştırmasını yaptığı çalışmasında bu konuyu ses düzeyi başlığında ele alarak şu bilgileri vermektedir:

“Cehr sıfatı taşıyan harflerin, Mekkî olan Şuarâ sûresindeki kullanımının Medenî bir sûre olan Bakara'dan fazla olmasının sırrı, bu

¹⁰² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 1:13.

¹⁰³ Muîn Rafîk Ahmed Salih, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, Yüksek Lisans Tezi, (Nablus, Filistin: Câmîâtü'n-Necâhi'l-vataniyye, külliyyetü'd-dirâsâti'l-'ulyâ, 2003), 21.

¹⁰⁴ Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 4.

¹⁰⁵ Râfiî, *I'câzül'Kur'ân*, 245.

¹⁰⁶ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 129.

seslerin çıkışındaki güçlü anlamlara ve yüksek sedaya dayanmaktadır. Bu, küfür ve inatta ileri giden bir kavmin kulaklarına okumak, cahiliyenin yüzüne haykırmak, uyuyan nefisleri derin uykularından uyandırmak ve ilayı kelimetullah bakımından önemlidir. Buradan da Mekkî dilin metninin bu seslere dayanmasının rastgele olmadığını bilakis o toplumun doğasına uygun olduğunu anlamaktayız.”¹⁰⁷

Yine tefhîm sıfatı bulunan harflerin Şuarâ sûresinde Bakara sûresine nazaran fazla olduğundan bahsettikten sonra bu ses yapısının Mekkî toplumun sert tabiatına uygun düştüğünü belirtmektedir.¹⁰⁸

Kur’ân, Mekkî ve Medenî sûrelerde kullandığı farklı gayeleri ifa eden farklı üslûplara ses ve musiki de aynı şekilde eşlik etmiş, hem şehirlilerin hem de bedevilerin kullandıkları üslûpların en güzellerini bünyesinde toplamıştır.

Abdullah Draz, “*Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru*” adıyla Türkçeye tercüme edilen eserinde bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

“Fonetik açısından şehirlilerin ifadesindeki yumuşaklıktan olduğu kadar, bedevilerin anlatış tarzındaki sertlikten de uzak olan Kur’ân’ı Kerim, birinin yumuşaklığını diğerinin sertliği ile hikmetli bir ölçüde birleştirerek meydana getirdiği ahenkli bir ses sayesinde, ancak zihinlerde tasavvur olunabilen bir ses armonisini gerçekleştirmiştir. Kur’ân’da hece dizisi bakımından nesirden daha disiplinli, şiire nisbetle daha serbest, dinleyicisinin dikkatini canlı tutmak maksadıyla ifade tarzı yönünden âyetleri yer yer birbirinden farklı, fakat her sûre sonundaki fâsılalarda genel ahengin bozulmaması için, âyet sonlarındaki ses uyumunu yeterince muhafaza eden bir üslûpla karşılaşırız.”¹⁰⁹

1.2. Âyetlerin Kısaldığı

Mekkî ve Medenî sûrelerde ayırt edici vasıflardan biri de âyet ve sûrelerin uzunluk ve kısalığıdır. Bu, Kur’ân hitabının muhatap kitlesine göre üslûp takınması ile ilgilidir. Nasr Hâmid Ebû Zeyd’in *İlahî Hitabın Tabiatı* adlı eserinde ifade ettiği üzere gerçekte bu kriterin, iki temel ilkeye dayandırılması mümkündür. Bunların ilki, davetin ‘uyarı’ sürecinden ‘risalet’ sürecine intikali ilkesidir.

¹⁰⁷ Munâ Muhammed Arif Âbid, *el-Binâu’l-luğavî fî sûreti’l-Bakara ve’ş-Şuarâ: dirase muvâzene*, Yüksek Lisans Tezi, (Nablus, Filistin: Câmîâtü’n-necâhi’l-vataniyye, Külliyyetü’d-dirâsâti’l-‘ulyâ, 2004), 19.

¹⁰⁸ Munâ Muhammed Arif Âbid, *el-Binâu’l-luğavî fî sûreti’l-Bakara ve’ş-Şuarâ*, 21.

¹⁰⁹ Draz, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru*, 116.

‘Uyarı’, karşı tarafı etkileme esasına dayanır. Etkileme ise, rolünü icra ederken vurgulu ve çarpıcı bir üslûba sahip bir dili esas alır. Bu genel bir nitelik olarak, tamamı Mekkî olan kısa sûrelere hâkim olan üslûp tarzıdır.

‘Risalet’ ise muhataba seslenmekte ve ona, salt etkilemenin ötesinde daha geniş bir muhteva sunmakta, dolayısıyla da oluşum ve yapı düzeyinde farklı bir dile gereksinim duymaktadır. ‘Risalet’te, etkileme yönü tümünden iptal edilmemekle birlikte bilgi aktarımı yönü daha baskın bir karakter arz eder. ‘Uyarı’da ise öncelik etkilemededir. Ve bilgi aktarımı yönü oldukça zayıf ya da ikincil bir meseledir. Söz konusu temel ilke ise, vahye alışması açısından alıcının durumunun gözetilmesidir.¹¹⁰

İbni Haldûn vahiy bahsinde, bir karşılaştırma yapıldığında Mekkî âyetlerin kısası, Medenî âyetlerin uzun olduğuna şöyle işaret etmektedir:

“Bu yüzden, Kur’ân’ın Mekke’de inen âyet ve sûreleri Medine’de inenlerden daha kısadır. Söz gelimi, Tebuk savaşında Berâ’e (Tevbe) sûresinin inişi ile ilgili nakledilenlere göre, bu sûrenin tamamı ya da çoğunluğu Hz. Peygamber, devesi üzerinde yolculuk yaparken inmiştir. Hâlbuki Mekke döneminde, kısa sûrelerin âyetlerinden bazıları bir vakitte, geriye kalan âyetleri ise başka bir vakitte inmekte idi. Bir diğer örnek de Medine’de en son inen ‘deyn’ âyetidir. (Bakara, 282) bu âyet son derece uzundur. Mekke’de inenler ise Rahmân, Zâriyât, Müddessir, Duhâ, Felak vb. sûrelerin âyetleri gibi kısa âyetlerdir. Ben bunu Mekkî-Medenî sûre ve âyetler arası ayırımı sağlayan bir gösterge addediyorum.”¹¹¹

Bu hususu örneklendirecek olursak Bakara sûresi hem sûre olarak hem de âyetleri bakımından Medine’de inen uzun âyetli sûrelere iyi bir örnektir. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi Kur’ân’ın en uzun âyeti olan deyn âyeti de bu sûrededir. Bunun yanında diğer âyetler de Mekkî sûrelerin âyetlerine nisbetle daha uzundur.

Hicretin ikinci yılında farz kılınan oruçla ilgili Medine de nazil olan âyetleri burada örnek olarak verebiliriz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿183﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مَّسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿184﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى

¹¹⁰ Ebu Zeyd Nasr Hamid, *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur’an İlimleri Üzerine*, trc. Mehmet Emin Maşalı, (Ankara: Kitabiyat, 2001), 107.

¹¹¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâsi’l-‘arabî, ts.), 99.

وَالْفُرْقَانَ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿185﴾

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”

“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumunu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa, o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’ân’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidâyete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” (el-Bakara 2/183-185)

Erken dönem vahyedilen Müddessir sûresinin ilk âyetlerini de Mekkî sûrelere örnek verebiliriz.

يَا أَيُّهَا الْمَدِينُ ﴿1﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿2﴾ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ﴿3﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿4﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿5﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ ﴿6﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿7﴾ فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿8﴾ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿9﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿10﴾

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Nefsini arındır. Şirkten uzak dur. İyiliği, daha fazlasını bekleyerek yapma. Rabbinin rızasına ermek için sabret. Sûr’a üfürüldüğü zaman var ya; İşte o gün çetin bir gündür. Kâfirler için hiç kolay değildir.”(el- Müddessir 74/1-10)

Görüldüğü üzere Medine’de inen ve hüküm vaz eden âyetler sakın ve uzun, Mekke’de inen âyetler heyecanlı, vurgulu ve kısa serdedilmiştir.

1.3. Hitabın Umumiliği

Hitap, muhatap ile hitap sahibi arasında bir iletişim türüdür. Hitabetin asıl gayesi muhatap tarafından anlaşılma ve idrak edilmektir. Bu sebeple ilahî hitaplar, vahyedildiği dönemin insanların anlayacağı bir dil ile inmiştir. “Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.” (Yusuf 12/2)

Tüm insanların ilahî hitabın bütününe muhatap olmasına karşın Kur’ân, zaman zaman hitap edatları kullanmak sûretiyle muhatapların farklı katmanlarına özel olarak seslenmiştir. Bu hitap umumî veya hususî olabildiği gibi, medh, zemm, şefkat, muhabbet gibi gayeler ihtiva edebilir. Hitabette kullanılan edatlara nida edatları da denir. Nida edatlarından يا ، أيا ، أي ، أيها ، آ en çok kullanılanlarıdır.

“Ey insanlar! Rabbinize ibadet edin.” (el-Bakara 2/21) يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ âyetinde hitap umumî bir hitaptır.

“Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde, ağızlarıyla “inandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.” (el-Mâide 5/41) âyetinde hitap hususîdir.

“Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık.” (Tâhâ 20/80) âyetinde hitap insanların bir kısmınadır.

“Ey iman edenler!” şeklindeki hitap, müminler için bir medh içermektedir.

“Ey kâfirler!” (et-Tahrîm 66/7) şeklindeki hitap ise kâfirler için bir zemm içermektedir.

... قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ

“De ki: “Ey nefislerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin...” (ez-Zümer 39/53) âyetinde hitap şefkat içermektedir.

“Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkarcılarla birlikte olma.” (Hûd 11/42) âyetinde hitap muhabbet içermektedir.

Mekkî-Medenî ayırımında başvurulacak asıl kaynak rivâyettir. Rivâyetin olmadığı bölümlerle ilgili âlimler, sûre ve âyetlerin şekil ve muhteva üslûplarına bakarak bir takım kriterler ortaya koymuşlardır.

Mekkî ve Medenî sûrelerin hususiyetlerinden bahsederken klasik eserlerin ele aldıkları konu başlıklarından birisi de sûre ve âyetlerin girişinde veya içerisinde (بأيها) “Ey iman edenler...”, (بأيها الناس) “Ey insanlar...” veya (يا بني آدم) “Ey Âdemoğulları...” şeklinde değişen hitap tarzlarıdır.

Kur’ân’ın bütün sûrelerinde, o sûrenin âyetlerine nüfuz eden, ahkâm, tevcîhât ve üslûbuna galebe çalan bir ruh vardır. Her sûrede bu ruh, farklı şekillerde kendini belli eder. Muhatabın değişmesiyle Mekkî-Medenî ayırımı daha bariz şekilde ortaya çıkar.¹¹² Bunun bir sonucu olarak hitap lafızlarında da değişiklik görülür.

¹¹² Divlekci, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur’ân’ın Üslûp Analizi*, 270.

Bu noktadan hareketle Kur’ân ilimleri ile ilgili yazılan eserlerde, bir sûrede (يا أيها الناس) ifadesinin bulunması Mekkî, (يا أيها الذين آمنوا) ifadesinin bulunması ise Medenî olduğuna delalet sayılmıştır.

Suyûtî, el-İtkân kitabında, bu konuyu Abdullah b. Mes’ûd’a dayandıran rivâyetlere yer vermiştir. Yine içerisinde (يا أيها الناس) ile (يا بني آدم) ifadelerinin geçtiği sûrelerin Mekkî, (يا أيها الذين آمنوا) ifadelerinin geçtiği sûrelerin Medenî olduğuna dair bir rivâyete yer vermiş, Kur’ân’da geçen bu kalıpların araştırılmasının ardından bunların yüzde yüz geçerli kurallar yerine ancak bir genellemeyi ifade edebileceğini belirten rivâyetleri zikretmiştir.¹¹³

Zerkeşî de el-Burhân kitabında Mekkî sûrelerin özellikleri ile ilgili “Hac sûresi hariç içerisinde (يا أيها الناس) bulunup (يا أيها الذين آمنوا) bulunmaması, كَلَّا lafzının geçmesi, Bakara ve Âli İmrân hariç sûrenin Hurûf’ı Mukattaa ile başlaması Mekkî sûrelerin alametlerindedir.” gibi bir takım genellemeler açıklamıştır.¹¹⁴

Zerkeşî (يا أيها الناس) ve (يا أيها الذين آمنوا) ile ilgili rivâyetleri aktardıktan sonra şunları kaydetmiştir: “Eğer bu görüş mutlak anlamında alınırsa tartışmalı bir görüş olur. Çünkü Bakara sûresi Medenîdir; ancak içerisinde يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ “Ey insanlar! Rabbinize ibadet edin.” (el-Bakara 2/21) ve

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin!” (el-Bakara 2/168) âyetleri vardır.

Yine Nisâ sûresi Medenîdir ve onda da يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının.” (en-Nisâ 4/1) ve إِنَّ يَسْأَلُ يَذْهَبُكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ “Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir.” (en-Nisâ, 4/133) âyetleri yer almaktadır. Buna mukabil Hac sûresi Mekkîdir, fakat onda da يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ “Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin” (el-Hac 22/77) âyeti bulunmaktadır. Şayet müfessirler, bu ölçüyü belirlerken ekseriyeti esas almışlarsa, o zaman bu doğru kabul edilebilir.”¹¹⁵

¹¹³ Suyûtî, el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân, 1: 68-69.

¹¹⁴ Zerkeşî, el-Burhân, 1: 189.

¹¹⁵ Zerkeşî, el-Burhân, 1: 190.

Zürkânî de *Menâhilü'l-İrfân* kitabında Mekkî ve Medenî bilgisinin dayanağının sahabe ve tâbiînden nakil (sema') olduğuna değindikten sonra bunların yanında Mekkî ve Medenî sûreleri tanımaya yarayan kurallar olduğunu sıralar ve bunların içerisinde (ياأيها الذين آمنوا) “Ey iman edenler...” ve (ياأيها الناس) “Ey insanlar...” şeklindeki hitap kalıplarına da yer verir.¹¹⁶

Görüldüğü gibi sûrelerin nazil olduğu ortam, Kur'ân'ın hitap diline yansımış, bütün insanlığı kuşatan (ياأيها الناس) “Ey insanlar...” veya (يا بني آدم) “Ey Âdemoğulları...” tarzı ifadeler, Mekkî sûrelerin hitabî bir üslûp alameti olarak kaynaklarda kendine yer bulmuştur. Bunun hikmeti sadedinde, Mekke döneminde daha ziyade insanlığı iman esaslarına davet ve şirkten sakındırma, Medine döneminde ise müminleri ahkâm ile ilgili yönlendirme üzerine kurulu bir hitap formatından bahsedilebilir. Ancak bütün bunlar Kur'ân'ın anlaşılmasında araştırılması gerekli bilgiler olsa da ilahî hitabın Mekke ve Medinelileri aşan evrenselliğine halel getirmez.

1.4. Kıssaların Yoğunluğu

Kıssa kelimesi sözlükte “birisinin izini sürmek, ardından gitmek, (saçları vb) kısaltmak, bir kimseye bir şeyi anlatmak” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁷ Fîrûzâbâdî, Kehf sûresinin 64. âyetini فَارْتَدَّ عَلَى آثَارِهَا فَصَّاصًا örnek olarak vererek kıssa kelimesine şu açıklamayı getiriyor: رَجَعَا مِنَ الطَّرِيقِ الَّذِي سَلَكَاهُ يُفْضَانِ الْأَثَرِ “izlerini sürerek geldikleri yolu geri döndüler.”¹¹⁸

Sözlük anlamındaki adım adım iz sürmek detayı, Kur'ân'da geçen “kıssa” kavramın, geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak ve onların ardından ibret almayı sağlamak hedefine işaret etmektedir.¹¹⁹

Kur'ân'da iz sürmek anlamının yanında geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerinin olaylarının anlatılması anlamında kullanılan kıssa, bazen “büyük

¹¹⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 196.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7: 73-74.

¹¹⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1: 627.

¹¹⁹ K. Hatice Arpaguş, “Mitoloji, Kur'ân'ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras”, *MÜİFD*, 25 (2003/2), 11.

haber” anlamında nebe’, bazen de “olay, hadise” anlamında “hadîs” kelimesi ile de anlatılır.¹²⁰

Kıssa üslûbu, muhatapları bir konuda yönlendirmek için kullanılan etkili bir davet metodudur. Zira insan, yalın sözlerden çıkaracağı ibret ve dersin daha fazlasını bir kıssadan hisse almak sûretiyle çıkarabilir.

Beşer fitratına muvafık olarak inzal edilen Kur’ân, Allah Teâlâ’nın insanlara ulaştırmayı murâd ettiği ulvî hakikatleri, kıssa lisanıyla aklîselim sahiplerinin idraklerine takdim eder. Ancak Kur’ân, bir hidâyet kitabı olduğu için onda varit olan her şey bu gaye etrafında toplanır. Kur’ân kıssalarının muhtevası, insan ürünü romanların, hikâyelerin veya tarih kitaplarının muhtevasına benzemez.¹²¹

Kur’ân kıssaları, ilahi kanunların ne şekilde cereyan ettiğini sebep-sonuç bağlamında ortaya koyan ibret vesikalarıdır. Temel gayesi; yaşanan hadiseye dikkat çekerek, ondan ibret alınmasını sağlamak olduğundan üslûbunda, bu amaca gölge düşürebilecek ayrıntılara yer vermez. Bu doğrultuda, zaman ve mekân unsurlarını zikre değer bulmaz. Kıssada geçen şahısları kıssanın mihveri olarak görmez. Onda, sebep-sonuç ilişkisi içerisindeki ilahi hakikatler ön plana çıkar.¹²²

Kur’ân’da kıssa, diğer edebî kıssalarda olduğu gibi sırf edebî bir gaye gütmaz. Konusu, arz metodu, hadiselerin sevk ve idaresi bağımsız fennî bir şey değildir. Kıssa, Kur’ân’ın asıl hedefini gerçekleştirme vesilelerinden biridir. Kur’ân bir davet kitabıdır. Kıssalar bu dinî gayeye hizmet ederler. Fakat bu hizmet, kıssaların sunumundaki edebî özelliklerin zuhuruna mani olmaz. İşte Kur’ân, sanat güzelliğini vicdani tesir için maksut bir vasıta yaparak dinî vicdan hissine sanat güzelliği ile hitap eder. Yüksek sanat güzelliğini idrak eden insan, bu etkileşime hazır hale gelir.¹²³

Tevhid akidesini yerleştirme, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve Müslümanları cesaretlendirme, Allah yolunda fedakârlık yapanları teselli etme gibi birçok gayeler içeren Kur’ân kıssaları, Mekkî sûrelerde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden Kur’ân

¹²⁰ el-Mâide, 5/27; Hûd, 11/49; Tâhâ 20/99.

¹²¹ Muhammed Faruk en-Nebhân, *Mukaddime fi’l-dirâsâti’l-Kur’âniyye*, (Vizaretü’l-evkaf ve’ş-şuûni’l-islâmiyye, 1995), 355.

¹²² Çevikoğlu, *Kur’ân-ı Kerîm’de Edebî Üslûp*, 122.

¹²³ Kutub, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 119.

ilimleriyle ilgili kitaplarda Mekkî sûrelerin özellikleri sayılırken Bakara sûresi hariç içerisinde geçmiş Peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssaları bulunan sûrelerin Mekkî olduğu genel bir kaide olarak yer almıştır.¹²⁴

İlk dönem Mekke’de nâzil olan Kalem sûresinde anlatılan “Bahçe sahipleri” kıssası da bu misallerdendir.

Kıssa Yemen bölgesinde yaşanmış bir olayı anlatmaktadır. Rivayete göre bahçe sahibi her sene ürünlerini hasat ederken ailesinin bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayacak kadarını aldıktan sonra geri kalanını fakirlere dağıtırdı. Bahçe sahibi öldükten sonra çocukları cimrilikleri sebebiyle hasat günü sabah erkenden ve yoksullara duyurmadan mahsulü toplamaya karar verirler. Ancak oraya vardıklarında ilahî irade ile telef olmuş bir bahçe bulurlar.¹²⁵ Erken dönemde nâzil olan bu ayetler Mekke toplumuna önemli mesajlar vermektedir.

1.5. Cedel Üslûbunun Kullanılması

Sözlük anlamı “ipi sağlamca bükme, birini sert bir yere düşürmek; düşmanlık veya tartışmada çetin olmak, cephe almak” gibi anlamlara gelen cedel, Latince'deki *dialectica* kelimesinin Arapça karşılığıdır. Mantık ilminde cedel, meşhur olan ve doğru kabul edilen önermelerden oluşan kıyasın adıdır. Felsefe ve kelâmda farklı tarifleri bulunmakla beraber genellikle bir düşüncedeki çelişkileri tartışarak orkaya koyma sanatı diye tanımlanır.¹²⁶

Kur’ân’da iki yerde *cedel*, iki yerde *cidâl*, yirmi altı yerde *mücâdele* kökünden türeyen değişik şekiller kullanılmıştır. Kur’ân’da yanlış doğru, doğruyu yanlış göstermek sûretiyle hakikati örtmek amacına matuf cedel yasaklanmış, buna karşılık kesin delil ve gerçek bilgiden hareketle yanlış fikirleri çürütme ve gerçeği ispat edip savunma maksadıyla yapılan tartışmalar câiz görülmüş, hatta bu anlamda Hz. Peygamber’e muhalifleriyle cedel yapması emredilmiştir.¹²⁷

¹²⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ‘ulûmi'l-Kur’ân*, 1:197. Bu konuda bkz. Atilla Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 17/4 (2004): 283-288.

¹²⁵ Bk. İbn Keşîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed... [ve öte.], (Kahire: Müessesetu Kurtuba; Mektebetü'l-evladi’ş-Şeyh li’t-türâs, 2000), 14. 97.

¹²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Cedel”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 7: 208.

¹²⁷ Yavuz, “Cedel”, 208.

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir.” (en-Nahl 16/125)

Hadis mecmualarında cedeli yasaklayan bazı hadisler mevcutsa da bunları Kur’ân’ın hoş karşılamadığı türden tartışmalar şeklinde anlamak gerekir.¹²⁸ Bu yüzden bazı âlimler bu bahiste münazara ifadesini kullanırken bazıları da *vicdanî mantık* terimlerini tercih etmişlerdir.¹²⁹

Seyyid Kutup cedel ile ilgili şu görüşleri ifade eder: “Kur’ân (özellikle Mekke döneminde) yeni bir akideyi yerleştirmek için nazil olmuştur. Akidenin istikrar kıldığı yer kalp olduğu için Kur’ân, kuru kuruya zihnî mantık ile cedel yerine vicdanî mantık ile cedel üslûbunu kullanmıştır. Eğer Kur’ân zihnî mantık yolunu izleseydi bir neteceye ulaşamazdı. Onda bu mantığa göre bir hakikat bulunmadığından değil; fakat bu cedel, akideyi kuramayacağından dolayıcıdır. Kur’ân’ın inşa ettiği kaideler daima zihnî mantık ufuklarının çok ötesindedir.”¹³⁰

Cedele konu olan âyetlerde genel üslûp, inkârcıların iddiası/tavri ortaya konulur. Ardından delil getirmeleri istenir/iddia direk olarak reddedilir. Sonuç olarak hakikat ortaya konularak inkârcıları bekleyen akıbet/tehdit veya inananları bekeleyen müjdeler serdedilir.¹³¹

Cedele konu olan Allah’ın varlığı, Allah’a ortak koşma ve çocuk isnadı, yeniden diriliş, dünya hayatının faniliği ve ahiretin gerçekliği gibi akide başlıkları yoğun olarak Mekke döneminde ele alınmıştır. Bu yüzden cedel üslûbu daha ziyade Mekkî sûrelerin üslûbudur.

Konuyla ilgili Mekkî sûrelere birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

﴿21﴾ لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ
﴿22﴾ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ ﴿23﴾

“Yoksa yerden, ölüleri diriltebilecek birtakım ilâhlar mı edindiler?”

¹²⁸ Yavuz, “Cedel”, 208.

¹²⁹ Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Münâzara”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 31: 576-577, Kutub, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 340.

¹³⁰ Kutub, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 341.

¹³¹ Bilal Gökür, *Meryem Sûresi Tefsiri, Metin ve Yorum İncelemesi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2012), 132.

Bu âyetle inkârcıların iddiaları/tavırları ortaya konulmuştur.

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu.”

Bu âyetle de iddiayı çürütecek karşı delil getirilmiştir.

“Demek ki, Arş’in Rabbi Allah, onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir. O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.” (el-Enbiyâ 21/21-23)

Âyetin son bölümünde ise hakikat ortaya konulara inkârcıların yaptıklarından hesaba çekileceği tehdidi ihsas edilmiştir.

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿59﴾ أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ دَاثَ بِهِجٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ۗ اللَّهُ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿60﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِي وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ اللَّهُ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿61﴾ أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۗ اللَّهُ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿62﴾ أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ اللَّهُ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿63﴾ أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ اللَّهُ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ لِنُ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿64﴾

“De ki: “Hamd Allah’a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına.” Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı? Yahut gökleri ve yeri yaratan ve size gökten yağmur yağdırıp, onunla, ağaçlarını sizin yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Hayır, onlar (Allah’a) eş tutan bir kavimdir. Yahut yeryüzünü karar kılma yeri yapan, içinde nehirler akıtan, onun için oturaklı dağlar yapan ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Hayır, onların çoğu bilmiyor! Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz! Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgârları bir müjdeci olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Allah, onların ortak koştuklarından yücedir. Yoksa başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, “Eğer doğru söyleyenler iseniz kesin delilinizi getirin.” (en-Neml 27/59-64)

Bu âyetler de Allah ile beraber başka ilah iddiası ve hangisinin daha hayırlı olduğu meselesi ortaya konmuştur. Bu iddalara karşı هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ denilerek deliller istenmiştir. Ardından Allah’tan başka ilah olamayacağına dair deliller peşisıra serdedilmiştir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi Mekkî sûrelerin genelinde hem akla hem gönüllere hitap eden bir cedel üslûbu kullanılmış, bu yolla tevhit akidesini sağlama gayesi güdülmüştür.

1.6. Secde Âyetlerinin Geçmesi

Mekkî sûrelerin ayırt edici özelliklerinden bahseden ulûmu'l-Kur'ân, tefsir ve tefsir usûlü kaynaklarında, sûre içerisinde secde âyetlerinin geçmesi de bu özelliklerden birisi olarak sayılmıştır. Mekkî sûrelerin diğer özellikleri ile ilgili istisnalara yer veren kaynaklar, secde âyeti ve كَلَّا lafzı içeren sûrelerin Mekkî olması hususunda “Secde âyeti bulunan her sûre Mekkîdir.”, “كَلَّا lafzı bulunan her sûre Mekkîdir.” şeklinde daha umumî ifadeler kullanmaktadır.¹³²

Secde kelimesi sözlükte boyun eğmek, eğilmek gibi anlamlara gelir.¹³³ el-Müfredât kitabında Râgıb el-İsfahânî, Kur'ân'daki secdeyi isteğe bağlı secde ve zorunlu secde şeklinde ikiye ayırmaktadır.¹³⁴ Birincisi (ihtiyârî sücûd) insana has olan ve karşılığında ecir beklenen secdedir. فَاسْتَجِدُوا اللَّهَ وَأَعْبُدُوا “Haydi Allah’a secde edin ve O’na kulluk edin.” (en-Necm 5/62) gibi âyetler bu anlamdaki secde ile ilgilidir. İkincisi (teshîrî sücûd) ise canlı ve cansız bütün varlıkların Allah’ın koyduğu kanunlara boyun eğmesidir. “Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a boyun eğer.” (er-Ra’d 13/15) âyeti secdenin ikinci anlamı ile ilgili olanıdır.¹³⁵

Müfessirler “Allah’ın أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّبِعُونَ ظِلَّاهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّيْءِ لُجْبًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ yarattığı şeyleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri Allah’a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir.” (en-Nahl 16/48) ve وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ “Bitkiler ve ağaçlar (Allah’a) secde ederler.” (er-Rahmân 55/6) gibi âyetlerde bahsi geçen secdeyi bu ikinci anlamda, yani güneş, ay, yıldızlar, dağlar, bitkiler ve hayvanlar gibi varlıkların fitrat gereği olarak yaratıcılarının kendileri için koyduğu kanunlara tabi olmaları şeklinde açıklamışlardır. Mekkî sûrelerde sıkça secdeden söz

¹³² Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 69, Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 197.

¹³³ Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sihah tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffar Attar, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984), 2: 483; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub; *et-Kamûsu'l-muhît*, Beyrut 1994, 366; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 3: 204-205.

¹³⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, (Mekke, ts.) 295.

¹³⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 295.

edilmesi, kuşkusuz tevhid inancıyla ilgilidir.¹³⁶ İmanın en büyük tezahürü secdedir. Secdeye çağırarak imana çağırmaktır. Şeytan secde etmediği için kovulmuştur. Secde eden Allah'ın, etmeyip böbürlenmiş şeytanın yolundadır. Bu yüzden secde âyetlerinin tamamı imana çağrı dönemi olan Mekke döneminde nazil olmuştur.

Kur'ân'daki secde âyetlerinin sayısı hakkında erken dönemde farklı görüşler ileri sürülmüşse de rivâyetlerin derlenmesinden sonra İslam âlimleri arasında hâkim görüş bunların on bir ila on beş arasında olduğudur. Üzerinde geniş mutabakat bulunan en uzun listeye göre on beş secde âyeti şunlardır: A'râf 7/206, Ra'd 13/15, Nahl 16/49, İsrâ 17/107, Meryem 19/58, Hac 22/18 ve 77, Furkân 25/60, Neml 27/25, Secde 32/15, Sâd 38/24, Fussilet 41/37, Necm 53/62, İnşikâk 84/21, Alak 96/19. Hanefîler, Şâfîîler ve Hanbelîlere göre secde âyetlerinin sayısı on dört, Mâlikîler'de bir rivâyete ve Ca'ferîler'e göre on beş, Mâlikîler'de tercih edilen kavle göre on birdir.¹³⁷ Bedreddin el-Aynî, '*Umdetü'l-kârî*' kitabında bu konuda on iki farklı görüş sayarak, Hanefî mezhebinin görüşünün yukarıda saydığımız secde âyetlerinin Hac sûresindeki 77. âyeti hariç diğer on dört âyet olduğunu belirtir.¹³⁸

Eserleri Kur'ân ilimlerinde başvuru kaynaklarından sayılan Suyûtî, Zürkânî ve Kattân gibi müellifler, secde âyetlerinin Mekkî sûrelerin özelliklerinden olduğuna değinmişler ancak hikmeti üzerine herhangi bir fikir beyan etmemişlerdir. Bu âyetlerin ortak özelliği doğrudan emir kipiyle veya secde etmeyenleri kınama yoluyla secdenin emredilmiş olması yahut yerlerde ve göklerde bütün varlıkların, müminlerin, meleklerin veya peygamberlerin Allah'a secde ettiğinin haber verilmesidir. Secde âyetlerinin muhtevası da göz önüne alındığında bu âyetleri okuyan veya dinleyen kimsenin secde etmesinin, hem emre uyma hem de secde etmekten kaçınanlara muhalefet etme anlamına geldiği anlaşılır.¹³⁹ Bu direkt veya dolaylı secde emirleri özellikle müşrikleri Allah'a boyun eğmeye ve aynı zamanda mütekebbir tavırlarından vazgeçirmeye yöneliktir.

¹³⁶ Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 62.

¹³⁷ Abdurrahman Çetin, "Tilâvet Secdesi", *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41:157.

¹³⁸ Bedreddin, Ebu Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin b. el-Hanefî, el-Aynî, '*Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*', nşr. Abdullah Mahmûd M. Ömer, (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî 1421/2001), 7: 96.

¹³⁹ Çetin, "Tilâvet Secdesi", 17.

Keza İblis'in ilahi secde emrine karşı geldiğinden söz eden kıssaların sevk edilmiş sebebi de bu maksada yöneliktir.¹⁴⁰ Taberî, Mekkî bir sûre olan Sâd sûresi 71-85. ayetlerde geçen bu kıssanın maksadını açıklarken şunları söylemiştir:

“Bu kıssa Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetini inkar edip onun davetine kulak vermeyi reddeden, Allah tarafından ona inzal edilen Kur'ân'a uymayı kibirlerine yediremeyip, 'İçimizde bunca büyük adam varken, vahiy ona mı inmiş?! (Sâd, 38/38; Kamer, 54/25) 'Muhammed, en nihâyet sizin bizim gibi sıradan bir insan' (Mü'minûn, 23/24) gibi küstahça sözler söyleyen müşriklere Allah'tan bir kınama ve paylamadır. Allah bu kıssada müşrikleri, 'Ben Âdem'den daha değerliyim.' iddiasıyla Allah'ın secde emrine karşı gelip kendini helake sürükleyen İblis'le kıyaslamış ve böylece onları Hz. Peygamber karşısında sergiledikleri kibirli tavırdan sakındırmış, bundan vazgeçmemeleri halinde tıpkı İblis gibi helak ve hüsrarla yüzleşecekleri ikazında bulunmuştur.”¹⁴¹

Mahmud Muhammed Taha'ya göre secdenin Mekkî sûrelerde olması çok doğal bir şeydir. Çünkü Mekke İslam'ı yansıtmaktadır ve secde de İslam'ın vazgeçilmez aslıdır. Secde, kulluğun merdivenine tırmanırken karşılaşılan önemli bir basamaktır. Nitekim hadisi şerifte de kulun Rabbine en yakın olduğu anın secde olduğu bildirilmektedir.¹⁴²

1.7. Tekrar Üslûbunun Çokluğu

Kur'ân, Arap bir toplumun içinden seçilen peygambere kendi dilleri ile indirilmiş bir kitaptır. Konuştukları, anlaştıkları dilin kalıpları, özellikleri, o dili kullanmadaki birçok adetleri Kur'ân'da da yer almıştır. Araplar hitabelerinde ve diğer söz sanatlarında müphem olanı tekrar ile beyan eder; sözü tekit için tekrardan faydalanırlardı. Kur'ân onları, kalamî yapısı itibarı ile de tehaddeye davet ettiği için, onları kendi söz üslûpları ile ace mahkûm etmiştir.¹⁴³

Kur'ân'ın edebî üslûbu doğrultusunda yapılan tekrar, sözün fesahatine zarar veren yalın bir tekrarın aksine anlama ve sözün değerine üstünlük katan ve Tahir-ül Mevlevî'nin de Edebiyat Lügatı kitabında tekrîr diye tanımladığı türden bir tekrardır.

¹⁴⁰ Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 62.

¹⁴¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Kahire Cize: Hicr li't-tibaa ve'n-neşr, 2001), 20: 146. Ayrıca bk. Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 42.

¹⁴² Mahmoud Mohammed Taha, *İslam'ın İkinci Mesajı*, haz. Hakan Tanıttıran, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2008), 124, 126. Bk. Müslim, “Şalât”, 215; Nesâî, “Da'avât”, 118.

¹⁴³ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 342, Zerkeşi, *el-Burhân*, 3: 9-10.

Zira o: “Tekrar, sözün fesahatini bozduğu hâlde tekrîr, bilâkis mânâyâ kuvvet ve söze kıymet verir.”¹⁴⁴ der.

Arap keliminde kimi zaman kapalılığı gidermek için tekrara başvurulduğu gibi kimi zaman da manaya güç katmak ve bahsi geçen fikri pekiştirmek için tekrara başvurulduğu görülür. Tekrarın bu genel amaçlarının yanı sıra tehdit, teşvik ve irşat gibi başka amaçları da olabilir.

Misal olarak Tekâsür sûresinde geçen “bileceksiniz” ifadesinin tekrarı, anlamı güçlendirmek için yapıldığı gibi aynı zamanda bu ifadeler bir tehdidi de içermektedir:¹⁴⁵

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ^١ (3) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ^٢ (4)

“Hayır! İleride bileceksiniz! Hayır, hayır! İleride bileceksiniz!”(et-Tekâsür 102/3-4)

Bu tekrarlar kimi zaman ana fikrin tekrarı şeklinde olur. Kur’ân’da ele alınan bütün konular aslında iman, tevhit, ahiret, ulûhiyet ve nübüvvet gibi temel konular etrafında bütünleşir. Bu yüzden inanç esaslarını oluşturan bu konular, değişik olaylarla ve değişik şekillerde tekrar tekrar ele alınır.

Hûd sûresinde bahsi geçen peygamberlerin kendi dillerinden kavimlerini tevhide çağrılarını “...Allah’tan başkasına tapmayın...”¹⁴⁶ şeklinde yedi defa tekrar edilmiştir.

Kur’ân’daki tekrarlar kimi zaman âyet tekrarı şeklinde ortaya çıkar. Rahman sûresinde geçen, فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” (er-Rahman 55/13...) âyeti aynı sûre içerisinde 31 defa tekrar edilmiştir. Manayı pekiştirmek ve insanı nankörlükten sakındırmak maksadıyla dünya ve ahirete ait her nimetin ardından tekrar tekrar dikkatlere sunulmuştur.¹⁴⁷

Tekrarlar kimi zaman da bir kelime üzerinde ortaya çıkabilir. Şöyle ki; muhtelif sûrelerde 89 defa tekrarlanan يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا “Ey iman edenler” veya

¹⁴⁴ Kılıç, Sadık, *Kuran Dildeki Sonsuz Mucize* s. 58 (Tahir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı* kitabından naklen, s. 156)

¹⁴⁵ Kılıç, Sadık, *Kuran Dildeki Sonsuz Mucize* s. 59.

¹⁴⁶ Hûd suresi, 11/2, 12, 25, 26, 50, 61, 84.

¹⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5:1393-1394.

Meryem sûresindeki Hz. İbrahim'in babasına seslendiği “ يا أَبَتِ “ Ey babacığım”¹⁴⁸ gibi kelimeler, ikna konumunda serdedilen hitap kalıplarıdır.

Vahyin ilk nazil olmaya başladığı Mekke döneminde Kur'ân, yeni bir şahsiyet ve toplum inşa etmeyi hedeflemiş, gönüllere tesir eden, vurgulu ve etkili bir edebî üslûp kullanmış, toplumu eğitmeği de hedef edindiği için tekrara bir eğitim metodu olarak başvurmuştur. Bu doğrultuda inanç esasları, nübüvvet ve peygamber kıssaları gibi konuların ağırlıkta olduğu Mekkî sûrelerde tekrarlara daha çok başvurulurken muamelat ve hükümlerle ilgili meselelerde tekrara pek yer verilmemiştir.¹⁴⁹

Genel olarak Kur'ân'da özel olarak da Mekkî sûrelerde geçen tekrarları lafız ve mana yönüyle iki bölümde ele almak mümkündür.

A. LAFZÎ TEKRARLAR

Kaynaklarda lafzî tekrarların dört grup halinde incelendiğini görmekteyiz.

1. Aynı lafzın bir âyet içerisinde tekrarı: Bir âyetin içerisinde edat, zamir, zarf, isim, fiil gibi lafızlar tekrarlanır. Bu tür tekrarlar Kur'ân'da en yaygın kullanıma sahiptir.

150 إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

Bu âyette وَتَوَاصَوْا lafzı tekrar edilmiştir.

151 كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (21) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (22)

Bu iki âyette دَكًّا ve صَفًّا lafızları tekrarlanmıştır.

2. Aynı lafzın peş peşe gelen âyetlerde tekrarı:

152 اٰمَنُكُمْ يَكْفِيْكُمْ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَاكْفِيْكُمْ كَيْدًا ﴿١٦﴾

Peş peşe gelen bu iki âyette كَيْدًا lafzı tekrarlanmıştır.

153 فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (25) وَلَا يُوثِقُ وِثْقَةً أَحَدٌ (26)

¹⁴⁸ Meryem, 19/42-45.

¹⁴⁹ Çevikoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Üslûp*, 101.

¹⁵⁰ el-Asr 103/3.

¹⁵¹ el-Fecr 89/21-22.

¹⁵² et-Târik 86/15-16.

Peş peşe gelen bu iki âyette أَحَدٌ lafzı tekrarlanmıştır.

3. Aynı âyetin bir sûre içerisinde tekrarı:

وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا آَعْبُدُ ﴿٥﴾¹⁵⁴ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا آَعْبُدُ ﴿٥﴾¹⁵⁴

Bu sûrede beşinci âyet, üçüncü âyetin tekrarıdır.

فَبِآِي آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ¹⁵⁵

Rahmân sûresindeki bu âyet sûre içerisinde otuz bir defa tekrarlanmıştır.

4. Aynı âyetin farklı sûrelerde tekrarlanması:

حَمِّ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾¹⁵⁶

Burada peş peşe iki âyet Câsiye ve Ahkâf sûrelerinde tekrarlanmıştır.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُقْتَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤١﴾¹⁵⁷

Bu örnekte de peş peşe iki âyet Tûr ve Kalem sûrelerinde tekrarlanmıştır.

وَيُؤْتُونَ مَنِي هَذَا الْوَعْدِ لَنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ¹⁵⁸

Bu âyet, hepsi Mekkî olan Yûnus, Enbiyâ, Naml, Sebe', Yâsîn ve Mülk sûrelerinde tekrarlanmıştır.

Bintü'ş-Şâti' diye bilinen Âişe Abdurrahman (ö. 1974), “*et-Tefsîrû'l-Beyânî*” adlı eserinde lafzî tekrarlar ile ilgili şunları kaydetmektedir: “Bir lafzın iki defa tekrarlanması şüpheyi ortadan kaldırmak ve anlamı güçlendirmek içindir. Bunu, risâletin taze olduğu, insanların kalbî olarak tatmin olmaya muhtaç oldukları ilk dönem Mekkî sûrelerde sıkça görmekteyiz.”¹⁵⁹

B. MANA TEKRARLARI

Kur'ân'ın genel özelliklerinden bahsederken değindiğimiz gibi tekrarlar onun üslûp özelliklerinden birisidir. Ancak Mekkî sûrelerde tekrar özelliği daha çok

¹⁵³ el-Fecr 89/25-26.

¹⁵⁴ el-Kâfirûn 109/3-5.

¹⁵⁵ er-Rahmân 55/13.

¹⁵⁶ el-Câsiye 45/2; el-Ahkâf 46/2.

¹⁵⁷ et-Tûr 52/40-41; el-Kalem 68/46-47.

¹⁵⁸ Yûnus 10/48; el-Enbiyâ 21/38; en-Naml 27/71; Seb'e 34/29; Yâsîn 36/48; el-Mülk 67/25.

¹⁵⁹ Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîrû'l-beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerim*, (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 57-58.

başvurulan bir üslûptur. Bunun sebebi Kur'ân'ın hitap ettiği muhatap kitlesinin değişmesine bağlı olarak şahsiyet oluşturmada takip ettiği tadrîci eğitim metodudur. Şöyle ki, Mekke'de nazil olan vahiy, muhatabını tevhidin hak, şirkin ve küfrün batıl olduğuna, ölümden sonraki hayatın mevcudiyetine, Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna ikna etmeye çalışmaktadır. Bu da aynı konunun müteaddid vesilelerle, birbirinden farklı üslûp kalıpları içerisinde tekrarını gerektirmektedir. Oysa Medine'de muhatap kitle genel olarak iman ehli olduğundan tekrarlara bu denli ihtiyaç duyulmamaktadır. Kur'ân'daki tekrarlar konusunda Mekki ve Medeni üslûbun ortaya çıkmasındaki hikmet budur. Mekke'da nazil olan Tâhâ sûresindeki şu âyet buna işaret etmektedir.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا

“İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri (türlü biçimlere çevirip) teker teker açıkladık.” (Tâhâ, 20/113)

Mekki sûrelerde tekrarlanan manaları iki ana başlıkta ifade edebiliriz. Birincisi İslam'ın temel hedefleri olan Allah'ın varlığı ve birliği, nübüvvet, ahiret, hesap, cennet, cehennem ve yüksek ahlak gibi manalardır. İkincisi ise bu temel hedefleri gerçekleştirmek maksadıyla serdedilen kıssalardır.

Birinci başlığa Mekki bir sûre olan Fussilet sûresinde işlenen tevhit konusunu örnek olarak verebiliriz. Sûrenin 6. âyetinde;

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

“(Ey Muhammed) De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilahınızın yalnızca bir tek ilah olduğu vahyediliyor.”

Aynı sûrenin 9. âyetinde;

قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ تَكْفُورٌ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“De ki: “Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz. O, âlemlerin Rabbidir.”

Yine aynı sûrenin 37. âyetinde;

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ

“Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.”

Bu sûrede tekrar edilen mana Allah'ın tekliğidir. Fakat her bir âyette farklı bir kalıp ve üslûpta tekrarlanmıştır.

Kıssaların tekrarı da Mekkî sûrelerde önemli bir yer tutar. Görünürde şahısları merkeze alan bu kıssaların ortak mihverî, yine tevhit ve bu uğurdaki mücadelelerin nazara verilmesi yoluyla manevî hakikatlerin zihinlere daha mükemmel bir şekilde nakşedilmesidir. Musa (a.s) ile Nuh (a.s)'ın kıssaları Kur'ân'da üzerinde en çok durulan kıssalardandır. Hûd sûresinin 25. âyeti ile 49. âyeti arasında anlatılan Nûh (a.s)'ın kıssası, Kamer sûresinin 9. âyeti ile 17. âyeti arasında tekrarlanmıştır.

Hûd sûresinin 25 ila 49 arası âyetler:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِلَىٰ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿25﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْبَاقِ ﴿26﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الْبَاقِ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَزِيكُ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَزِيكُ أَتَّبِعَكَ إِلَّا الْبَاقِ هُمْ أَرَادُوا بِادِي الرَّأْيِ وَمَا تَزِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَطَّائِكُمْ كَاذِبِينَ ﴿27﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ لِنُوحٍ عَلِيٌّ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي وَأَتَّبِعِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعَمِيثٌ عَلَيْكُمْ أَنْزَلْنَاهُمْ مَوْتًا وَآتَيْنَاهُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿28﴾ وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْبَاقِ أَمْنُوا رَبَّهُمْ مَلَأُوا رَيْبَهُمْ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿29﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُمُنِي أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿30﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ خَيْرٌ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿31﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَكُتِّبَتْ جِدَالُنَا فَاتَيْنَا بِمَا تَعَدَّاتُ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿32﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿33﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿34﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرَمُونَ ﴿35﴾ وَأُوْحِي إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿36﴾ وَاصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الْبَاقِ ظَلَمُوا لِنَبِيِّهِمْ مُعْرِفُونَ ﴿37﴾ وَيَصْنَعِ الْفُلَكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنِّي فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿38﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿39﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَنْ آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿40﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَمُرسِيهَا لَنْ رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿41﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿42﴾ قَالَ سَأَوْبِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَخَصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجَمَ وَحَالَ يَتَّبِعُهَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُعْرِقِينَ ﴿43﴾ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ اقْبَلِي وَعِصْ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْمَاءُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿44﴾ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿45﴾ قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿46﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَرَحْمَتِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿47﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سَمِعَتْهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿48﴾ تِلْكَ مِنْ آيَاتِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُصْتَبِينَ ﴿49﴾

“25. Andolsun, biz Nûh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. Onlara şöyle dedi: 'Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.'"

26. 'İlah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin. Doğrusu ben sizin adınıza elem dolu bir günün azabından korkuyorum.'

27. Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, ‘Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz’ dediler.

28. Nûh dedi ki: ‘Ey Kavmim! Söyleyin bakalım; şayet ben Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendi katından bana bir rahmet vermiş de siz ona karşı kör kalmışsanız, onu istemediğiniz hâlde, biz sizi ona zorlayacak mıyız?’

29. ‘Ey kavmim! Buna karşı ben sizden herhangi bir mal da istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah’a aittir. Ben o iman edenleri (teklifinize uyarak) kovacak da değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin bilgisizce davranan bir toplum olduğunuzu görüyorum.’

30. ‘Ey kavmim! Eğer ben onları kovarsam, beni Allah’tan kim koruyabilir? Hiç düşünmüyor musunuz?’

31. Size ben, ‘Allah’ın hazineleri yanımdadır’, demiyorum; gaybı da bilmem. ‘Ben bir meleğim’ de demiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, ‘Allah, onlara asla hiçbir hayır vermez’ de diyemem. Allah, onların içlerindeki daha iyi bilir. Böyle bir şey söylersem, o zaman ben gerçekten zalimlerden olurum.

32. Dediler ki: ‘Ey Nûh! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğin azabı getir.’

33. Nûh dedi ki: ‘Onu size, dilerse ancak Allah getirir ve siz (Allah’ı) âciz bırakamazsınız.’

34. Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O’na döndürüleceksiniz.

35. (Ey Muhammed!) Yoksa ‘Onu (Kur’ân’ı) kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer onu uydurmuşsam, suçum bana aittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçlardan uzağım.’

36. Nûh’a vahyolundu ki: ‘Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başka, artık hiç kimse iman etmeyecek. O hâlde, onların yapmakta oldukları şeylerden dolayı üzülme.’

37. ‘Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.’

38. (Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: ‘Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.’

39. Artık, geldiği kimseyi rezil eden azabın kime geleceğini, kimin üzerine sürekli bir azabın ineceğini ileride anlayacaksınız.

40. Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh’a dedik ki: ‘Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle.’ Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.

41. (Nûh), ‘Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’ dedi.

42. Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi.

43. O, ‘Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım’ dedi. Nûh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.

44. ‘Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu’ denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve ‘Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun!’ denildi.

45. Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: ‘Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.’

46. Allah, ‘Ey Nûh! O, asla senin aileden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi.

47. Nûh, ‘Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum’ dedi.

48. Ona denildi ki: ‘Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in. Daha birtakım ümmetler de olacak ki, biz onları (dünyada) yararlandıracamız. Sonra da bizden kendilerine elem dolu bir azap dokunacak.’

49. İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.”

Kamer sûresi 9 ila 17 arası âyetler:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدَجَرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْبِهِمْ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَا عَلَى دَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسِّرْ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿١٧﴾

9. “Onlardan önce Nuh’un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp ‘Bu bir delidir’ dediler ve kulumuz (tebliğ görevinden) alıkonuldu.

10. O da Rabbine, “Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et” diye dua etti.

11. Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağan bir yağmurla açtık.

12. Yeryüzünü pınar pınar fışkırttık. Derken sular takdir edilmiş bir iş için birleşti.

13. Biz Nûh’u çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik.

14. Gemi, inkâr edilen kimseye (Nuh'a) bir mükâfat olarak gözetimimiz altında yüzüyordu.

15. Andolsun, biz onu (tufan olayını) bir ibret olarak bıraktık. Var mı düşünüp öğüt alan?

16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!

17. Andolsun biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?"

Görüldüğü gibi Nûh (a.s.)'ın kıssası, iki ayrı Mekkî sûrede farklı kalıp ve üslûp ile serdedilmiştir. Hûd sûresinde Kamer sûresine nazaran daha sakin, karşılıklı diyaloglara ve cedele yer verilerek uzun cümlelerle tafsilatlı anlatım yapılmış ve buna uygun olarak fâsılalar Mîm ve Nûn ile bitmiştir. Hâlbuki Kamer sûresinde sûrenin tümünde olduğu gibi cümleler daha kısa, lafızlar mahreç ve kelime bazında daha sert, anlatım daha vurguludur.¹⁶⁰

Kur'ân kıssalarında bu tekrarlar her defasında aynı lafız ve kalıplarla değil, bir tenevvü ve tefennün üslûbu içinde farklılık göstererek bir yandan yüksek hakikatleri muhataplarının ruhuna işlerken diğer yandan insan ruhunda oluşacak bıkkınlık ve usanç hissi önlenmiş olmaktadır.¹⁶¹

1.8. Fâsıla Uyumu

Kur'ân'da âyet sonlarına "fâsıla", âyetin bittiği kelimenin son harfine "fâsıla harfi" denilir. Kur'ân'la ilgili bir kavram olarak "fâsıla", Zerkeşî (ö.794/1392) ve Suyûtî (ö 911/1505)'nin tarifine göre "*şiiirdeki kaşfiye ve secideki karîne gibi âyetin son kelimesi için kullanılmaktadır.*"¹⁶² Kur'ân metninin biçimsel bir özelliği olan fâsılalar, ses ahenginin ön plana çıktığı ritmik yapılar olarak değerlendirilebilirler.¹⁶³

Âyetlerin fâsılları, musikiyi andıran ritmik ifadelerin son bulunduğu bölümler için tam bir karar mahallidir. Fâsılalar, âyetle tatlı ve etkili bir uyum içerisinde bulunduğu gibi sesin biçimine ve sevk-i kelama da tamamen uygun düşmektedir. Fâsıla harflerinin ekserisi nûn ve mîm harfleridir ki, bu iki harf zaten kendilerinden ayrılmayan "ğunne" sıfatı sebebiyle tabii bir musikiyi ihtiva etmektedir. Fâsıla

¹⁶⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4: 1870, 6: 3424-3425.

¹⁶¹ Bk. Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 88, Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 345.

¹⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 53; Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 260.

¹⁶³ Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar*, 9 (Ocak-Nisan 2007):195.

harfleri içerisinde bu ikisinden sonra en çok dikkat çeken medlerdir. Bunlarda da aynı tabii hal kendisini göstermektedir.¹⁶⁴

Bazı âlimler, Kur'ân'da fâsıla sonlarının çoğunlukla med ve lîn harfî veya gunneli harflerle olduğunu ve bunun hikmetinin de bunlar vasıtası ile tam bir nağme yapılabileceğini söylemişlerdir. İmam Sîbeveyh (ö. 180/770) de Arapların terennüm edecekleri zaman “elif, yâ ve nûn” harflerini kullandıklarını, Kur'ân'da da bu şekilde çok kolay ve tatlı bitişlerin geldiğini söyler.¹⁶⁵

Kur'ân'da geçen fâsılalar iki başlıkta ele alınır:

Mütemâsil fâsılalar: Son harfleri aynı olan fâsılalardır. Kısa sûrelerden Şems, Leyl, Kadr, Asr, Fîl, Kevser, İhlas, Nâs; orta uzunluktaki sûrelerden Kamer, Münâfikûn ve A'la sûreleri fâsıla harfleri tüm ayetlerde aynı olan sûrelerdir. Bu sûrelerden Münâfikûn sûresi dışındakilerinin hepsi Mekkîdir. Bu nedenle bu fâsıla çeşidi genelde Mekkî sûrelerin bir üslûbudur.¹⁶⁶

Fâsılanın Râ harfî olduğu Kamer sûresi:¹⁶⁷

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَالنَّسْفُ الْقَمَرُ ﴿1﴾ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيُقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَوِرٌ ﴿2﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَمَرٌّ ﴿3﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿4﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ التُّذُرُ ﴿5﴾

Fâsılanın Yâ/Elif harfî olduğu Necm sûresi:¹⁶⁸

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿1﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿2﴾ وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿3﴾ لَنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿4﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿5﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿6﴾

Fâsılanın Dâl harfî olduğu İhlas sûresi:¹⁶⁹

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿1﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿2﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿3﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿4﴾

Fâsılanın Sîn harfî olduğu Nâs sûresi:¹⁷⁰

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿1﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿2﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿3﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿4﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿5﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿6﴾

¹⁶⁴ Râfî, *I'câzû'l-Kur'ân*, 246.

¹⁶⁵ Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 321.

¹⁶⁶ Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı, Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme”, 207-208.

¹⁶⁷ el-Kamer 54/1-5

¹⁶⁸ en-Necm 53/1-6

¹⁶⁹ el-İhlâs 112/1-4

¹⁷⁰ en-Nâs 114/1-6

Mütেকârib fâsıllar: Mahreç ve sıfat bakımından fâsıla harflerinin birbirine yakın olduğu kısımdır. Medine’de inen sûrelerde en çok kullanılan ve birbirine en yakın harfler Mîm ve Nûn’dur.¹⁷¹

Medine’de nazil olan ve genelinde fâsılların Mîm ve Nûn harfi olduğu Enfâl sûresinin ilk âyetleri:¹⁷²

بَسَّأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿1﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿2﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿3﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿4﴾

Mekkî dönemde Kur’ân, inkârcı bir toplumun vicdanlarına, hislerine ve edebi zevklerine hitap eden ve aşına oldukları seciye benzer ritimler, kulaklarda yankılanan fâsıllar ile sert sayılabilecek bir üslûp kullanarak onları ikna etmeyi amaçlamıştır.

Medenî dönemde ise Kur’ân, çoğunlukla fâsıla harflerinin değişimiyle meydana gelen farklı fâsılların yer aldığı daha uzun âyetlerden oluşan daha ince, daha yumuşak bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir.¹⁷³

1.9. Kellâ Lafzının Kullanımı

Kur’ân’da kellâ lafzı on beş ayrı sûrede otuz üç yerde tekrar edilmiştir. Kur’ân’ın son yarısında yer alan bu sûrelerin tamamı Mekkîdir. Bunun hikmeti olarak Mekke’de yer alan muhatapların çoğunluğunun mütekebbir ve inatçı müşriklerden oluşması olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla üslûp da buna uygun olarak kellâ lafzı sıklıkla tekrar edilmekte ve böylece müşrikler reddedilerek tehdit edilmektedir.¹⁷⁴

Kellâ’nın cümlelerin durumuna göre birçok anlamı vardır. Buna göre; Zecr (Menetme, Nehyetme), Red (Geri Durdurma), gerçekten, hakikaten, istifah anlamında "doğrusu, beni dinleyin, bana kulak verin" gibi anlamlara gelmektedir.

¹⁷¹ Çimen, “Kur’ân’da Ritmik Yapı, Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme”, 207-208, Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 74.

¹⁷² el-Enfâl 8/1-4.

¹⁷³ Çimen, “Kur’ân’da Ritmik Yapı, Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme”, 209.

¹⁷⁴ Ali Yılmaz, “Arapça’da (Kella)’nın Yapısı ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılış Şekilleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2 (2003), 213.

Kellâ olumsuzluk mânâsıyla beraber, muhatabın yapmak istediği şeyi (iş) kabul etmemekle yetinmeyip onu bu halinden vazgeçirme ve nehy etmeyi de içermektedir.¹⁷⁵

Nasr Hâmid Ebû Zeyd *İlahî Hitabın Tabiatı* adlı eserinde bu konu ile ilgili şunları kaydetmektedir: “Geçmiş dönemlerdeki âlimler, Mekkî-Medenî ayırımı için bizzat metnin muhtevâsından çıkarılan birtakım kıstaslar belirlemişler ve şu neticelere varmışlardır:

“İçinde kellâ ifadesi bulunan tüm sûreler Mekkîdir. Bunun sebebi Kur’ân’ın son yarısı (nüzul tertibi itibarıyla değil de, tilavet tertibi itibarıyla) çoğunun Mekke’de inmiş olması ve tehdit içermesidir. Bundan dolayı Kur’ân’ın ilk yarısının aksine, bu yarısında, Mekkelileri tehdit etme, azarlama ve kınama amacıyla bu ifade tekrar etmiştir.”¹⁷⁶

Aşağıda كَلَّا lafzının kullanıldığı âyetlere ve bu âyetlerle ilgili müfessirlerin yaptığı açıklamalara birkaç örnek üzerinde değinelim.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا ﴿11﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿12﴾ وَبَيْنَ شُهُودًا ﴿13﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿14﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿15﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيبًا ﴿16﴾ سَأَرْهِفُهُ صَغُودًا ﴿17﴾

“11. Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak.

12, 13. Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim.

14. Kendisine alabildiğine imkânlar sağladım.

15. Sonra da o hırsla daha da artırmamı umar.

16. Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı inatçıdır.

17. Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım.” (el-Müddessir 74/11-17)

Bu âyetlerde anlatılan şahsa Allah’ın verdiği bunca nimetlerin karşılığında şükretmeyip inadında devam etmesine ve hala Allah’tan fasit tamahlarda bulunmasına karşılık كَلَّا lafzı ile kesin bir reddiye yapılmıştır.¹⁷⁷

قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَمْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

¹⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Ali Yılmaz, “Arapça’da (Kella)’nın Yapısı ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılış Şekilleri”, 212-213, Halil İbrahim Tanç, “Kur’ân’da ‘Kellâ’ Edatı”, *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42 (2014): 31-40.

¹⁷⁶ Nasr Hâmid, *İlahî Hitabın Tabiatı*, 105.

¹⁷⁷ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrül-kebîr: Mefâtihü'l-gayb*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 30: 199.

“De ki: “Allah’a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah’a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah’tır.” (Seb’e 34/27)

Âyette, Allah’a ortak koşulan şeylerin Allah ile mukayesesinin batıl olduğuna işaret edildikten sonra كَلِمَ lafzı ile keskin bir reddiye yapılmıştır.

كَلِمَ lafzının geçtiği sûre isimleri ve âyet numaraları şöyledir:

Meryem, 19/79, 82; Müminûn, 23/100; Şuarâ, 26/15, 62; Sebe’, 34/27; Meâric,70/15, 39; Müddessir, 74/16, 32, 53, 54; Kiyâme sûresi, 75/11,20,26; Nebe’ sûresi, 78/4,5; Abese, 80/11, 23; İnfîtâr, 82/9; Mutaffifîn, 83/7,14,15,18; Fecr, 89/17,21; Alak, 96/6,15,19; Tekâsür, 102/3,4,15; Hümeze, 104/4.

1.10. Temsil (Mesellerle Anlatım) Üslûbunun Çokluğu

Mesel, sözlükte benzer ve örnek anlamındadır. Terim olarak ise, bir olayı daha önceki bir olaya benzetmek için söylenen, halk arasında yaygınlaşan, nesilden nesile aktarılan, hikmetli, veciz sözlerdir. Kur’ân ıstılahında ise meseller, bir konuyu, düşünceyi, soyut bir anlamı açıklamak ve kavratmak için getirilen örnekler ve yapılan benzetmelerdir.¹⁷⁸

Tasvîrî anlatımın içinde de değerlendirilebilen bu konu Kur’ân’da önemli bir yer teşkil eder. Kur’ân, delil getirmek, ikna etmek, bir kıssayı, gaybî bir hakikati dile getirmek gibi birçok hedefini temsil metoduyla gerçekleştirir.¹⁷⁹ Kur’ân, konularını anlatırken sıkça mesellere başvurur, böylece sözün güzelliğine güzellik katmak sûretiyle tesir gücünü artırır.

Nitekim Kur’ân’ın kendisi de ibret almaları için insanlara her türlü temsili getirdiğini, hepsi Mekkî olan İsrâ, Kehf, Rûm ve Zümer sûrelerinde dört farklı âyette ifade etmiştir.¹⁸⁰

وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur’ân’da insanlar için her türlü temsili getirdik.” (ez-Zümer 39/27)

Yine Mekkî olan Ankebût sûresinde bu mana şu şekilde ifade edilmiştir:

¹⁷⁸ Süleyman Koçak, “Kur’ân’da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/1 (2009):188. Ayrıca bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1985): 174.

¹⁷⁹ Kutup, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 51.

¹⁸⁰ İsrâ 17/89; Kehf 18/54; Rûm 30/58; Zümer 39/27.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ

“İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz.” (el-Ankebût 29/43)

Hakîm Tirmizî de darbı mesellerin, kapalı kalan hususların açıklığa kavuşturulması maksadıyla Allah tarafından insanlara, onların kendi nefislerinden (onların anlayacağı) örneklerle getirildiğini, yoksa Allah’ın bu mesellere ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Çünkü yerde ve gökte hiçbir şey kendisine gizli değildir.¹⁸¹

فَلَا تُضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Allah’a meseller vermeyin. Allah şüphesiz her şeyi bilir, fakat siz bilmezsiniz.” (en-Nahl, 16/74)

Cürcânî, temsîlî anlatımın etkisini müşahede ve tecrübeye başvurmasıyla ilişkilendirerek şöyle demiştir:

“İster cümlede anlatım bittikten sonra gelsin isterse anlatımın asıl unsuru olsun temsilde, manalar aslî sûretlerinden temsilin sûretine nakledilince temsil onları azametli ve yaraşır bir elbise olarak giyer, gezip dolaşarak kazandığı kadr-ü kıymetlerin üstünde bir dereceye yükselir. O fakir elbiseler içinde mana artık bir ateş-pare haline ulaştığı için bu cazibe ile nefisleri şiddetle tahrik eder, kalpleri kendine çeker. Gönüllerin derinliklerinden kendisine, şiddet-i şevk ve aşk ve şiddet-i muhabbet celp olur. Temsile bürünmüş manalar tabiat ve mizaçlara, muhabbet ve ihtiras aşıladıkları için onları bile değişikliğe uğrattırlar...”¹⁸²

Meseller edebiyatçıların, eğitimcilerin sık kullandıkları bir anlatım şeklidir. Böyle bir anlatım şeklinin Kur’ân’da çokça kullanmasının arkasında eğitim açısından birçok hedef ve gayenin olduğu ve insan eğitime çok fazla fayda ve katkı sağladığı muhakkaktır.¹⁸³ Mekkî sûrelerin hitap ettiği ortamın böylesi bir eğitime şiddetle ihtiyaç duyduğunu göz önünde bulundurduğumuzda ilk inen sûrelerde temsîlî anlatımın önemi ortaya çıkmaktadır.

Bir örnek olarak Mekkî dönemde Cennet ve Cehennem gibi insanların kavramasının zor olduğu kavramların daha iyi anlaşılmasını, anlam kargaşasının ve algılama farklılıklarının ortadan kalkmasını sağlayan bir mesel örneğini Ra’d Murselât sûrelerinde görüyoruz:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُشْرِكُونَ نَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أَكْثَمَ دَائِمًا وَظِلُّهَا تِلْكَ عُثْقَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْتَى الْكَافِرِينَ النَّارُ

¹⁸¹ Muhammed b. Ali b. Hasan b. Bişr, el-Hakîm et-Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-Kitâbi ve's-Sünne*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafıyye, 1989), 13-14.

¹⁸² Cürcânî, Abdulkâhîr, *Kitâbu Esrâri'l-Belâga* (thk. Hellmut Ritter), İstanbul, 1954, bz. Koçak, “Kur’ân’da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, 188

¹⁸³ Koçak, “Kur’ân’da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, 188.

“Müttakilere vaat olunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah’a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenleri sonu ise ateştir.” (er-Ra’d 13/35)

إِنَّمَا تَرِي بِشَرِّ كَالْقَصْرِ (32) كَأَنَّهُ جَمَالٌ صَفَرٌ (33)

“Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki birer kızıl devedir.” (el-Mürselât 77/32-33)

Bu âyetlerde cennet ve cehennem tam da muhatapların (özellikle ilk muhatapların) anlayacağı kodlarla yani ifadelerle anlatılmış, böylece muhatabın gerçeği daha kolay algılaması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlatım tarzıyla hitap etme, “Cennet çok güzel, cehennem çok kötü” şeklinde soyut bir anlatımın kullanılmasından çok daha etkilidir.¹⁸⁴

Kur’ân mesellerinin büyük çoğunluğu başta tevhid olmak üzere itikadî konularla ilgilidir.¹⁸⁵ Tevhid ve itikadî konular Mekkî vahyin hâkim muhtevası olması dolayısıyla meseller, Mekkî sûrelerde daha fazla kullanılan bir üslûp özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. (A’raf 7/40, 57, 175-177; Yunus 10/24; Ra’d 13/14, 17, 35; İbrahim 14/25, 26, 75, 112; Kehf 18/32-43; Hac 22/31, 73; Nur 24/35; Neml 27/81-82; Ankebut 29/41; Haşr 59/15-21). Bu yüzden Mekkî ve Medenî bahsini inceleyen kaynaklar, Mekkî sûrelerin özelliklerinden birisi olarak mesellerle anlatımı zikretmişlerdir.¹⁸⁶

1.11. Hurûf-ı Mukattaa Kullanılması

Ulumu’l-Kur’ân kitapları, sûre girişlerinde bulunan hurûf-ı mukattaa’yı Mekkî sûrelerinin özelliklerinden birisi olarak zikretmektedir.¹⁸⁷

Hurûf-ı mukattaa, harf kelimesinin çoğulu hurûf ile “kesilmiş, ayrılmış” anlamındaki mukattaa kelimelerinin oluşturduğu bir sıfat tamlamasıdır. Bu harflere, kelimeleri oluştururken okundukları gibi değil de hece harfleri durumundaki isimleri ile okunduğundan “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında bu isim verilmiştir. Aynı

¹⁸⁴ Ayşegül Şen, *Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 193.

¹⁸⁵ Bedrettin Çetiner, “Mesel”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 29: 300.

¹⁸⁶ Abdürrezzâk Hüseyin Ahmed, *el-Mekkî ve’l-Medenî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm: dirâse ta’siliyye nakdiyye li’s-suver ve’l-ayat min evveli’l-Kur’âni’l-Kerîm ila nihayeti Sûreti’l-İsrâ*, (Kahire: Dâru İbn Affan, 1999), 1: 168.

¹⁸⁷ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 1: 197, Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 1: 69, Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 189.

nedenle bunlara hurûfu tehecî veya içerdikleri anlamın kapalılığından dolayı hurûfu mübheme de denilir.¹⁸⁸

Mukattaa harfleri (ا ، ر ، ح ، س ، ص ، ط ، ع ، ق ، ك ، ل ، م ، ن ، ه ، ي) Arap alfabesinin 14 hece harfini ihtiva eder. Zemahşerî ve Bâkılânî (ö.403 h.) gibi âlimler, bu harflerin, Arap alfabesinin yarısına tekabül ettiğine, hems, cehr, şiddet, rihvet sıfatları içeren harflerin her bir bölümünün de yarısının hurûfu mukattaa içerisinde yer aldığına işaret etmişlerdir.

Örnek olarak Bâkılânî bu hususu açıklarken şöyle demektedir:

“Arap dilteler harfleri bir takım kısımlara ayırmışlardır. Bunlardan 10 tanesi “hurûfi mehmûse” (hems sıfatı içeren harfler) dir: ح ، خ ، ص ، س ، ش ، ف ، ك ، (ه ، ث ، ت ، Bunların dışında kalan harfler ise hurûfi mehmûre (cehr sıfatı taşıyan harfler) dir. Görüyoruz ki hems harflerinin de cehr harflerinin de ne eksik ne fazla tam yarısı sûrelerin girişinde zikredilmiştir. Yine Arap diltelerin taksimine göre harfler boğaz harfi olanlar ve olmayanlar diye iki kısma ayrılır. Boğaz harfleri altı tanedir: (ا ، ه ، غ ، ع ، خ ، ح) Bunların 3 tanesi ve boğaz harfi olmayan diğer 22 harfin yarısı olan 11 tanesi hurûfi mukattaa olarak kullanılmıştır. Şiddet ve tîbâk sıfatı içeren harfler için de aynı durum geçerlidir.”¹⁸⁹

Mukattaa harfleri mahreç itibarı ile de bütün harfleri temsil etmektedir. Çünkü genel olarak harflerin mahreçleri karın boşluğu, boğaz, ağız ve dudaklardır. Mukattaa harfleri içerisinde bu mahreçlerin her birine ait harfler bulunmaktadır.

Zemahşerî, harflerin kullanım sıklığı ile ilgili de şöyle demektedir:

“Mukattaa harfleri, diğer harflere nazaran Arap dilinde daha etkindir. Bunun delili mukattaa harflerinin en sık kullanılanı elif ve lâm, Arap dilinin kelamı içerisinde de en çok kullanılanıdır. Her işte ince bir hikmeti bulunan Allah'ı tesbîh ederim.”¹⁹⁰

Mukattaa harflerinin i'câz özellikleri üzerinde tafsilatlı bir şekilde duran Zemahşerî'ye göre bu harflerin Kur'ân'da zikredilmesi, ilahî kelamın harflerden meydana geldiğini bildirmek ve dolayısıyla muhataplarını ilzam etmek amacına yöneliktir.¹⁹¹ Abdülazîz b. Halîl Çâvîş (1876-1929)¹⁹² da *Esrârü'l-Kurân*'da bu görüşü şöyle dillendirmiştir:

¹⁸⁸ M. Zeki Duman, - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 401.

¹⁸⁹ Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri, *I'câzu'l-Kur'ân*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, (Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye, 1411/1991), 68.

¹⁹⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 166.

¹⁹¹ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekavil fi vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Dârü'l-kitabi'l-arabî, 1947), 1: 29.

“Kur’ân Araplara tehadî ediyordu. Şu bedi’ üslûplu, muciz beyanlı Kur’ân Elif, Lâm, Mîm gibi bildiğiniz harflerden müteşekkildir. O elifbayı biliyorsunuz. O harfler elinizde ve dilinizde. Kur’ân’ın âyetleri onlardan meydana gelen kelimelerden müteşekkildir. Haydi bakalım, siz de yapınız. Hece harflerinden kelime teşkilini biliyorsunuz ya, Kur’ân’ın en kısa bir sûresinin mislini getirin! Getiremiyorsunuz değil mi?... öyle ise bu Allah indinden vahiydir.”¹⁹³

Mukattaa harflerinin anlamları ile ilgili kaynaklarda iki temel görüş bulunmaktadır. Ekserisini selef âlimlerinin oluşturduğu birinci görüşe göre bu harfler, tevilini yalnızca Allah’ın bildiği ve bir hikmete mebni zikrettiği müteşabih âyetlerdendir.

Genelini kelimelerin oluşturduğu müteahhirîn uleması ise müteşabih âyetlerin dolayısıyla da mukattaa harflerinin anlamlarının araştırılması gerektiğini söyler. Bu âlimlere göre apaçık bir Arapça ile nazil olan (eş-Şu’arâ 26/195), insanları üzerinde düşünmeye davet eden (en-Nisâ 4/82; Muhammed 47/24), her şeyi açıklayan (en-Nahl 16/89) ve hidâyet rehberi olan (el-Bakara 2/185) Kur’ân’da anlaşılmayan sözlerin bulunması onun bu özellikleriyle bağdaşmaz.¹⁹⁴

Mukattaa harflerini anlamlandıran âlimler, bu harflerle ilgili birçok görüş ileri sürmüşlerdir. İslam bilginlerinin Kur’ân ile ilgili engin tefekkürlerini yansıtan bu görüşlerini Zerkeşî, kimisi yakın kimisi uzak anlam diyerek yirmiye kadar ulaştırmıştır.¹⁹⁵ Bu harfler, Kur’ân’ın veya başlarında buldukları sûrelerin isimleri¹⁹⁶, Allah’ın isimlerine veya sıfatlarına delalet eden kısaltmalar, yemin, tenbih edatları, sûrelerin arasını ayıran işaretler ve Kur’ân’ın i’câzına delalet eden semboller şeklinde tefsir edilmiştir.¹⁹⁷

Râzî, sûrelerin hece harfleri ile başlamasının hikmetiyle ilgili olarak şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Hikmetli bir kimse, gaflet halinde olan veya akli bir takım şeylerle meşgul olan birine hitap edeceği zaman, dikkatini çekmek ve kalbiyle ona yönelmesini sağlamak için asıl kelamın dışında bir şey getirip sonra söze başlar. Girişte getirilen bu şey, “Dinle!”, “Dikkat et!” gibi bazen anlamlı bir söz, bazen anlamlı bir kelamın yerine geçen “Ey ...” (nida harfî) gibi bir şey olur. Bazen

¹⁹² Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’ye sığınan ve Ankara’da vazife alan Mısırlı bir âlim. Bk. Muhammed Eroğlu, “Abdülaziz Çaviş”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 187-188.

¹⁹³ Keskiöğlu, *Nüzulünden İtibaren Kur’ân’ı Kerim Bilgileri*, 69.

¹⁹⁴ Duman, - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 402.

¹⁹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 173.

¹⁹⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, 1: 206.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1: 256-257.

de birinin ardından dikkatini çeksin diye ıslık çalmak veya elleri birbirine çırpmak gibi anlamsız bir ses olabilir. Gaflet ne kadar derin, konu ne kadar önemli olursa dikkat çekecek mukaddime de o kadar çok vurgulu olur.” ¹⁹⁸

Bu vurgulu esrarengiz kesik harflerle başlayan sûrelerin tamamı, Bakara ve Âl-i İmran hariç Mekkîdir.¹⁹⁹ Bu harflerden maksadın Kur'ân'ın ilk muhataplarının ilâhî vahye ilgilerini artırmak ve onu dinlemek, ona kulak vermek istemeyen inkârcıların da dikkatlerini çekmek olduğunu birçok âlim dillendirmiştir.²⁰⁰ Kur'ân'ın duyulmasına, dinlenilmesine gösterilen muhalefet daha ziyade Mekke döneminin atmosferini yansıtmaktadır.

Suyûtî bu harflerin vahyin sesi olduğundan bahseder. Sûre ilk defa kulaklara gelen bu garip harflerle başlar, ta ki nazar-ı dikkati celbetsin ve kulak versinler, dinlesinler. Çünkü müşrikler, Kur'ân'ı dinlemek istemiyor “Sakın şu Kur'ân'ı dinlemeyiniz, okudukça gürültü ediniz, belki galebe çalarsınız.” (Fussilet 41/26) diyorlardı. Bunun için Arapların o zamana kadar tanımadıkları, bilmedikleri bir usul ile başlanarak dikkat ve hayret nazarları celbolunmuş, ne diyecek diye bir defa kulak tutup dinlemeye başladıktan sonra da Kur'ân'ın üstün beyanından kendilerini alamamışlardır. Bunlar musiki notaları gibi makam vermek içindir. Bunların Mekkî sûrelerde olması bu kavli tekid eder.²⁰¹

Buradan hareketle mukattaa harfleri, cumhur ulemanın görüşüne göre Kur'ân'ın i'câzına işaret eden bir çeşit meydan okumadır. Çünkü Araplar da bu harflerle kelimelerini oluşturmalarına rağmen Kur'ân'ın meydan okuması karşısında aciz kalmışlardır *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ حَمْدٌ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ* ²⁰²²⁰³ gibi birçok sûrede bu harflerden hemen sonra Kur'ân veya Kur'ân'a delalet eden kitap, zikir gibi ifadelerin geçmesi de bu durumu göstermektedir.²⁰⁴

Sonuç olarak Mekkî dönem vahiy, bu harfler vasıtası ile muhataplarının dikkatini Kur'ân'a yöneltmelerini amaçlamıştır.

¹⁹⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 25: 27.

¹⁹⁹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 197.

²⁰⁰ Duman-Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 403.

²⁰¹ Keskiöglü, *Nüzulünden İtibaren Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, 69.

²⁰² Duhân, 44/1-2.

²⁰³ Yâsîn, 36/1-2.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1: 256-257.

2. MUHTEVA ÜSLÛBU

Kur'ân, nüzul zamanı ve mekânı açısından sınırlı olmasına rağmen muhatapları ve geçerlilik süresi itibariyle sınırsız bir kitaptır. İlk yaratılış ile başlayan hayat serüvenini konu edinmesi yanında ölüm ve ötesi hayatı da kuşatır. Bu yüzden Kur'ân'ın içerdiği konu ve bilgileri sınırlamak zor bir husus kabul edilebilir. Ancak Kur'ân ilimleri alanında eser veren âlimler, Kur'ân'ın bütününe hâkim olan temel muhtevayı, tevhid, ilâhiyat, nübüvvet, diyânat, ibâdat, emir ve nehiyeler, va'd ve vaîdler, meâd, kaza ve kader, kıssalar, hukuk ve ahlak gibi Kur'ân'ın asli konuları veya umde konular başlığı altında tespit etmeye çalışmışlardır.²⁰⁵

Ebu Hâmid el-Gazâlî, Mühimmâtu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Temel Konuları) başlığı altında şu üç konuyu zikretmektedir:

*“Tevhid (marifetullah), sırat-ı müstakimi tanıma (hidâyet, ibadet) ve ahireti tanıma. Kur'ân'daki diğer birçok konu ise bu temel hedeflere müteallik mevzulardır.”*²⁰⁶

Tefsir ve kelam bilgini Fahreddin er-Râzî'ye göre Kur'ân'ın bütününde asıl maksat tevhid, nübüvvet ve meâdı takrir etmektir. Bu tespite göre Kur'ân'ın konuları şu üç maksat etrafında toplanmaktadır: Ulûhiyet, Risâlet ve Ahiret.²⁰⁷

Kur'ân muhtevası ile ilgili kapsamlı bir diğer açıklama, Veliyullah ed-Dihlevî'ye ait *el-Fevzu'l-kebîr fî usûli't-tefsîr* isimli kitabın birinci bölümünde yaptığı kısımlandırmadır. Bu bağlamda ed-Dihlevî, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği mana ve maksatların şu beş ilmin dışına çıkmadığını belirterek şu tasnifi yapar:

“İlmü'l-ahkâm: İbadet ve dinî hükümler ile ilgili ilimler,

İlmü'l-cedel: Dört batıl grup olan müşrikler, Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklara karşı getirilen deliller ile ilgili ilimler,

İlmü't-tezkîr bi âlâillah: Yerlerin ve göklerin yaratılması, ilahi sıfatların beyanı ve Allah'ın insanlar üzerindeki nimetleri hatırlatma ile ilgili ilimler,

²⁰⁵ Hasan Yılmaz, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, *Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı*, 46/4 (2012): 299.

²⁰⁶ Yılmaz, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, 299.

²⁰⁷ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 1: 141-147.

İlmü't-tezkîr bi'eyyâmillah: İnsanlara geçmişteki belirli günleri, tarihi hatırlatma (kıssalar ve tarihî olaylar) ile ilgili ilimler,

İlmü't-tezkîr bi'l-mevt ve mâ ba'de'l-mevt: Ölüm/ölüm-ötesini hatırlatma ile ilgili ilimler.²⁰⁸

Veliyullah ed-Dihlevî, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği mana ve maksatları bu şekilde izah ettikten sonra Kur'ân'ın bu ilimleri serdederken kullandığı üslûba ilişkin de şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kur'ân'daki bu ilimler, müteahhirîn âlimlerin metodu üzere değil ilk Arapların yöntemi üzere gelmiştir. Kur'ân, ahkâm âyetlerinde, fıkıh metinlerinin müellifleri gibi yalnızca icaz ve ihtisar yapma, usûlcüler gibi yalnızca kayıt ve kural belirleme yolunu takip etmemiştir. Cedel ile ilgili âyetlerde, mantıkçıların kanıtları belirleme ve taksim etme metodu yerine müselleme ve meşhur kanıtları îrad etme ve retorik kanıtları ortaya koyma yolunu takip etmiştir. Bir maksattan diğerine veya bir konudan diğerine intikalde edebiyatçıların gözettikleri münasebetler yerine muhataplar için önemli gördüğü münasebetleri önceleyen bir üslûp takip etmiştir.”²⁰⁹

Mekke döneminde inen vahyin genel olarak muhteva özellikleri, inanç esaslarını takrir, bütün insanları tevhide, zaman ve mekânın değişmesiyle değişmeyen din ve ahlak esaslarına davet ve inananları teşvik ve teselli sadedinde geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin kıssalarını anlatmak şeklinde özetleyebiliriz.²¹⁰

Mekke döneminde şirk, kavmiyetçilik ve maddeciliğin hâkim olduğu bir ortam bulunduğu için bu dönemde inen sûrelerde Allah'ın birlik, kudret, azamet ve merhametine, ahiret gününe ve ölümden sonra diriliş, hesap, sevap ve ceza gibi ahiret hayatına dair âyetlerle insanlarda merhamet ve fedakârlık duygularını geliştirmeyi, temel haklar bakımından insanlığın eşitliği ve adalet fikrine dayalı bir ahlak bilinci oluşturmayı hedefleyen âyetler geniş yer tutar.²¹¹

Mekke'de indiği konusunda tefsirciler arasında görüş birliği bulunan Fatıha sûresi, Kur'ân'ın hem bir girişi, hem de bir özeti gibidir. Bu sûrede ulûhiyet, tevhid,

²⁰⁸ Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahman Veliyullah, *el-Fevzu'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*, trc. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî, ikinci baskı, (Kahire: Dâru's-sahve),1986, 29-30.

²⁰⁹ Dihlevî, *el-Fevzu'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*, 30.

²¹⁰ Abdurrezzâk Hüseyin Ahmed, *el-Mekkî ve'l-medenî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1: 169.

²¹¹ Mustafa Çağrıç, “Kur'an (Muhtevası)” *DİA.*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 390. Ayrıca bk. Yılmaz, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, 307-308.

ahiret, kulluk, hidâyet ve dalâlet, dua, istiâne, sıratı müstakim, mükâfat ve ceza vaadi, emir ve yasaklar, Kur’ân kıssalarının özü ve doğru yolu bulanlarla ondan sapanlara işaret yer almaktadır.²¹²

Mekke döneminin ilk nazil olan sûrelerinde mevzuların esasına yönelik özlu açıklamalar yapılmış, daha sonraki sûrelerde ise daha detaylı açıklamalarda bulunulmuştur. Örnek olarak Alak sûresinde insanın zenginlik iddiasıyla şımarması eleştirilip ölüm sonrasında diriliş ve uhrevî hesap, “Kuşkusuz dönüş Rabbedir.” (el-Alak 96/6) mealindeki bir ifade ile vurgulanmış, sonraki âyetlerde ise ahireti de ima eden kısa bilgiler yer almıştır. Mekke döneminin ileriki sûrelerinden olan Tûr, Hâkka, Meâric, Tekvîr, Leyl, Yâsîn ve Sâffât gibi sûrelerde ise kıyamet ve ahiret tasvirine, inkârcıların kötü akıbetlerinin ve müminlerin nail olacakları lütufların anlatımına daha geniş yer verilmiş, müşriklerin öldükten sonra dirilmenin imkânsızlığına dair iddiaları aklî deliller getirilerek kesin bir şekilde reddedilmiştir.²¹³

Dinin ana gayeleri diye bilinen ve bütün dinlerin ortak amaçları olarak görülen din, can, akıl, mal ve nesebin muhafazası hususundaki temel hükümler de Mekkî sûrelerin ağırlıklı konularındandır. Şatıbî, Mekkî sûrelerde bu konularda ana hususların bildirildiğini, Medenî sûrelerde ise bunların ayrıntısının veya tamamlayıcı unsurlarının ortaya konduğunu belirtir. Buna göre Mekke dönemindeki âyetlerde ortaya konulan temel ve ilkesel hükümler mutlak olup neshe mevzu teşkil edecek nitelikte dönemsel, tarihsel değildir.²¹⁴

Mekke döneminde ilk önce Hz. Muhammed’in peygamberliğinin kabul ettirilmesi için, O’nun şeytandan veya cinlerden ilham almadığının, şair ve kâhin olmadığını anlatılması icap ediyordu. O’nun öncelikle Allah tarafından vahiy yoluyla bilgilendirildiğinin anlatılması zaruri idi. Bu bakımdan Peygamberin, Allah’tan naklettiği sözler, beşer kelamının ötesinde, ondan daha kudretli olmalıydı. Edebî bakımdan etkileyici ve sürükleyici olmalıydı. Onun için Mekkî âyetlerde üslûp

²¹² Yılmaz, “Kur’ân’ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, 308.

²¹³ Çağrı, “Kur’an (Muhtevası)”, 390. Bk. Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 65.

²¹⁴ Çağrı, “Kur’an (Muhtevası)”, 391. Bk. Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 66.

son derece büyüleyici olmuştur ve edebî sanatların hepsi üstün edebî zevke sahip büyük şairleri bile hayrette bırakacak üslûpta kullanılmıştır.²¹⁵

²¹⁵ Halis Albayrak, *Tefsir Usulü: Yöntem-Ana Konular-İlkeler-Teklifler*, ed. Ali Ural, (İstanbul: Şule Yayınları, 2014), 35-36.

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ

Kur'ân'daki Mekkî sûrelerin ayırt edici özelliklerinden bahsetmiştik. Bu özellikleri belirgin bir şekilde barındıran sûrelerden birisi de şüphesiz Meryem sûresidir. Tevhid ve ba's üzerine kurulu ana muhteva, kıssa, cedel, hurûf-ı mukattaa, ﻻﺱ lafzı, secde âyeti, kısa âyetler, özlü ve edebî anlatım gibi pek çok Mekkî üslûp özellikleri bu sûrede mevcuttur.²¹⁶

1. LAFZÎ ÜSLÛP

1.1. Ses ve Musiki

Mekkî sûrelerde âyetler arasında ritmik bir hece yapısı ve göze çarpan fonetik bir ahenk olduğu şüphesizdir.²¹⁷ Meryem sûresi Kur'ân'ın ses i'câzı bakımından en dikkat çekici sûrelerindedir. Sûrenin muhteviyatıyla uyumlu seyreden ve arka planıyla örtüşen özgün bir musikisi vardır. Sûre, güçlü duyguların ve tepkilerin yansımalarına sahne olmaktadır. Öyle ki, sûrenin akışı içerisinde Kur'ân, sadece insanların duygularını değil çevresinde cansız gibi görünen dağların, göklerin, yerin his ve tepkilerini de tasvir etmektedir.²¹⁸

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَّقَطْنَ مِنْهُ وَتُنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾

88. “Onlar, ‘Rahmân, bir çocuk edindi’ dediler.

89. Andolsun, siz çok çirkin bir şey ortaya attınız.

90, 91. Rahman'a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!

92. Hâlbuki Rahmân'a bir çocuk edinmek yakışmaz.”

Sûreye hâkim olan bütün bu hissiyat ve duygusal tepkilerin lafızlardaki nağmelere de yansıdığını görmekteyiz. Zekeriyya (a.s.)'ın Rabbine gizlice yakarışı, Hz. Meryem'in olağan üstü durumu karşısında ölümü temenni ifadesi, beşikteki

²¹⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4: 2299.

²¹⁷ Alican Dağdeviren, “Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı”, *Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 20 (2009):79. Ayrıca bk. Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş Derveze, *Kur'ânü'l-Mecîd: Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması*, trc. Vahdettin İnce, (İstanbul: Ekin Yayınları,1997), 106-107.

²¹⁸ Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, 4: 2300.

bebeğin dile gelmesi gibi durumları anlatan âyetlerde seçilen harfler, kelimeler, fâsılalar, ğunne, med ve diğer nağmeler muhtevaya uygun bir musiki ortaya çıkarır.

Hz. Zekeriyya'nın duası ile ilgili şu âyeti örnek olarak ele alabiliriz:

وَأَنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

Bu âyetteki ²¹⁹ uzun fetha ve uzun kesradan oluşan medler, Zekeriyya (a.s.)'ın üzüntülü haline tercüman olan inlemelerini ifade etmesi bakımından önemli bir görev üstlenmektedir. Zekeriyya (a.s) kendine varis olacak hayırlı bir zürriyete sahip olmadan öleceğinden korkarak Rabbine seslenirken kullandığı ifadeler; mahzun bir kimsenin sesine uygun düşer.²²⁰

Hz. Meryem'in sıkıntıya düştüğünde söylediği,

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَىٰ أَعْيُنُهُمْ الْكِبْرُ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ يَدْعَوْنَ إِلَىٰ ظُلْمٍ فَرِحُوا بِهِ وَغَابُوا عَنِ الْغَيْبِ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِمْ شَيْءٌ مِّنْهُمُ شَيْءٌ سَأَلُوا ضُرًّا وَإِن يَدْعُوا إِلَىٰ جَنَّةٍ مِّنْهُمُ لَأَن يُسَاقُوا إِلَيْهَا قِيًّا وَلَئِنَّ لَهُمْ فِيهَا عَذَابًا عَظِيمًا

“Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” (Meryem 19/23) ifadesinde tekrarlanan yâ ve sîn sesleri de cümlede ki ses uyumu yanında Hz. Meryem'in temennisi pekiştirmektedir.²²¹

İsa (a.s.)'ın beşikte söylediği şu ifadeler ²²²de konumuza örneklik teşkil eder:

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿30﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿31﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْ لِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿32﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أُمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿33﴾

Bu âyetlerde med sesleri, özellikle uzun fetha medleri, olayın açıklığa kavuşturulmasına yönelik ifadelerde bir berraklık ortaya çıkarır. Çünkü fetha sesi Arap dilinde en açık sestir. Buna ilaveten âyetlerde geçen 18 uzun fetha, 6 uzun kesra ve bir uzun damme sesi beşikteki bebeğin kelamına kulakları cezbeden bir akıcılık ve tatlılık katmaktadır.²²³

Kur'ân âyetlerindeki ses mucizesi harf ve medlerin dışında âyet ve cümle sonlarında gelen fâsıla ve tekrarlarda da açıkça karşımıza çıkmaktadır. Fâsıla ve tekrar konusunu ayrı bir başlık altında ele alacağız. Ancak burada âyetlerin kendi içsel musikilerine de birkaç örnekle değinmek yerinde olacaktır.

²¹⁹ Meryem, 19/5.

²²⁰ Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 23.

²²¹ *age*, 33.

²²² Meryem 19/30-33.

²²³ Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 23.

Meryem 45. âyette *يَا أَيْتَ رَبِّي أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابَ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا* geçen ve aynı vezinde olan *الرحمن ، الشيطان* kelimelerinin birbiri ardına kullanılması âyete içsel bir uyum katmıştır.²²⁴

Meryem 7. âyette *يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا* yâ ve med elifinden oluşan *يَا* sesi dört defa tekrarlanarak *يَا زَكَرِيَّا يَحْيَى سَمِيًّا* kelamın mütevazinin olmasına sebep olduğu gibi Zekeriyya (a.s)'a verilen bu müjdeyi akıcı ve yumuşak kılmıştır. Çünkü hem yâ hem de med elifi yumuşak harflerdir.²²⁵

Yine sûrenin 9. âyetinde kâf harflerinin oluşturduğu içsel müzik hemen göze çarpmaktadır.²²⁶

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّبٌ وَقَدْ خَلَقْتَنِي مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا

1.2. Ses-Anlam İlişkisi

İbn Cinnî lafızların sesleri, harfleri ve vezinleriyle mânaları arasında bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmüş ve muhtelif lafızlarla mânaları arasındaki ilişkiyi izaha çalışmıştır.²²⁷

Buradan hareketle sûrede geçen ve anlamlarıyla sesleri birbirini çağrıştıran lafızlara bazı örnekler verebiliriz.

58. âyette *خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا* ifadesindeki *خَرَّ* fiili ağlayarak secdeye kapananların inlemelerini ve hıçkırıklarını çağrıştırmaktadır. Çünkü *hâ* harfi şeddeli ve kalın *râ* harfiyle bulunduğu Türkçede de hırıltı dediğimiz sesi andırmaktadır.²²⁸

90. âyette *يَنْفَطِرْنَ* (dağlar parçalanacak) *تَنْشُقُ* (gök yarılacak) *تَخْرُ* (dağlar yere kapaklanacak) *هَذَا* (yıkılarak) kelimelerinin her biri anlamlarını çağrıştıran seslerden oluşmaktadır. Bu yüzden Seyyid Kutup bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir: “Lafızların tınıları, ibarelerin

²²⁴ age, 57.

²²⁵ age, 58.

²²⁶ age, 58.

²²⁷ İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire 1371/1952), II: 152-168.

²²⁸ Faysal Hüseyin Tuhaymir Gavadira, “Müsteveyât üslûbiyye fî sûreti Meryem”, *Mecelletü'l-câmiati'l-islâmiyye*, 17/1, ss. 639-671, 2009, s. 649-650. erişim: 6 Ağustos 2018, (<https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/view/952>)

vurguları oluşan havayı resmederken sahnenin ortamına iştirak ediyorlar. Lafızlar, vurgularıyla adeta sarsıntıyı ve titremeyi tasvir ediyor.”²²⁹

83. âyette *تَوَزُّهُمْ أَزًّا* ifadesinde geçen *أَزًّا* fiili birisini bir işe zorla sürüklemek, sıkıştırarak, sarsarak, ezerek yaptırmak anlamındadır. Kaynamak anlamına da gelen bu kelimenin geçtiği âyete Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde “Görmedin mi biz o şeytanları o kâfirlerin üzerine salmışız onları kaynatıp, oynatıp, kıvrandırıyorlar” şeklinde bir anlam vermiştir.²³⁰ Sıkıştırmak veya kaynamak anlamları ile sesi arasında güzel bir çağrışım olan “ezze” fiili, şeytanın musallat oluşunu en güzel şekilde tasvir etmektedir.²³¹

1.3. Fâsıla

Birçok araştırmacı fâsıla konusunu Kur’ân’ın ses, vurgu ve musikisi başlığında ele almaktadır.²³² Çünkü fâsıla, her ne kadar bulunduğu âyetin konusunu tamamlayarak anlam bakımından güçlü görevler ifa etse de Kur’ân’ın ses nizamına, içsel musikisine kulakları cezbeden bir akıcılık ve güzellik katmaktadır. İbn Kuteybe, *“Allah Kur’ân’ı, okumaktan bıktırmayan bir kitabı metlûvv, dinlemekten usandırmayan bir kitabı mesmu’ kılmıştır”* demiştir.”²³³

Fâsılların kattığı bu musiki yapı Kur’ân’ın tümünü kapsayan bir özelliktir. Ancak Mekkî sûrelerle Medenî sûreler arasındaki içerik ve biçimsel fark fâsılalarda da kendini göstermektedir. Mekkî sûrelerde daha ritmik ve heyecanlı bir fâsıla ile karşılaşırız. Meryem sûresi, Mekkî sûreler içerisinde fâsılların kullanımını açısından en dikkat çeken sûrelerden biridir. 98 âyetten oluşan sûrenin 90 âyetinde fâsıllar aynı harfle bitmekte ve sûreye insicamlı bir nağme bütünlüğü vermektedir.

Sûrede geçen fâsılları şu üç grupta özetleyebiliriz:

Dâl harfi ile biten fâsıla:

Bu fâsıla yalnızca birinci âyette vardır. *كَيْبَع* Bu âyette fâsıla sâd, fâsılanın son harfi de sessiz olarak okunan dâl harfidir. Âlimlerin fevatihü’s-süver dedikleri

²²⁹ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, 4: 2320.

²³⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5:3315.

²³¹ Gavadira, “Müsteveyât üslûbiyye fî sûreti Meryem”, 649-650.

²³² Muhammed Kerîm el-Kevvâz, *el-Üslûb fî’l-i’câzi’l-belâğî li’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2. Baskı, (Trablus: Libya, 2008), 331.

²³³ İbn Kuteybe, *Te’vîlü’l-müşkilü’l-Kur’ân*, 11.

hurûf-ı mukattaadan olan bu âyet, sûredeki tüm âyetlerden farklı bir fâsıla içerir. Sûrenin açılış sesi mesabesindedir. Kalkale harfi ile biten bu fâsıla, sûreyi dikkat çekici yankılı bir ses tonuyla açmaktadır.

Elif sesi ile biten fâsıla:

2-33 ile 41-98 arasında 90 âyette fâsıla harfi eliftir. Bu fâsılların 62 tanesi, yâ harfini takip eden elif sesi ile bitmektedir.

زَكَرِيَّا ، خَفِيًّا ، شَقِيًّا ، وَلِيًّا ، رَضِيًّا ، سَمِيًّا ، عِنِّيًّا ، سَوِيًّا ، عَشِيًّا ، صَبِيًّا ، تَقِيًّا ، عَصِيًّا ، حَيًّا ، شَرَفِيًّا ،
سَوِيًّا ، تَقِيًّا ، زَكِيًّا ، بَغِيًّا ، مَفْضِيًّا ، قَصِيًّا ، مَنْسِيًّا ، سَرِيًّا ، جَنِيًّا ، اِنْسِيًّا ، فَرِيًّا ، بَغِيًّا ، صَبِيًّا ، نَبِيًّا ، حَيًّا ، شَقِيًّا ،
، حَيًّا ، نَبِيًّا ، سَوِيًّا ، عَصِيًّا ، وَلِيًّا ، مَلِيًّا ، حَفِيًّا ، شَقِيًّا ، نَبِيًّا ، عَلِيًّا ، نَبِيًّا ، نَجِيًّا ، نَبِيًّا ، نَبِيًّا ، مَرُضِيًّا ، نَبِيًّا ،
عَلِيًّا ، بُكِيًّا ، عَيًّا ، مَاثِيًّا ، عَشِيًّا ، تَقِيًّا ، نَسِيًّا ، سَمِيًّا ، حَيًّا ، جَنِيًّا ، عِنِّيًّا ، صَلِيًّا ، مَفْضِيًّا ، جَنِيًّا ، نَدِيًّا ، رَعِيًّا

Dört fâsıla, hemze harfini takip eden elif sesi ile bitmektedir.

شَيْنًا ، شَيْنًا ، شَيْنًا ، شَيْنًا

Yirmi dört fâsıla ise dâl veya zây harfini takip eden elif sesi bitmektedir.

جُنْدًا ، مَرْدًا ، وُلْدًا ، عَهْدًا ، مَدًّا ، فَرْدًا ، عَزًّا ، ضِدًّا ، أَزًّا ، عَدًّا ، وَفْدًا ، وَرْدًا ، عَهْدًا ، وُلْدًا ، إِدًّا ،
هَذَا ، وُلْدًا ، وُلْدًا ، عَبْدًا ، عَدًّا ، فَرْدًا ، وُدًّا ، لُدًّا ، رُكْزًا

Vâv-nûn /yâ-nûn ile biten fâsıla:

34-40 arası yedi âyette fâsıla, vâv-nun veya yâ-nûn ile bitmektedir. Bu fâsıla Meryem sûresinde az kullanılmış olsa da Kur'ân'da en çok kullanılan fâsıla olduğu için bir bütün olarak Kur'ân'ın yaygın musikisi ile yeknesaktır.

يَمْتَرُونَ ، فَيَكُونُ ، مُسْتَقِيمٌ ، عَظِيمٌ ، مُبِينٌ ، يُؤْمِنُونَ ، يُرْجَعُونَ

Yukarıda bahsi geçen üç gurup fâsılların çeşitliliği, sûredeki konunun çeşitliliği ile paralellik arz eder. Şöyle ki sûrenin bütününe rahmet ve şefkat havası hâkimdir. Sûre Rahmet kelimesi ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ ile başlamakta, içerisinde Allah'ın Rahman ismi 16 defa zikredilmektedir. Yine sevgi، حَنَانًا مِنْ سَيِّجَعُلْ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا، şefkat ve Allah'ın Zekeriyya (a.s.), Yayha (a.s.), Meryem (a.s.), İsa (a.s.) ve diğer peygamberlere nimetlerinden bahsetmiştir. Bu kıssalarda fâsıla, yâ harfini takip eden elif sesidir. Yâ ve elif, sûrenin rahmet ve şefkat havasına uygun olarak yumuşak ve akıcıdır.

İsa (a.s.)'ın kıssası bitince, ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ “Meryem oğlu İsa işte budur” âyetiyle başlayan ve yedi âyet süren bölümde konu ile ilgili hüküm takrir edilmektedir. Dolayısıyla sunum ve kıssalardaki yumuşak ve akıcı fâsıla sesi değişmiş bunun yerine hükmü takrir sadedinde daha güçlü ve yerleşik bir fâsıla sesi kullanılmıştır.

Bu yedi âyetten sonra diğer peygamberlerin kıssalarına geçilmiş, fâsılalar da sûrenin giriş kısmındaki kıssalarda olduğu gibi yâ ve elife dönmüştür. وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ Bu da fâsılların anlamlarla nasıl irtibat ve insicam içinde olduğunu göstermektedir.

Sûrenin son bölümünde ise Allah'a şirk koşanlara ve ahireti inkâr edenlere karşı cedel âyetleri gelmektedir:

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا

Bu âyetlerde fâsıla, durarak okunduğunda sûrenin geneline uygun olarak elif sesi ile bitse de fâsıla harfi dâl veya zây harfidir. Özellikle şiddet ve tehdit makamında bu harfler şeddeli olarak kullanılarak ses-anlam uyumunu en güzel şekilde ortaya koymuştur.²³⁴

Fâsılların Kur'ân'ın ses ahengini ve kulakları cezbeden musikisini ön plana çıkaran biçimsel bir özelliği olduğu açıktır. Ancak şiirde kafiye, nesirde secinin aksine Kur'ân'da fâsıla manaya her zaman uyar.²³⁵ Bir edip kafiye tutturmak için kısmen de olsa anlamı ihmal eden kelimeler seçmek zorunda kalabilir.²³⁶ Çünkü anlam kafiye ve seciye tabidir. Hâlbuki Kur'ân fâsılları, âyetlerin manası ile çok sıkı ilişki içindedir.

Kur'ân ile ilgili çalışmalarda sûrelerin diğer sûrelerle, âyetlerin diğer âyetlerle olan münasebetlerini inceleyen Tenâsübü'l-Kur'ân adındaki ilim dalı, fâsılların buldukları âyetlerle münasebetini de ele alan çalışmalar yapmışlardır. Kur'ân'ın nazmında müşahede edilen uyum ve âyetler arasındaki münasebet, onun aynı

²³⁴ Bz. Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, 4: 2300, Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 50-54.

²³⁵ Bâkillânî, *Î'câzu'l-Kur'ân*, 270.

²³⁶ Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme”, 198.

zamanda çelişkiden ve tutarsızlıktan uzak, fikrî insicamı sağlam bir kitap olduğunu ortaya koymaktadır.²³⁷

Meryem sûresindeki fâsılaların buldukları âyetlerin anlamları ile münasebetlerine dair bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

Üçüncü âyette نِدَاءٌ خَفِيًّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا kelimesidir. Gizli anlamına gelen bu kelime âyetin başında geçen duayı vasfetmektedir. Duanın gizlisi, riyadan uzak, samimiyete yakındır. Konuyla ilgili Âlûsî şöyle demektedir: نِدَاءٌ خَفِيًّا “İnsanlardan saklı bir dua. Yalnız olduğundan kimse işitmedi onu. Söylenildiğine göre gece yarısı yaşanmıştı bu. Duasını gizlemesinin sebebi hem riyadan uzak olmak hem de insanların bu yaşta çocuk istemesinden dolayı kınamalarından korunmaktır.”²³⁸

Yedinci âyette سَمِيًّا يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا kelimesidir. Bu kelime âyetin ilk cümlesinde geçen اسْمُهُ kelimesi ile aynı kökten olduğu için hem Tasdîr²³⁹ sanatı yapılmış, hem de Yahya (a.s.)’a övgü, babası Zekeriyya (a.s.)’a müjde pekiştirilmiştir. Seyyid Kutub tefsirinde şöyle diyor: “Âyette bu duanın kabul edilme anının tablosu lütuf ve hoşnutluk içerisinde şöyle çiziliyor: Rabbi ona yüceler âleminden sesleniyor; يَا زَكَرِيَّا “Ey Zekeriyya!” Ardından hemen müjdeyi veriyor; إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ “Biz seni bir çocukla müjdeliyoruz” Zekeriyya (a.s.)’ı şefkatle kuşatıyor ve müjdelediği çocuğun adını da kendisi koyuyor; اسْمُهُ يَحْيَى “Onun adı Yahya’dır.” Sonra bu ismin daha önce hiç kimseye verilmediğini bildiriyor; لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا “Bundan önce hiç kimseyi ona adaş kılmamıştık”²⁴⁰

Görüldüğü gibi verdiğimiz bu iki örnekte خَفِيًّا “gizli” ile سَمِيًّا “adaş” kelimeleri, âyet içerisinde hem biçimsel fâsıla hem ses uyumu açısından çok yerinde kullanılmış hem de anlamsal olarak fevkalade görevler ifa etmiştir.

1.4. Tekrar

Genel olarak Mekkî sûrelerin bir özelliği olan tekrar üslûbu, Meryem sûresinde de oldukça önemli bir yer tutar. Biz bu tekrarları harf, kelime ve cümle

²³⁷ Süleyman Koçak, “Tenâsübü’l-Kur’ân İlmi Açısından Kıyamet Suresi’nin İncelenmesi”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 13/2 (2009): 368.

²³⁸ Âlûsî, Şehâbuddin Mahmud, *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-seb’il-mesânî*, (Beyrut: Dâru’l-ihyâü’t-türâsi’l-arabî, ts.) 16:59.

²³⁹ Kur’ân fâsılalarında tasdîr: Âyetin baş kısmında geçen bir lafzın âyetin sonunda fâsıla olarak kullanılmasıdır. Bkz. el-Kevvâz, *el-Üslûb fi’l-i’câzi’l-belâğî li’l-Kur’âni’l-Kerim*, 346.

²⁴⁰ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, 4: 2302.

tekrarı şeklinde üç başlık altında inceleyip bu tekrarların hedeflerini belirlemeye çalışacağız.

Tekrara Konu Olan Harfler:

ا ve ا harflerinin tekrarı:

Bu harfler daha ziyade fâsılalarda düzenli bir tekrar olarak karşımıza çıkmaktadır. 98 âyetten oluşan sûrenin 90 âyetinin fâsılları elif sesi ile biter. Elif harfi, sadece Meryem sûresinde değil bir bütün olarak Kur'ân'da en çok kullanılan harftir.²⁴¹ Elif harfi, en açık ve yumuşak harftir.²⁴² Dolayısıyla elif harfinin kullanımının diğer harflere üstünlüğü Kur'ân'ın apaçık bir dille indirildiğine dair âyete²⁴³ de uygun düşer.

Sûredeki fâsıla harfleri, cezimli dâl harfi ile başlar (صاد) ve sûrenin son bölümünde 21 âyetin sonunda tekrarlanır. (.....عَهْدًا ، وَاذًا ، مَرَدًا ، جُنْدًا)

Fâsılalardan ayrı olarak bu harf, âyetlerin içinde de sıkça tekrarlanır:

صَادِقَ الْوَعْدِ (Meryem 19/48), تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا (Meryem 19/3), نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً (Meryem 19/54), فَلَيَمُدُّ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا (Meryem 19/61), جَنَاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ (Meryem 19/75), وَمَدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا (Meryem 19/79), إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا (Meryem 19/84), وَعَدَّهُمْ عَدًّا (Meryem 19/94)

Müşriklere yapılan tenkidin ve tehdidin arttığı cedel bölümlerinde dâl harfinin şeddelenerek kullanımı ses-içerik uyumunu göstermekle beraber sûredeki fâsıla harflerinin yaklaşık dörtte birini oluşturan bu harfin âyetlerin içerisinde yoğun kullanılması da sûrenin genel ses insicamına katkı sağlamaktadır.²⁴⁴

ذ harfinin tekrarı:

Bu harf özellikle Meryem kıssasında birbiri ardına tekrarlanarak kıssaya ayrı bir ses tonu vermektedir.²⁴⁵

وَاذْكُرْ ، إِذِ انْتَبَذْتُ ، فَاتَّخَذْتُ ، أَعُوذُ ، كَذَلِكَ ، فَانْتَبَذْتُ ، جَذَعٌ ، هَذَا ، بِجَذَعٍ ، نَذَرْتُ

²⁴¹ Cemalüddin Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân fi 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1987, (Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1987), 250.

²⁴² Ebu'l-Feth Osman İbni Cinnî, *Sirru sinâati'l-i'râb*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2000, 1: 21

²⁴³ eş-Şuarâ 26/195.

²⁴⁴ Gökür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 45.

²⁴⁵ *age*, 41.

ف harfinin tekrarı:

Sûrede tekrarlanan bir diğer harf de takibiye fa'sıdır. Daha ziyade kıssalarda tekrarlanan bu harf, özellikle Meryem kıssasında olayların canlı bir şekilde birbirini takip ettiğini, Hz. İsa ile ilgili peş peşe gelişen tarihi bir süreci haber verdiğini hissettirmektedir.²⁴⁶

فَاتَّخَذَتْ ، فَأَرْسَلْنَا ، فَتَمَنَّاتُ ، فَحَمَلَتْهُ ، فَاَنْتَبَدَتْ ، فَأَجَاءَهَا ، فَنادَاهَا ، فَكَلِي ، فَقُولِي ، فَأَسَارَتْ ، فَاخْتَلَفَ ، فَوَيْلٌ ،

Tekrara Konu Olan Kelimeler:

Rahmet رَحْمَت ve Rahman الرَّحْمَن kelimelerinin tekrarı:

Meryem sûresinde dikkat çeken tekrarlardan birisi de رَحْمَت ve الرَّحْمَن kelimelerinin tekrarıdır.

رَحْمَت kelimesinin tekrarlandığı âyetler:

ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكْرِياً (Meryem 19/2)

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا (Meryem 19/21)

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا (Meryem 19/50)

وَوَهَبْنَا لَهُ مِّن رَّحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (Meryem 19/53)

الرَّحْمَن kelimesinin tekrarlandığı âyetler:

قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا (Meryem 19/18)

فَكَلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ

إِنْسِيًّا (Meryem 19/26)

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا (Meryem 19/44)

يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (Meryem 19/45)

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ

وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا (Meryem 19/58)

جَنَّتِ عَدْنُ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا (Meryem 19/61)

ثُمَّ لَنُنزِعَنَّ عَنَّا مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا (Meryem 19/69)

²⁴⁶ Gökür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 41.

ayrılmazlığını bildirir. ²⁵³ كان fiili sûrede dikkat çekici bir şekilde tekrarlanmış, farklı sığalarda yaklaşık kırk yerde zikredilmiştir. ²⁵⁴

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (Meryem, 54)

وَكَانَ يُأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (Meryem, 55)

Özellikle şu âyette cümleye getirilen bu fiilin hem manayı güçlendirdiği hem de lafzı güzelleştirdiği açıkça görülmektedir:

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا (Meryem, 44)

Fiili aşağıdaki âyette üç farklı kalıpta, Mazi, muzari ve emir sığasıyla kullanılmış ve âyete hem ahenk hem de güçlü bir vurgulama katmıştır.

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (19/35)

Âyette geçen كُنْ emri ne kadar keskinse emre itaat anlamında فَيَكُونُ kelimesi de o kadar yumuşak bir sese sahiptir. ²⁵⁵

رب ve عبد kelimelerinin tekrarı:

Mekkî sûrelerin tümünde olduğu gibi Meryem sûresinin başlıca konusu Tevhiddir. ²⁵⁶ Sûrenin başından sonuna bu konu canlı bir şekilde işlenir. رب ve عبد kelimelerinin tekrarı bu vazifeyi ifa etmekte en etkili araçtır. رب ismi Mekkî sûrelerdeki isimlerdendir ve Kur'ân'da Allah lafzından sonra ilahlık makamının ifadesinde en çok kullanılan sıfattır. ²⁵⁷ Sûrede رب kelimesi 17 kez, عبد kelimesi ise türevleri ile birlikte 12 kez tekrarlanmaktadır.

Hurûf-ı mukattaadan sonraki giriş âyetinin (ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَّرَا) ilk kelimeleri sûrenin ana temasına dair temel unsurları içermektedir: Rab, kul, Rabbin kula rahmeti... Kulun Rabbine ihtiyacı ve Rabbin her şeyden müstağni olması sonucu ortaya çıkan Rabbin kemal sıfatı. ²⁵⁸

²⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 572.

²⁵⁴ Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 110.

²⁵⁵ *age*, 47.

²⁵⁶ Kutub, *Fî zilâli 'l-Kur'ân*, 4: 2299.

²⁵⁷ Gökçür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 45.

²⁵⁸ Muîn Rafîk, *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*, 111.

Bu âyette رَبِّ kelimesi Peygamberi muhatap alarak رَبِّكَ şeklinde kullanılmıştır. Sûrede bu kullanım 6 yerde tekrarlanır.²⁵⁹ “Senin Rabbin” ifadesi üslûp olarak Hz peygamber’i sürece ve olaya dâhil etmekte, bu yolla ona destek verilmektedir.²⁶⁰ Ayrıca âyette, “رَبِّكَ senin Rabbin, عَبْدُهُ kulu Zekeriyya” şeklinde ifade edilen bu iki tabir, her iki peygamberin de kullukta buluştuklarını, aynı Rabbin kulları olduklarını haber vererek ubudiyeti ön plana çıkarmaktadır.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ (Allah) Göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O’na ibadet et ve O’na ibadet etmede sabırlı ol.” (Meryem 19/65) âyetinde “Rab” kelimesi ile kâinatın hâkimi ve maliki anlamına vurgu yapılırken “kulluk” kelimesi ile de muhatabın pozisyonu ilan edilir.

Peygamberlerin dilinden dua makamında Rab kelimesi sıkça tekrarlanarak onların kulluk makamlarına işaret edilmektedir:

﴿3﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدَعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿4﴾

“Hani o (Zekeriyya), Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O, şöyle demişti: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda Rabbim! (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”(Meryem 19/3-4)

Bu iki kelimenin en çarpıcı kullanımını İsa (a.s.)’ın dilinden ortaya konulmuştur. Kendisine ulûhiyyet isnad edilen bir Peygamber, mucizevi bir şekilde konuştuğu beşikte kendi konumunu şöyle dile getiriyor: قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum” (Meryem 19/30) Bir başka âyette: وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ: “Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O’na kulluk edin.” (Meryem 19/36)

Tekrara Konu Olan Cümleler:

Sûrede karşılaştığımız tekrarlardan biri de cümle tekrarıdır. Bu tür tekrarlar genelde kıssalarda bazen de cedel bölümlerinde görülmektedir. “Tekrarlanan bu ifadeler hem kıssaları kendi içinde hem de kıssa ve cedeli sûre içinde birbirine bağlamaktadır.”²⁶¹ Kur’ân tekrarlanan bu ifadelerle, bütün peygamberlerin aynı

²⁵⁹ Meryem 19/2, 64, 68, 71, 76.

²⁶⁰ Gökkır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 41.

²⁶¹ Gökkır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 46.

kaynaktan beslendiğini, Hz. Peygamberin yeni bir bidat ortaya çıkarmadığını, önceki peygamberler silsilenin bir parçası olduğunu ihsas ettirmektedir.

- (Meryem 19/48) وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيئًا (Meryem 19/4) عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيئًا
(Meryem 19/20) قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ (Meryem 19/8) قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ
(Meryem 19/9) قَالَ كَذَلِكِ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئٌ
(Meryem 19/21) قَالَ كَذَلِكِ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئٌ
(Meryem 19/14) وَبَرًّا يُوَالِدِيهِ وَلَمْ يَكُنْ جَنَابًا عَصِيًّا
(Meryem 19/32) وَبَرًّا يُوَالِدِيهِ وَلَمْ يَجْعَلِي جَنَابًا شَقِيئًا
(Meryem 19/15) وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ بُعِثَ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا
(Meryem 19/33) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أُمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا
(Meryem 19/56) إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (Meryem 19/41) إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا
(Meryem 19/9) وَقَدْ خَلَقْتَنِي مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا
(Meryem 19/67) أَنَا خَلَقْتَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا
(Meryem 19/63) وَكَانَ نَفْسًا (19/13) كَانَ نَفْسًا

1.5. Hurûf-ı Mukattaa

Meryem sûresi, hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerden birisidir. Kur'ân'da bu harflerle başlayan 29 sûrenin çoğunluğu Mekkî sûreler oldukları için hurûf-ı mukattaa Mekkî sûrelerin özelliklerinden sayılmıştır. Meryem sûresi de bu özelliği taşıyan Mekkî sûrelerdendir.

Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerin ortak bir özelliği de bu harfleri takiben gelen ifadenin Kur'ân ve Kitap ile ilgili olmasıdır. Zerkeşî, “Kur'ân'ın hurûf-ı mukattaa ile ilgili âdeti, bu harflerden sonra Kur'ân ile ilgili bir ifade zikretmesidir” der.²⁶² Bu harflerle başlayan ilk sûre olan Bakara sûresinde olduğu gibi: **أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ**

Ancak Meryem, Ankebut, Rum ve Nun sûrelerinde hurûf-ı mukattaadan sonra Kur'ân, Kitap, vahiy, tenzil gibi ifadeler gelmemektedir.

كَيْعَصَ ذِكْرٌ رَّحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (Meryem 19/1-2)

الم أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (el-Ankebût 29/1-2)

²⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 170.

الم غَلَبَتِ الرُّومَ (er-Rûm 30/1-2)

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ (el-Kalem 68/1)

Suyûti ve Zerkeşî gibi bazı âlimler, Meryem sûresini de evvelinde Kur'ân ile ilgili bir ifade bulunan sûrelerden saymışlardır.²⁶³ Sûrede beş kez *وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ* âyetinin zikredilmesi ve 97. âyette *فَأَنمَّا يَسِرَّنَا هَ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا* zamirlerle Kur'ân'a atıf yapılması buna sebep olarak gösterilebilir.²⁶⁴ Bunun yanında sûrenin girişinde mukattaa harflerini takip eden ve Zekeriyya (a.s.)'in kıssasının giriş kısmı olan *zîkr* kelimesi bir yandan diğer kıssalardaki *وَأَذْكُرُ* “anmak, hatırlamak” ifadesini içine alırken bir yandan da Kur'ân'ın isimlerinden olduğu göz önüne alınmış olmalıdır. Dolayısıyla Meryem sûresi de Huruf-u mukattaa ile başlayıp Kur'ân ve vahye vurgu yapan sûrelerden biri olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁵

Meryem sûresinin ilk âyetini oluşturan *كهيعص* diğer hurûf-ı mukattaaalardan birçok açıdan farklılık gösterir. Bir âyet halinde ve beş harfli tek hurûf-ı mukattaaadır. Şûra sûresinin başında yer alan *حم عسق* harfleri beş harften oluşmakta ise de onlar iki ayrı âyettirler. Bir diğer farklılık ise içerdiği harfler ile ilgilidir. Zira *كهيعص* harflerinin birincisi olan ve sûreye girerken ilk sesi veren *ك* harfi, harfu mukatta içeren hiçbir âyette yer almaz. Hem harf sayısı hem de içerdiği harfler açısından *كهيعص* özgün bir yapıya sahiptir.²⁶⁶

Âyetindeki 1. harf ile 4. ve 5. harf uzun med sesine, bunların arasında kalan diğer iki harf ise kısa med sesine sahiptir. Böylesine uzun ve kısa medlerin oluşturduğu ses topluluğu, sûreye başlarken ardından neler söyleneceğine dair merak uyandıran bir nağme ortaya çıkarmaktadır.

Yine dikkat çekici bir husus da Meryem sûresinin başını oluşturan *كهيعص* âyeti ile son kelimesini oluşturan *رُكْرَأ* ifadesi Kur'ân'da sadece bir kez ve sadece Meryem sûresinde yer almaktadır.²⁶⁷

²⁶³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 170, Suyûti, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 990.

²⁶⁴ Âişe Abdurrahman Bintü's-Şâti', *el-İcâzü'l-beyânî li'l-Kur'ân ve mesâilü İbni'l-Ezrak*, 2. Baskı, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1984), 154.

²⁶⁵ Âişe Abdurrahman, *el-İ'câzu'l-beyânî*, s.157.

²⁶⁶ Gökür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 57.

²⁶⁷ *age*, 58.

1.6. Secde Âyeti

Secde âyetlerinin Mekkî sûrelere mahsus bir üslûp özelliği olduğunu söylemiştik. Meryem sûresi de diğer Mekkî sûreler gibi ana tema olarak tevhid konusunu işler. Bu yüzden içerisinde secde âyeti barındırması Mekkî karakterine son derece uygundur.

Meryem sûresi, Zekeriyya ve Yahya, Meryem ve İsa, İbrahim, Musa ve Harun, İsmail, İdris (S.a.v.) kıssalarını anlattıktan sonra kıssaları şu secde âyetiyle sonuca bağlar:

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا
وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا

“İşte bunlar, Âdem’in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim’in, Yakub’un (İsrail’in) ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân’ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.” (Meryem 19/58)

Bu âyet, yukarıda sayılan tüm peygamberleri “İşte bunlar...” ifadesiyle toplamakta, adeta hepsini secde eder halde bırakarak kıssaları sonuçlandırmaktadır.²⁶⁸

Secde âyeti, nübüvvet tarihinde ilk insandan günümüze iman küfür mücadelesinde Allah’ın yanında olan, İblis’e uymayıp secdeye kapanan, imanın bayraktarlığını yapmış köşe taşlarını dikkatlere sunuyor: Âdem bütün peygamberleri, Nuh (a.s.) kendisinden sonra gelenleri kapsıyor. İbrahim (a.s) iki büyük nübüvvet koluna şamil: Yakub (a.s.), İsrailoğulları şeceresini içine alıyor. Diğer İsmail (a.s.), Arapların ve dolayısıyla son Peygamber (s.a.v.)’in atası. İşte bunlar ve bunların soyundan gelip Allah’ın hidâyet ettiği kimseler... bunların ayırt edici özellikleri “Kendilerine Rahmân’ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlar.”²⁶⁹

Âyette geçen خَرُّوا yıkılırlar, kapanırlar ifadesi ile بُكِيًّا ağlayarak ifadesi peygamberlerin ve salih kulların samimiyetlerini tasvir eden tabirlerdir. Ayrıca Meryem ve İsa (a.s) kıssasının ve İsa (a.s)’a uluhiyyet iddalarının ardından bu secde âyeti ile perdenin kapanması oldukça anlamlıdır.²⁷⁰

²⁶⁸ Gökçır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 68.

²⁶⁹ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, 4: 2314.

²⁷⁰ Gökçır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 127.

1.7. Kıssa

Kur'ân her şeyden önce bir davet kitabıdır. Kıssa da bu daveti sahiplerine ulaştırma ve yerleştirme vesilelerinden biridir. Kıssaların konusu, edebî üslûbu ve sevkü idaresi bu gayeye hizmet eder. Kur'ân, kıssaların bu gayeye ilgili olan kısımlarını maksadı ifade edecek kadar anlatır.²⁷¹ Kıssalar, davet, irşad ve ibret gayesine hizmet etmeyen zaman, mekân ve şahıs unsurlarından soyutlanmış olarak serdedilir.²⁷² Bundan dolayıdır ki kıssa, kimi zaman başından, kimi zaman ortasından, kimi zaman da sonundan anlatılır. Bazen tamamı arz edilir. Bazen kısmî halkalarıyla iktifa edilir. Meryem sûresinde de durum böyledir. Zekeriyya ve Yahya kıssasında daha kısa ve öz anlatılan doğum olayı, Meryem ve İsa kıssasında daha tafsilatlı anlatılır. Zira İsa'nın doğumu, onun hayatındaki en büyük mucizedir. Etrafında birçok münakaşalar cereyan etmiştir.²⁷³

Meryem sûresinin anlatım üslûbu, tevhid ana temasıyla iki temel bölümden oluşmaktadır. Kıssa ve cedel veya kıssa ve talîk.²⁷⁴ Kıssa bölümünün dağılımı şöyledir:

Zekeriyya ve Yahya, 2-15 arası âyetler, 14 âyet.

Meryem ve İsa, 16-40 arası âyetler, 25 âyet.

İbrahim ve babası, 41-50 arası âyetler, 11 âyet.

Musa, 51-53 arası âyetler, 3 âyet.

İsmail, 54-55 arası âyetler, 2 âyet.

İdris, 56-57 arası âyetler, 2 âyet.

Bahsi geçen kıssalar, beş peygamber ve Meryem'in Allah ile olan güçlü bağları ve aile bireyleri ile olan irtibatları etrafında döner. Zekeriyya, Meryem ve İbrahim'e Allah tarafından oğullar bahşedilir. Musa'ya ise destek olarak kardeşi Harun verilir. Diğer kıssalarda alışlageldiği gibi bu peygamberlerin kavimleri ile ilgili mücadele ve yüzleşmelerine yer verilmez. Buna mukabil sûrenin ikinci bölümü

²⁷¹ Kutub, *Kur'ânda Edebi Tasvir*, 242, 243.

²⁷² İdris Şengül, "Kıssa", (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 500.

²⁷³ Kutub, *Kur'ânda Edebî Tasvir*, 235, 242.

²⁷⁴ Muhammed Hasnâvî, "el-Binyetü'l-fenniyye fi sûreti Meryem", erişim tarihi: 6 Ağustos 2018, <http://maamri-ilm2010.yoo7.com/t2737-topic>.

olan cedel ve talik kısmında Mekke müşriklerini bekleyen akıbetten bahsedilir. Ancak en son âyette geçmiş kavimlerin haline işaret edilerek dramatik bir tabloyla sûre kapanır. *وَمَا أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ نُحِيسُ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا* “Biz, onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Sen, onlardan herhangi birinden (bir varlık emaresi) hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?” (Meryem 19/98)²⁷⁵

Bu kıssaların serdedilişindeki üslûp, ana temayı güçlendirmeye yönelik bir araç görevi görür. Ana tema Allah’ın birliği ve O’na isnad edilen çocuk iddiasının çürütülmesidir. Bu tema birinci bölümde kıssa, ikinci bölümde ise cedel üslûbu ile işlenmiştir.

İsa (a.s.)’ın Allah’ın çocuğu değil kulu olduğuna yönelik bu tema neden Zekeriyya-Yahya kıssası ile başlamaktadır? Bu konuda ince bir hikmetten bahsedilir. Gerek Meryem sûresinde gerek Âl-i İmrân sûresinde Zekeriyya-Yahya kıssasının Meryem-İsa kıssası ile birlikte gelmesinin temel mesajı, mucizevî doğumun İsa (a.s.)’a özel olmadığı, bu sebeple “İsa’ya Tanrının oğlu” isnadının asılsız bir iddia olduğunu ispattır.²⁷⁶ Her iki olayda “Benim nasıl çocuğum olabilir?” sorusuna cevabın aynı ifadelerle verilmesi de buna işaret etmektedir.

قَالَ رَبِّ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ...

“Zekeriyya, ‘Rabbim! ‘Hanımum kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?’ dedi. (Vahiy meleği) dedi ki: Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: **‘Bu, bana kolaydır...’**” (Meryem, 19/8-9)

قَالَتْ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ...

“Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl cocuğum olabilir? dedi. Melek: dedi ki: Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: **‘Bu, bana kolaydır...’**” (Meryem 19/20-21)

Babası yaşlılığından dolayı kemikleri zayıf düşmüş, saçları bembeyaz olmuş, annesi ise sinnü’l-ye’se ulaşmış ve kısır olduğu için hiç doğum yapmamış olan Yahya (a.s.)’ın viladet mucizesiyle sûreye başlanması, İsa (a.s.)’ın viladet mucizesine bir hazırlık mesabesindedir.²⁷⁷

²⁷⁵ Hasnâvî, “el-Binyetü’l-fenniyye fi sûreti Meryem”.

²⁷⁶ Gökçür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 64.

²⁷⁷ Hasnâvî, “el-Binyetü’l-fenniyye fi Sûreti Meryem”.

Meryem sûresinin kıssaları itibariyle bir diğer hususiyeti de hurûf-ı mukattaa âyetinden hemen sonra kıssa ile başlamasıdır. Hâlbuki diğer hurûf-ı mukattaa sûrelerde kıssaya başlanmadan önce giriş âyetleri zikredilir. Meryem sûresinden bir önceki Kehf sûresinde kıssadan önce 9 âyetlik bir giriş kısmı vardır. Aynı durum bir sonraki Tâhâ sûresi için de geçerlidir.²⁷⁸

1.8. Cedel

Mekkî sûrelerin üslûp özelliklerinden birisi olan cedel, Meryem sûresinin yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. 2-58 arası kıssa üslûbu ihtiva eden sûre, 59-98 arası cedel üslûbu ile sürmektedir.

Bilal Gökçür, *Meryem Sûresi Tefsiri, Metin ve Yorum İncelemesi* adlı çalışmasında Meryem sûresindeki cedel âyetlerinin iki yapısal durumu olduğunu söyler. Cedel bölümünün girişi mesabesinde olan 59-63 arası âyetlerde aşağıdaki şekilde bir yapı vardır:

1. İnkârcı neslin tavrı
2. İnkârcı neslin akibeti
3. Hakikat/müminlerin durumu/müjde.

فَخَلَفَ مِنْ بَٰعِدِهِمْ خَلْفًا أَصَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا ﴿59﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿60﴾ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿61﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿62﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿63﴾

“Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır. Ancak tevbe edip inanan ve salih amel işleyenler başka. Onlar cennete, Rahmân’ın, kullarına gıyaben vaad ettiği “Adn” cennetlerine girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır. Şüphesiz O’nun va’di kesinlikle gerçekleşir. Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) “selâm!” (deyişini) işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır. İşte bu, kullarımızdan Allah’a karşı gelmekten sakınanlara miras kılacağımız cennettir.”

Konu ile ilgili ilk âyetde inkârcıların tavrı ortaya konulmaktadır: “Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi.” Bir sonraki âyette inkârcılara akibetleri haber verilmekte, aynı zamanda, benzer tavır

²⁷⁸ Gökçür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 66.

içinde olan Mekkeli müşrikler uyarılmaktadır. Tehdit içeren bu ifadeler, bu tavırda olanların “büyük bir azaba” çarptırılacaklarını belirtmektedir. “Tevbe edip inanan ve salih amel işleyenleri” cennet ile müjdeleyen müteakip âyetler de müminlerin halini beyan ederek cedeli neticelendirmektedir.²⁷⁹

66. âyetle başlayan cedel kısımlarında yukarıdakine benzer ancak üçlü değil dördümlü bir yapı görülür. Bu dördümlü yapı sûrenin sonuna kadar aynı formu korur.

1. İnkârcıların iddiası/tavrı
2. İddianın/tavrın reddi
3. İnkârcıların akıbeti/tehdit
4. Hakikat/müminlerin durumu/müjde

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ إِذَا مَا مِثَّ لَسَوْفَ أَخْرُجُ حَيًّا ﴿66﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿67﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّكَ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنَحْضُرَنَّكَ حَوْلَ حَمِيمٍ حَيًّا ﴿68﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴿69﴾ ثُمَّ لَنَخْلُقُنَّ أَعْلَامًا بِالْبَاطِنِ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلَاتًا ﴿70﴾ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿71﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الْبَاطِنَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا ﴿72﴾

“66. İnsan, ‘Öldüğümde gerçekten diri olarak (topraktan) çıkarılacak mıyım?’ der.

67. İnsan, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini yarattığımızı düşünmez mi?

68. Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemde çevresinde diz üstü hazır edeceğiz.

69. Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.

70. Sonra, oraya girmeye en lâyık olanları muhakkak ki en iyi biz biliriz.

71. (Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir.

72. Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarıyoruz da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakıyoruz.” (Meryem 19/66-72)

Bu âyetlerde yeniden dirilişin inkârı ile ilgili cedel vardır. “Öldüğümde gerçekten diri olarak (topraktan) çıkarılacak mıyım?” sorusu inkârcıların iddiası/tavrı, “İnsan, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini yarattığımızı düşünmez mi?” âyeti bu iddianın reddidir. Sonraki âyetler ise inkârcıların akıbetini haber veren tehditlerle doludur. “Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemde çevresinde diz üstü hazır

²⁷⁹ Gökür, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 139.

edeceğiz. Sonra her bir topluluktan, Rahman'a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız. Sonra, oraya girmeye en lâıyk olanları muhakkak ki en iyi biz biliriz. (Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir.” En son âyet ise müminlerle ilgili müjde içermektedir.²⁸⁰

1.9. Kellâ

Meryem sûresi Mekkî sûrelerin karakteristik üslûp özelliklerinin tümünü barındıran bir sûredir. كَلَّا lafzının kullanımı da bu özelliklerden biridir. Bu lafız Meryem sûresinde iki yerde geçmektedir.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِينَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿77﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿78﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿79﴾ وَنَرْتُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿80﴾

“77. Âyetlerimizi inkâr edip “Bana elbette mal ve evlat verilecek!” diyen kimseyi gördün mü?

78. Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân’dan bir söz mü almış?

79. Kesinlikle hayır! Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracacağız!

80. Onun (ahirette sahip olacağını) söylediği şeylere biz varis olacağız ve o bize tek başına gelecek.” (Meryem 19/77-80)

Yukarıdaki âyetlerin nüzul sebebi olarak Habbab b. Eret’ten şöyle bir rivâyet gelmiştir: “Ben demircilik yapan bir adamdım. Amr b. Vâil’den alacağım vardı. Borcumu almak için gittiğimde “Hayır, vallahi! Muhammedi inkâr etmedikçe vermem” dedi. Ben de, “Hayır, vallahi! Sen ölüp yeniden diriltilmedikçe Muhammed (s.a.v.)’i inkâr etmem.” dedim. “Ben ölüp yeniden diriltildiğimde sen bana gelirsen benim orada çocuk ve malım olacak, o zaman veririm.” diyerek alay etti. Bunun üzerine bu âyetler indi.

Amr b. Vâil’in bu sözü, müşriklerin Kur’ân’ı ve yeniden dirilişi alaya almalarına tipik bir örnektir. Âyetler böylesine bir sözü teaccüple reddetmekte ve كَلَّا lafzını kullanarak “kesinlikle hayır,” ifadesi ile cevap vermektedir.

كَلَّا lafzının kullanıldığı diğer bir âyet ise;

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿81﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿82﴾

²⁸⁰ Gökkr, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 142.

“81. Onlar, kendileri için kuvvet ve şeref (kaynağı) olsunlar diye, Allah’tan başka ilâhlar edindiler.

82. Kesinlikle hayır! İlâhları, onların kulluklarını inkâr edecekler ve kendilerine düşman olacaklardır.” (Meryem 19/81-82)

Bu âyetlerde Mekkeli müşriklerin, Allah’a ortak koştukları putlarına yükledikleri anlam kesin bir dille reddedilmiş, كَلَّا “Kesinlikle hayır” ifadesi ile Mekke’deki yaygın inanışın aksine, Allah’a ortak koşulan putların, kendilerine عِزًّا destek değil ضِدًّا zıt/düşman olacakları haber verilmiştir.

1.10. Hitap

Meryem sûresi, Mekkî sûrelerin genelinde olduğu gibi kısya ve cedel âyetleri itibariyle zengin bir sûredir. Kıssa ve cedel uslûbu, yapısı itibariyle diyalog, nida ve hitap ifadelerini gerekli kılan bir üslûptur. Bu yüzden Meryem sûresi, hitap üslûbunun muhtelif versiyonlarıyla bezenmiştir. Allah’ın kullarına hitabı, kulların Allah’a hitabı, kulların birbirlerine hitabı ve Meleklerin kullara hitabı şeklinde birçok hitap türü sûreye olağanüstü bir canlılık kazandırmaktadır.

Meryem sûresi, başka hiçbir yerde bulunmayan formata sahip bir hurûf-ı mukattaa ile başlamaktadır. Kur’ân’da yalnızca iki hurûf-ı mukattaada geçen Yâ harfinin birisi Yâsin sûresinde birisi de Meryem sûresinin başındaki كهيعص âyetinde bulunmaktadır. yâ harfinin bu âyette nida harfi olarak kullanıldığı söylenemese de Kur’ân’da çok sık kullanılan nida harfi yâ ile aynı sese sahiptir. Bu sebeple Meryem sûresinin, nidayı çağrıştıran bir sesle başladığı düşünülebilir.

Sûrenin üçüncü âyeti إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا “Hani o, Rabbine gizli bir sesle nida etmişti (yalvarmıştı).” bizatihi hitap fiili olan nida fiili ile başlamış ve bu nida ifadesi tekrarlanmıştır. Aynı fiil, sûrenin 24. فَتَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا. “Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.” ve 52. وَتَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا. “Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık.” âyetlerinde de zikredilmiştir.

Sûrede birçok hitap çeşidi ile karşılaşmaktayız. Bu hitaplar kimi zaman nida harfi ile kimi zaman muhatap kalıbındaki fiil veya zamirlerle yapılmaktadır.

Allah’ın Hz. Peygamber (s.a.v)’e hitabı:

Sûrenin tümünde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelik bir hitap tarzı dikkat çekmektedir. Bu hitaplar رَبِّكَ “senin Rabbin” şeklinde iyelik zamirleri ile yapılmaktadır.

ذَكَرَ رَحْمَتَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (Meryem 19/2)

وَمَا تَنْتَهِزُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا يَتَيْنُ أُيُودِينَا وَمَا خَلَقْنَا وَمَا يَتَيْنُ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا (Meryem 19/64)

فَوَرَبِّكَ لَنَحْضُرَنَّهُمُ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا (Meryem 19/68)

كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا (Meryem 19/71)

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا (Meryem 19/76)

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e birçok yerde fiillerle de hitabedilmektedir. وَادْكُرْ فِي gibisi kalıbı beş ayrı kıssanın başında zikredilmiş, bunun yanında أفرأيت / ألم تر / أفرأيت gibi ifadeler de kullanılmıştır.

Allah'ın sûrede bahsi geçen diğer peygamberlere hitabı:

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا (Meryem 19/7)

يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ (Meryem 19/12)

Zekeriyya (a.s.)'in Rabbine nidası:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿4﴾

وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿6﴾

قَالَ رَبِّ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ ﴿8﴾

Kavminin Meryem'e hitabı:

قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿27﴾

يَا أُخْتُ هَارُونَ ﴿28﴾

İbrahim (a.s.)'in babasına, babasının ona hitabı:

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿42﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ

صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿43﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿44﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ

فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿45﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لِأَرْحَمَتِكَ وَأَهْجُرَنِي مَلِيًّا ﴿46﴾

Cebrail (a.s.)'in Hz. Meryem'e hitabı:

فَتَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿24﴾

1.11. Kısa Âyetler

Daha önceden değindiğimiz gibi Mekkî sûrelerin biçimsel üslûp özelliklerinden birisi de âyetlerinin kısa olmasıdır. 98 âyetten oluşan Meryem sûresinin geneli orta kısalıkta (elimizdeki Mushaflara göre yaklaşık bir satır olan âyetler, 62 âyet), bir kısmı kısa (yaklaşık yarım satır olan 30 âyet), diğer kısmı ise orta uzun (yaklaşık 2 veya 3 satır olan 6 âyet) âyetlerden müteşekkildir.

Meryem sûresinin genelini oluşturan orta kısalıktaki âyetlere 16-25 arasını örnek olarak verebiliriz:

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَبَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْفِيًّا ﴿16﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿17﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿18﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿19﴾ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿20﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئٌ وَلِنَجْعَلَهَا آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿21﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿22﴾ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ﴿23﴾ فَتَنَادَىهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿24﴾ وَهَرَبِيَ إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ نُسَافِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَبِيًّا ﴿25﴾

Mekkî sûrelerdeki heyecanlı ve nefes nefes anlatım üslûbunu sağlayan kısa âyetler Meryem sûresinin de geneline hâkimdir.

2. MUHTEVA ÜSLÛBU

Mekkî sûrelerin muhteva üslûplarına paralel olarak Meryem sûresi de ana temasında tevhid ve yeniden diriliş konusunu işlemektedir.²⁸¹ Mekke döneminde ilk inen âyet ve sûrelerde kısa hacimlerinin gereği olarak konuların esasına dair özlü açıklamalar getirilmiş, orta ve son dönemde inen ve hacimleri giderek genişleyen Hicr, İsrâ, Meryem, Enbiyâ, Şuarâ, Nuh gibi sûrelerde ise bu konular detaylandırılmıştır. Kıyamet sahneleri ve ahiret tasvirine, inkârcıların acı akıbetleri ve müminlerin nail olacakları lütufların anlatımına, öldükten sonra dirilme ile ilgili aklî delillere daha geniş verilmiştir. Arapların az çok bilgi sahibi oldukları Nûh, Ad, Semûd, İsrâiloğulları gibi kavimler ve bu kavimlere gönderilmiş peygamberlerin kıssaları anlatılarak ibret ve ders almaya yönelik mesajlar aktarılmıştır.²⁸²

Meryem sûresi, tevhid ve yeniden diriliş ana temalarının yanı sıra Allah'ın çocuk sahibi olmaktan münezzeh olması, yeniden dirilişin ilk yaratılış gibi olacağı vurgusu, İsa (a.s.)'in konumu, inkârcıların makam ve taraftar ile övünmeleri, ahirette

²⁸¹ Kutub, *Fî zilâli 'l-Kur'ân*, 4: 2299.

²⁸² Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili*, 70.

mal ve evlat iddiaları ve müminlere va'd/müjde ile müşriklere vaîd/tehdit etrafında şekillenmektedir. Sûre, bütün bu konuları serdederken iki temel üslûp kullanmaktadır. Kıssa ve cedel. İki ayrı bölümde kullanılan bu iki ayrı üsûbun sûrede kapladığı yer birbirine yakın sayılabilecek miktardadır. Birinci bölümdeki kıssa üslûbuna rahmet, dua, iyilik ve şefkat atmosferi hâkimken ikinci bölümdeki cedel kısmında yeniden dirilişi inkâr edenler, müminlere karşı mal ve makamla üstünlük taslayanlar, Allah'a ortak koşanlar ve Allah'a çocuk isnad edenlere karşı eleştiriler oldukça serttir. Öyle ki “neredeysse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!” (Meryem 19/90)²⁸³

Fâsılalar da bu üslûplara uygun olarak birinci bölümde daha yumuşak olan ب sesiyle, ikinci bölümde özellikle eleştirinin dozunun arttığı yerlerde şeddeli ل sesiyle gelerek sûrede bir denge oluşturmaktadır.

Bahsi geçen bu ikili denge, sûrede başka alanlarda da ortaya konabilir. Örnek olarak birinci bölüm salihlerden ikinci bölüm âsilerden bahseder. Birinci bölüm geçmişi, ikinci bölüm hal ve istikbali tahlil eder. Birinci bölümde rahmet, dua, nida, cennet ve selam lafızları, ikinci bölümde cehennem, kella/hayır/asla lafızları geçer.

Sûre, dolayısıyla birinci bölüm, sözlük anlamı zikretmek (seslilik), bağlam anlamı peygamberlerin ve inanların adının anılması demek olan نكر kelimesi ile başlar, sûre, dolayısıyla ikinci bölüm, sözlük anlamı kısık ses (sessizlik), bağlam anlamı inkârcıların adının sessizliğe gömülmesi demek olan ركز kelimesi ile biter.²⁸⁴

²⁸³ Gökkır, *Meryem Sûresi Tefsiri*, 45.

²⁸⁴ *age*, 167.

Bu karşılaştırmaları tablo olarak verelim.

o	1. Kısım	2. Kısım
.	Kıssa ile anlatım üslûbu.	Cedel ile anlatım üslûbu.
.	Salihlerden bahseder.	Âsilerden bahseder
.	Geçmişini anlatır.	Şu anki durum ve gelecek zaman
.	Rahmet, nida ve dua	Tehdit ve azarlama
.	Genelde يا fâsılası	Genelde دا fâsılası
.	Kur'ân'da tek olan ifade ile başlar كهيعص	Kur'ân'da tek olan ifade ile biter رِكْزًا
.	Cennet kelimesi	Cehennem kelimesi
.	Üç kez سلام "selam" ifadesi	İki kez كلا "hayır, asla" ifadesi
.	Sûre ذكر kelimesi ile başlar. Sözlük anlamı: Zikretmek (seslilik) Bağlam anlamı: Peygamberlerin ve inanların adının anılması	Sûre ركز kelimesi ile biter. Sözlük anlamı: Kısık ses (sessizlik) Bağlam anlamı: İnkârcıların adının sessizliğe gömülmesi

Seyyid Kutub, Meryem sûresi tefsirinin girişinde, sûrenin siyâkının üç bölümden oluştuğunu söyler:

Birinci bölüm, Zekeriyya-Yahya kıssası ile Meryem-İsa kıssasıdır. Bu iki kıssa iki mucizevi doğumdan bahseder ve Yahya'nın doğumunun da mucizevî

olduğunu dolayısıyla Meryem oğlu İsa'nın Allah'ın oğlu iddiasının temelsiz olduğuna işaret eder. Bu bölüm ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ “İşte Meryem oğlu İsa budur” diye başlayan ve son noktayı koyan şu âyetle kapanır:

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ “Yeryüzüne ve onun üzerindekiilere ancak biz varis oluruz (her şey gider, biz kalırız) ve onlar ancak bize döndürülürler.” (Meryem 19/40)

İkinci bölüm, İbrahim (a.s.)'in babasıyla ve kavmiyle olan kıssasından, kavmini terkedişinden ve Allah'ın ona bahşettiği ve yepyeni bir ümmet oluşturan zürriyetten bahseder. Ardından diğer peygamberlere ve onların hidâyetlerine tabi olan ve olmayanların akıbetlerine işaret eder. Son olarak da Allah'ın rubûbiyyetini ilan ederek bölüm kapanır.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۝

“(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na kullukta sabır ve sebat et. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?” (Meryem 19/65)

Üçüncü bölüm, yeniden diriliş hadisesi etrafında cedel ile başlar, kıyamet sahnelerinin sunumu ve şirk iddiasına bütün kâinatın tepkisinin tasvîriyle devam eder. Son bölüm, geçmiş toplumların yok oluşlarına dair çok derin ve etkileyici bir sahneyle kapanır.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْرًا

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Sen, onlardan herhangi birinden (bir varlık emaresi) hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?” (Meryem 19/98)

SONUÇ

Kur'an'ın Mekkî sûrelerinde kullanılan farklı üslûp hem Arap dili hem de tefsir ilmi ile iştilgal edenlerin dikkatini çekmiştir. Kur'an, hedef kitleyi dönüştürme gayesi güden ilahî bir kitap olduğu için muhteva-üslûp, muhatap-üslûp dengesini harikulade bir şekilde gözetmiş ve buna bağlı olarak Mekkî sûrelerde farklı bir üslûp ortaya çıkmıştır. Mekkî sûrelerde ses ve musiki düzeyinde başlayan bu farklılık, kesik kesik harfler anlamında hurûf-ı mukattaa, soluk soluğa devam eden kısa ayetler, tekrar tekrar vurgulanan lafız ve anlamlar, yeminler, “hayır, asla” demek olan kellâ lafızları, kıssalar ve temsillerle devam etmektedir. Taptıkları ilahları terk edip tek bir ilah olan Allah'a yönelmeleri istenen müşriklere yüksek tonda uyarılar içeren Mekkî sûreler bu içeriğe uygun lafızlar ve edebî sanatlar içermektedir.

Araştırmamızın giriş bölümünde üslûp ve çeşitlerinden bahsettikten sonra genel olarak Kur'an'ın üslûp özelliklerine değindik. Kur'an'ın bir çok i'câz yönünün olduğunu ancak âlimlerin genel kabulüne göre i'câzın dil ve üslûbunda olduğunu tesbit ettik.

Birinci bölümde Mekkî sûrelerin edebî üslûbunu lafız ve muhteva düzeyinde ele alarak iki bölüme ayırdık. Lafız düzeyinde Mekkî sûrelerin daha güçlü seslerden oluştuğunu, ayetlerin kısalığını, hitabın umumiliğini, kıssa, cedel, tekrar ve temsil üslûbunun yoğunluğunu, secde, kellâ ve hurûf-ı mukattaa'nın kullanımını örnekleriyle ortaya koymaya çalıştık. Muhteva düzeyinde ise üslûbu etkileyen içeriğin ne olduğunu araştırdık.

İkinci bölümde ise karakteristik özelliklerini barındırması bakımından Mekkî sûrelere iyi bir örnek olan Meryem sûresini ele aldık. Sûrede lafız ve muhteva düzeyinde birçok Mekkî dönem üslûp özelliğinin kullanıldığını ortaya koyduk.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Hüseyin Ahmed. *el-Mekki ve'l-medeni fî'l-Kur'ani'l-Kerim: dirâse ta'siliyye nakdiyye li's-suver ve'l-ayat min evveli'l-Kur'ani'l-Kerim ila nihayeti Sûreti'l-İsrâ*. Kahire: Dâru İbn Affan, 1999.
- Âişe Abdurrahman Bintü'ş-Şâtî'. *el-İcâzü'l-beyânî li'l-Kur'ân ve mesâilü İbni'l-Ezrak*. 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-meârif, 1984.
-, *et-Tefsirü'l-beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerim*. Kahire: Dâru'l-meârif, ts.
- Akalın, Sami. *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1980.
- Aktaş, Şerif. *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Albayrak, Halis. *Tefsir Usulü: Yöntem-Ana Konular-İlkeler-Teklifler*. ed. Ali Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 2014.
- Âlûsî, Şehâbuddin Mahmud. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'il-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ihyâü't-türâsi'l-arabî, ts.
- Arpa, Enver. "İ'câz'ü'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, 43 (2002/1): 81-107.
- Arpaguş, K. Hatice. "Mitoloji, Kur'ân'ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras". *MÜİFD*, 25 (2003/2): 5-24.
- Aynî, Bedreddin, Ebu Muhammed b. Ahmed b. Musa el-Hanefî. '*Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 13 Cilt. Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, Beyrut 1421/2001.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri. *İ'câzu'l-Kur'ân*. thk. İmadüddin Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1411/1991.
- Bolelli, Nusreddin. *Belagat: Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı (İFAV) Yayınları, 2015.
- Cârim, Ali - Emîn, Mustafa, *el-Belâgatü'l-vâziha*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.

- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1985.
- Cevheri, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'arabiyye* (thk. Ahmed Abdulğaffar Attar), 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1984.
- Cürçânî, Ebûbekir Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilü'l-i'câz*. Kahire: Matbaatü'l-medenî, 1992
- Çağıl, Necdet. *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belagat ve Fonetik Yapısı*. Ankara: İlahiyat, 2005.
- Çağrıncı, Mustafa. "Edep", *DİA*. 10: 412-414 (Ankara: TDV Yayınları, 1994.
....., "Kur'an (Muhtevası)". *DİA*. 26: 390-393 (Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çetin, Abdurrahman. *Hitabet ve İrşad: Güzel Konuşma ve İnsanları Etkileme Yolları*. Bursa: Aksa Yayınları, 1998.
....., "Tilâvet Secdesi", *DİA*. 41:157-159 (Ankara: TDV Yayınları, 2012),
- Çetiner, Bedrettin. "Mesel" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29: 299-301. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çevikoğlu, Hasan. *Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslûp*. Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, SBE, 2000.
- Çimen, Abdullah Emin. "Kur'an'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme". *Dini Araştırmalar* 9 (Ocak-Nisan 2007):189-236.
- Çoban, Ahmet. *Edebiyatta Üslup Üzerine: Sözü'nün Tadını Dilde Duymak*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Dağdeviren, Alican. "Kur'an'ın Fonetik İ'câzı". *Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 20 (2009):69-88.
- Derzeze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş. *Kur'ânü'l-Mecîd: Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması*. Trc. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları,1997.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat: Eski ve Yeni Harflerle*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1989.

- Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahman Veliyullah. *el-Fevzu'l-kebîr fî usûli't-Tefsîr*, thk. Selmân el-Hüseynî en-nedvî, İkinci Baskı, Kahire: Dâru's-sahve, 1986.
- Divlekci, Celalettin. *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslûp Analizi: Fâtîha Sûresi Örnekleme*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, 2009.
- Draz, M. Abdullah. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. Trc. Salih Akdemir. İstanbul: Mim Yayınları, 1983.
-, *en-Nebe'ül-'azim: nazaratun cedide fî'l-Kur'an*. ts.
- Duman, M. Zeki-Altundağ, Mustafa, "Hurûf-ı Mukatta". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18: 401-408. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Üslûp". *DİA*. 42: 383-385. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
-, "İtnâb". *DİA*. 19: 215-219. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
-, "Nesir". *DİA*. 33: 6-8. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
-, "Şiir". *DİA*. 39: 144-154. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübrâ: el-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-arabî, ts.
- Ebu Zeyd, Nasr Hâmid. *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*. Trc. Mehmet Emin Maşalı. Ankara: Kitabiyat, 2001.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9. Cilt, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Fahredden er-Râzî. *et-Tefsîrül-kebîr: Mefâtihü'l-gayb*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Müessesetü'r-risâle, Beyrut: 2005
- Gavadira, Hüseyin Tuhaymir Faysal. "Müsteveyât üslûbiyye fî sûreti Meryem" *Mecelletü'l-câmiati'l-islâmiyye* 17/1 (2009):639-671.

<https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/view/952> Erişim tarihi: 6 Mayıs 2018.

- Gazâlî Ebu Hâmid, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1990.
- Gökkır, Bilal. *Meryem Sûresi Tefsiri, Metin ve Yorum İncelemesi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2012.
- Hakîm Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *el-Emsâl mine'l-Kitâbi ves'Sünne*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1989.
- Hasnâvî, Muhammed. “el-Binyetü'l-Fenniyye fi sûreti Meryem” <http://maamri-ilm2010.yoo7.com/t2737-topic>
Erişim tarihi: 6 Ağustos 2018.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-'arabî, ts.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. el-Hasâis. 3 Cilt. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire 1371/1952), II: 152-168.
....., *Sirru sinâati'l-i'râb*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2000.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-luga*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilmi li'l-melâyîn, 1987.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed... [ve öte.], Kahire: Müessesetu Kurtuba; Mektebetü'l-evladi'ş-Şeyh li't-türâs, 2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vîlü'l-Müşkilü'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn el-Ensârî. *Lisânu'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: 1414/1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî. *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-beşairi'l-islâmiyye, 1987.

- Kabaklı, Ahmet. *Türk Edebiyatı*. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Eğitim Vakfı Yayınları,1994.
- Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'ân*. 2. Baskı. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
- Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. nşr. Şerefeddin Yaltekaya-Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Maârif Vekâleti, 1941.
- Kaya, Mahmut,“Hitabet”, *DİA*, 18: 156-158. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Kazan, Ramazan. *Edebi Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005.
- Keskioğlu, Osman. *Nüzulünden İtibaren Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Kevvâz, Muhammed Kerîm. *el-Üslûb fi'l i'câzi'l-belâğî li'l-Kur'âni'l-Kerim*. 2. Baskı. Trablus: Libya, 2008.
- Kılıç, Sadık. *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
- Koçak, Süleyman. “Tenâsübü'l-Kur'ân İlmi Açısından Kıyamet Sûresi'nin İncelenmesi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009): 331-369.
-, “Kur'ân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009):187-215.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Gölgesinde*. Trc. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınevi,1972.
-, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*. Trc. Süleyman Ateş. 2. Baskı Ankara: Hilal Matbaası, ts.
- Mahmoud Mohammed Taha. *İslam'ın İkinci Mesajı*. Haz. Hakan Tanıttıran. İstanbul : Kalkedon Yayıncılık, 2008.

- Mertoğlu, Mehmet Suat. “Üslûbü'l-Kur'ân”. *DİA*. 42: 382. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Muhammed Hamîdullah. *Kur'an-ı Kerim Tarihi: Özellikleri, Tedvini, Türkçe ve Batı Dillerine Yapılan Tercümeleleri*. Trc. Salih Tuğ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993.
- Muîn Rafîk, Ahmed Salih. *Dirâse üslûbiyye fî sûreti Meryem*. Yüksek Lisans Tezi. Nablus, Filistin: Camiatü'n-necâhi'l-vataniyye, Külliyyetü'd-dirâsâti'l-'ulyâ, 2003.
- Munâ, Muhammed Arif Âbid. *el-Binâu'l-l luğavî fî sûreti'l-Bakara ve's-Şuarâ: dirase muvâzene*. Yüksek Lisans Tezi. Nablus, Filistin: Câmiâtü'n-Necâhi'l-vataniyye, Külliyyetü'd-dirâsâti'l-'ulyâ, 2004.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru ihyâu't-türâsi'l-arabî, Beyrut.
- Nasr Hamid, Ebu Zeyd. *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*. Trc. Mehmet Emin Maşalı. Ankara: Kitabiyat, 2001.
- Nebhân, Muhammed Fârûk. *Mukaddime fî'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye*. Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1995.
- Önal, Mehmet. “Edebî Dil ve Üslûp”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enst. Dergisi* 36 (2008): 23-47.
- Râfîî, Mustafa Sadık. *I'câzü'l- Qur'ân ve'l- belâgâtü'n-nebeviyye*. Kahire: el-Mektebetü't-ticareti'l-kübra, 1381/1961.
- Râğıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Mektebetü Nizâr Mustafa el-bâz, Mekke, ts.
- Saraç, M.A. Yekta. “İcâz”, *DİA*. 21:392-393. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1974.
- Şâyib, Ahmed. *el-Üslûb*. Kahire: Mektebetü'n-nahda'l-mısıriyye, 2003.

- Şen, Ayşegül. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. 2006.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fî usûli 'ş-şerîa*. Beyrut, 1997.
- Şengül, İdris. "Kıssa", *DİA*. 25: 498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire: Hicr li't-tıbaa ve'n-neşr, 2001.
- Tâha Hüseyin. *Min tarîhi'l-edebi'l-'arab*. Beyrut: Dâri'l-ilm li'l-melâyîn, 1981.
- Tanç, Halil İbrahim. "Kur'ân'da 'Kellâ' Edatı". *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42 (2014): 31-40.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*. Doktora Tezi, Çukurova Üniv. 2014.
- Yargıcı, Atilla. "Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi". *İslâmî Araştırmalar* 17/4 (2004): 283-288.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Cedel", *DİA*. 7: 208-210. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
-, "İ'câzü'l-Kur'ân". *DİA*. 21: 403-406. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
-, "Münâzara", *DİA*. 31: 576-577. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
-, "Sarfe", *DİA*. 36:140-141. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Yetiş, Kazım. *Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996.
- Yıldırım, Mustafa. "Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine". *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 16 (2010): 161-179.
- Yılmaz, Ali. "Arapça'da (Kella)'nın Yapısı ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılış Şekilleri". *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7/2 (2003): 209-217.

- Yılmaz, Hasan. “Kur’an’ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”. *Diyanet İlmî Dergi Kur’ân Özel Sayısı*. 46/4 (2012): 299-314.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakaiki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekavil fî vücûhi’t-te’vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kitabi’l-arabi, 1947
- Zerkeşî, Bedreddin b. Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru ihyai’l-kütübi’l-arabiyye, 1958.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm (ö.1367/1948). *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru ihyai’l-kütübi’l-arabiyye, 1943.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ahmet BEKTAŞ
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri: 16.05.1971 /Erzincan
e-posta : ahmetbektas@erciyes.edu.tr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2011

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2010	Diyanet İşleri Bşk	İmam Hatip
2012	Erciyes Üniv. İlahiyat Fak.	Öğretim Görevlisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS	ÜDS	TOEFL	EILTS
Arapça	(91)	()	()	()